Mina Urgan

Edebiyatta Ütopya Kavramı ve Thomas More

ADAM

Mina Urgan

●

Edebiyatta Ütopya Kavramı ve Thomas More

©
Bu kitabın yayın hakları
ADAM YAYINCILIK A.Ş.'nindir.

Birinci Basım : Mayıs 1984

Kapak Düzeni : Erkal Yavi

183.09.009.185.188

ADAM YAYINCILIK VE MATBAACILIK A.Ş. DÜYUKDERE CADDESİ, ÜÇYOL MEVKİİ NO:93 MASLAK - İSTANBUL
TEL: 169 54 10 (8 hat) TELG: ADAMYAY TELEKS: 26 534 redaktr

Mina Urgan

●

Edebiyatta Ütopya Kavramı ve Thomas More

ADAM

İCİNDEKİLER

Giriş 9

BİRİNCİ BÖLÜM
Thomas More'un Yaşamı 17

İKİNCİ BÖLÜM
Thomas More'un Davası ve Ölümü 33

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
Utopia'nın Birinci Bölümü 47

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM
Utopia'nın İkinci Bölümü 57

BEŞİNCİ BÖLÜM
Platon'un Devlet'i ile More'un Utopia'sı 79

ALTINCI BÖLÜM
More'dan Sonra Yazılan Utopia'lar 85

YEDİNCİ BÖLÜM
Utopia'nın Günümüzde Değerlendirilmesi 101

GİRİŞ

On altıncı yüzyılda tüm Avrupa'yı etkileyen Rönesans, Hümanizm ve Reformasyon, More'un kişiliğini de yoğurdu. İç içe örülü olan bu üç akımı birbirinden ayırmanın yolu olmadığı gibi, bunları More'un kişiliğinden ayırmanın da yolu yoktur. Thomas More, Rönesans'dan ve Hümanizm'den yanaydı; Reformasyon'a, yani dinsel reform'a karşı çıkışı ise, ölüm cezasına çarptırılmasına neden oldu.

Rönesans, eski Yunan ve Roma uygarlığının kalıtımını koruyan İtalya'da On dördüncü yüzyılda başlayıp, On altıncı yüzyılda tüm Avrupa'yı etkisi altına aldı. Rönesans sözcüğünün anlamına gerçekten uygun olan bu «yeniden doğuş»un başlıca nedenlerinden biri, Hıristiyan dünyasını egemenliği altında tutan Katolik Kilisesi'nin, ortaçağın bitmesiyle baskı gücünü kısmen yitirmiş olmasıydı. Bu baskının hafiflemesiyle birlikte, doğrudan doğruya Kilise'nin öğretilerine bağlı kalan; doğayı ve insanları kalıplaşmış geleneklerin ve dar kafalı bir mantığın sınırları içine hapseden skolastik dünya görüşü gözden düşmüştü. Tüm bilim dalları, dinbilime değil, felsefeye bağlanıyordu artık. O güne dek nasıl düşüneceklerini, nasıl davranacaklarını Katolik Kilisesi'nden ezbere öğrenen insanlar, gözetim altında yaşamaktan kurtulunca, bilgiye ne denli susamış olduklarını anladılar. Kendi iç dünyalarını da, dış dünyayı da sonsuz bir merakla incelediler.

Thomas More doğmadan bir yıl önce, yani 1477'de William Caxton'un İngiltere'de ilk matbaayı kurması, bilginin yayılmasına yardımcı oldu. Nicholas Koppernik'in astronomi alanında görüşleri ve uzak denizlere açılan yolcuların bilinmedik dünyalar, bilinmedik ülkeler bulmaları, Rönesans adamının yalnız iç dünyasına değil, içinde yaşadığı evrene de yeni boyutlar kazandırdı. Bu yolculuklar sayesinde ufku genişleyen Rönesans adamı, içinde yaşadığı toplumdan bambaşka toplumların da var olabileceğini düşündü belki de. Uzaklara giden bu yolcuların, More'un hayal gücünü de etkilediği kuşkusuzdur. Çünkü ileride göreceğimiz gibi, onun sözcüsü olarak Utopia ada-

sını bize anlatan gemici, Amerika'yı Colombus'dan önce bulduğunu ileri süren Amerigo Vespucci ile uzun yolculuklara çıktığını, ondan ayrıldıktan sonra da, yolculuklarını sürdürüp, sonunda sözde Utopia'ya vardığını söyler. Bize kalırsa, More o sıralarda Amerigo Vespucci'nin çok ünlü olan yolculuk anılarını da okumuştu. Hatta bu anılarda, Vespucci, Utopia'lılar gibi özel malı mülkü olmayan, ülkelerinde altın bulunduğu halde altına önem vermeyen, her şeyi ortaklaşa paylaşan, özgürlük içinde kralsız yaşayanlardan da söz eder. Ne var ki, bu adamlar, More'un Utopia'lıları gibi uygar değildirler.

Rönesans'da, Katolik Kilisesi'nin baskısından doğan bağnazca dinsellik, gücünü yitirince, insanlar, ruhlarıyla birlikte bir de bedenleri olduğunun; ruhla bedenin birbirine bağlı kaldığının; ruhun yücelmesi için bedenin ille ezilmesi ve acı çekmesi gerekmediğinin; tam tersine, beden ne denli sağlıklı olursa, ruhun da o denli sağlıklı olacağının bilincine vardılar. Bu bilinç, Rönesans adamının yaşama karşı benimsediği tutumda büyük bir değişikliğe neden oldu: Bedeni önemsemeyen, dinibütün ortaçağ adamı, mutluluğu ancak öldükten sonra, öteki dünyada beklerdi. Hatta bu dünyada ne denli acı çektiyse, öteki dünyada o denli sevineceğine inanırdı. Oysa Kilise'nin boyunduruğundan kurtulup, hem aklın egemenliğini her şeyden üstün tutan, hem de yaşamaktan coşkun bir haz duyan Rönesans adamı, yalnız gelecekte ve öteki dünyada değil, bu dünyada ve hemen mutlu olmak istiyordu.

Rönesans'a özgü bu tutumu, Hümanistler'in, eski Yunan klasiklerini yeni bir açıdan incelemeleriyle açıklayabiliriz ancak. Üstelik Hümanizm ile Rönesans öylesine özdeşleşmiştir ki, bu iki akımı birbirinden ayırmanın, Rönesans'ın mı, yoksa Hümanizm'in mi daha önce başladığını saptamanın yolu yoktur. Hatta klasik Yunan kültürüne yöneliş o sıralarda başladığı için, birçok kişi bu çağa «Klasik Rönesans» ya da «bilginin yeniden doğuşu» adlarını verir.

Ortaçağda, eğitim görenlerin çoğu Latince biliyordu. Ama Yunan uygarlığı Roma uygarlığından kat kat üstün olduğu halde, Yunanca bilenlerin sayısı hem çok azdı; hem de Yunanca çalışmaları Aristoteles'in yapıtlarını yorumlamaktan — kimi zaman yanlış yorumlamaktan — ileri gidemiyordu. On beşinci yüzyılın sonlarına doğru ve özellikle On altıncı yüzyılın başlangıcında, Yunan düşüncesine ve Yunan yazınına karşı büyük bir merak uyandı. Bilgiye susamış birçok Avrupalı, Yunan kültürünün mirasçısı olan ve bizler İstanbul'u aldıktan sonra çok sayıda Yunanlı bilginin oraya sığınmasıyla Yunanca çalışmalarına büsbütün önem veren İtalya'ya gidip Yunanca öğrendi.

Bu meraka kapılanlara Hümanist denilmesinin nedeni de şuydu: Katolik Kilise'nin öğretisine bağnazca bağlı kalan ortaçağ adamı, doğayı ve insanı önemsemezken, eski Yunanlılar, doğayla ve özellikle

insanla ilgili gerçeklerden hiçbir zaman kopmamışlardı. Tüm bilim dallarını skolastik dinbilimin sınırları içine hapsetmek isteyen ortaçağ adamının gözünde, evrenin merkezi Tanrı'yken; eski Yunanlılar'ın gözünde, evrenin merkezi insandı. Eski Yunan uygarlığı her şeyden fazla insana değer verdiği, insanın üstünde durduğu için, Hümanistler, Yunan düşüncesini ve Yunan yazınını incelemekle, insan kavramını incelemiş oluyorlardı. Böylece Hümanist, «insandan yana olan, insanı yücelten» anlamına geldiği gibi, antik çağ klasiklerinin yeniden okunması ve değerlendirilmesi anlamına da gelir. Ve bu anlam öylesine kökleşmiştir ki, bizim «sosyal bilimler» dediğimiz bilim dallarına, İngilizler hâlâ «humanities», Fransızlar hâlâ «humanités» derler.

Hümanistler o sırada tüm Avrupa'ya yayılan bir çeşit bilgi cumhuriyeti kurmuşlardı. Kendi de Hümanist olan More'un, bu uluslararası cumhuriyetin
dayken, çağının en ünlü İngiliz Hümanistlerinden Thomas Linacre ile William Grocyn'den Yunanca öğrenmiş, daha sonraları İngiltere'nin üçüncü ünlü Hümanisti John Colet ile çalışmalarını sürdürmüştü. Parisli Guillaume Budé'yle, Antwerp'li Peter Giles'le, Louvain'li Jerôme Busleiden'le dostluk kurmuştu. Bu bilgi cumhuriyetinin başkanı sayılan Rotterdam'lı Erasmus, ileride göreceğimiz gibi, Thomas More'un en yakın arkadaşıydı.

Ne denli bilgili olurlarsa olsunlar, İngiliz Hümanistler'in yaratıcı yanları yoktu. Aralarında ancak More gerçek bir yazardı. Ne var ki, More, sözcüğün her iki anlamıyla tam bir Hümanist olmasaydı, Legouis'nin haklı olarak «İngiliz Hümanizmi'nin başyapıtı»[1] saydığı Utopia'yı yazamazdı gene de. Çünkü Utopia'yı yazabilmek için, hem klasik Yunan düşüncesini, özellikle Platon'u iyi bilmek, hem de insanın yeryüzünde geleceği konusunda ortaçağın olumsuz inançlarından arınmış olmak gerekiyordu. Ortaçağda benimsenen tutuma göre, insanlar yaratılıştan kötüydü; bu dünyada doğru dürüst bir düzen kurup mutlu olmaları umulamazdı; günahlarının cezasını çektikten sonra, ancak öteki dünyada mutlu olabilirlerdi belki. Oysa tüm Rönesans aydınları gibi insanın geleceğine umutla bakan Thomas More'a göre, insan yaratılışında hiçbir kötülük yoktu. Tam tersine, Tanrı'nın yarattığı ulu bir varlıktı insan ve aklını kullanarak, karşısına dikilen engelleri aşabilir, kusursuz toplumlar kurabilirdi günün birinde.

Gerçi, More'un Utopia'yı Hümanistler'in ortak dili olan Latinceyle yazması doğaldı; ama şu da var ki, More kitabını 1616'da değil de, 1516'da yazsaydı, Latince kullanmayı düşünmezdi herhalde. Çünkü Hümanistler çoğalıp güçlendikçe, ilk bakışta garip görünebilecek bir durum çıkıyordu ortaya: Onlar, Yunan ve Romalı yazarları inceledikten sonra, kendi ulusal dillerine çevirmekle yetinmiyorlar, eski kla-

siklerden öğrendiklerini, ana dillerine uygulamaya çalışıyorlardı. Yunancayla Latincenin derinliğine incelenmesi ise, Fransızcanın ya da İngilizcenin gelişmesine yarıyor, Fransa'da Plèiade çağı, İngiltere'de Elizabeth çağı hazırlanmış oluyordu.

Ulusal dillere verilen önemle birlikte, Avrupa'da ulus kavramı da gelişti. Ortaçağ insanları, kendilerini İngiliz ya da Fransız olarak değil, Hıristiyan olarak görürlerdi ancak. Doğup büyüdükleri ülkelerden fazla Hıristiyanlığa bağlıydılar. O kadar ki, sırasında Batı Avrupa'nın tüm Hıristiyanları, Müslümanlara karşı savaşıyorlardı, Haçlı Seferleri'nde görüldüğü gibi. Gelgelelim Rönesans'ın başlamasıyla, dinsel duygular yoğunluğunu yitirdi; Avrupa ülkeleriyle Katolik Kilisesi arasındaki bağlar gevşemeye yüz tuttu ve ulusal duyguların gelişmesi, Reformasyon akımına hız verdi. Çünkü artık kendilerini yalnız Hıristiyan olarak değil, İngiliz Hıristiyanı ya da Alman Hıristiyanı olarak görenler, Katolik Kilisesi'nin egemenliği altında yaşamaktan hoşlanmıyorlar, Papa'nın, yani bir İtalyan papazının, İngilizler'in ya da Almanların ulusal sorunlarına karışmasını istemiyorlardı.

İngiltere'de Reformasyon'u, yani Katolik Kilisesi'ne karşı başkaldıranların Protestan olmalarıyla sonuçlanan dinsel reformu, Hümanizm'den ayırmanın yolu yoktur. Çünkü Avrupa'nın öteki Hümanistlerinden farklı olarak, İngiliz Hümanistleri'nin büyük çoğunluğu, Thomas More kadar dinibütün insanlar olmakla beraber, Kilise'de bir reform yapılmasından yanaydılar. More'un yakın dostları olan Erasmus ile John Colet, Katolik Kilisesi örgütünde göze çarpan kokuşmuşluğu, yolsuzlukları, boş inançları, bilgisizlikleri, sömürüleri kıyasıya yerdikleri için, Reformasyon'un öncüleri arasında yer alırlar. Hümanistler Yunancayı sadece Yunan düşünürlerini ve şairlerini okumak için öğrenmiyorlardı. İncil Yunanca yazıldığı için, İncil'i kendileri iyice anlayıp, tüm Hıristiyanlar'ın da anlamalarını istedikleri için de Yunanca öğreniyorlardı. Erasmus'un İncil'i, her okumuş insanın bildiği bir dil olan Latinceye çevirmesi çok ilginçtir bu açıdan. Yunancayla birlikte İbranicenin de öğrenilmesini istemelerinin başlıca nedeni, Kutsal Kitabın birinci bölümünün, yani Eski Ahit'in İbranice yazılmış olmasıydı.

Ne var ki Thomas More, öteki Hümanistler'den ayrılarak Reformasyon'u tutmuyordu. Bunu, Katolik Kilisesi'ne duyduğu dinsel tutkuyla açıklayamayız sadece. More'un Reformasyon'a karşı olmasının başlıca nedeni, tarihsel bir yanılgıya düşerek, Katolik Kilisesi'ni ve Papalığı birleştirici bir güç sanması ve hem kendi ülkesini ve hem de Avrupa'yı bölüp yıkacak savaşlardan çekinmesiydi.

Yaradılışından gelen barışseverliği bir yana, yaşadığı çağı düşünürsek More'un savaştan ve her çeşit bölünmeden çekinmekte yerden göğe kadar haklı olduğunu görürüz: İngiltere'yle Fransa arasında

Yüz Yıl Savaşı, On beşinci yüzyılın ortalarına doğru bitince, Fransa'da toprak ele geçirmek, orasını yağma etmek umudunu yitiren İngiliz soyluları, birbirlerine düştüler. Bu soylulardan kimi York hanedanını simgeleyen ak gülü, kimi de Lancaster hanedanını simgeleyen kırmızı gülü savunduğu için, Güller Savaşı diye adlandırılan iç çatışmada, şu ya da bu kral ailesini savunmak bir bahaneydi aslında. Birbirlerinin topraklarına el koyabilmek, birbirlerinin malını mülkünü yağma edebilmekti asıl amaç. Otuz yıldan fazla, yani 1452'den 1485'e kadar, İngiliz soyluları, hem birbirlerine, hem de halka kıydılar. Güller Savaşı, Lancaster yanını tutan Henry Tudor'un, Bosworth meydan savaşında Üçüncü Richard'ı yenip York hanedanından bir prensesle de evlenerek, Yedinci Henry adıyla tahta çıkmasıyla, 1485'te, yani Thomas More yedi yaşındayken sona erdi. Bu arada ülkenin başlıca derebeyleri yıkılıp yok olmuş, Parlamentoya dayanan ve ticaretle uğraşan yeni bir orta sınıf, ekonomik açıdan ağırlığını duyurmaya başlamıştı. Yıllar yılı süren kısır bir iç savaş döneminden sonra, On beşinci yüzyılın sonlarına doğru, yani Thomas More'un tam yetiştiği sıralarda, İngiltere toparlanıyor, hem siyasal hem de ekonomik açıdan güçleniyordu. Halktan para sızdırmaya meraklı Yedinci Henry'nin ölümünden sonra, 1509'da, oğlu Sekizinci Henry'nin tahta geçmesiyle, ülkenin durumu daha da umut verici oldu. Hümanistleri ve tüm bilgili kişileri tutan, sanat hayranı, açık fikirli tipik bir Rönesans prensi olan genç kraldan çok şey bekleniyordu. Yüz Yıl Savaşı'nda İngiltere'yi Fransa'ya karşı desteklemeyen Papalık, İngiltere'de etkinliğini çoktan yitirmişti. Böylece, ileride göreceğimiz gibi, Sekizinci Henry'yle Papa'nın arası açılınca, ulusal duyguları artık iyice gelişen, bağımsızlığı isteyen İngilizler'in çoğu, ülkelerinin Roma'dan kopmasını olumlu karşıladılar. More'a gelince, Hıristiyanlar'ın ayrı mezheplere bölünmesini göze alamıyordu bir türlü. Ne pahasına olursa olsun, Hıristiyan dünyasının Papa'nın egemenliği altında bütünlüğünü korumasını istiyordu. Bu açıdan Chambers, onun ortaçağa kopmaz bağlarla bağlı kaldığını ileri sürer.[2] Ne var ki More'un bu inancı, başyapıtı Utopia'da değil, kendi özel yaşantısında belirdi ancak ve sonunda ölümüne neden oldu.

Utopia'da ise, ortaçağın hiçbir izi bulunmaz ve Rönesans'ın tüm özellikleri görülür: Ortaçağ Hıristiyanlar'ı, insanların doğuştan günahkâr olduklarına inanırken; Utopia'da insanların iyi olarak yaratıldıkları, doğru dürüst bir toplumsal düzende kusursuzluğa erişebilecekleri kanısı savunulur. Ortaçağ, şövalyelik ruhunu ve savaşkanlığı överken, Utopia'da her çeşit savaş, ancak kiralık askerlere yaptırılabilecek iğrenç bir uğraş olarak yerin dibine batırılır. Ortaçağ, ruhu yüceltmek amacıyla, tüm kötü isteklerin kaynağı bildiği bedeni ezmek isterken, Utopia'da bedene ve bedenin hazlarına ayrıca önem verilir. Ortaçağ insanları gerçek mutluluğu ancak ölümden sonra

öteki dünyada ararken, Utopia'da insanların bu dünyada, yeryüzünde nasıl mutlu olabilecekleri anlatılır. Ortaçağ dinsel bağnazlığın karanlığı içinde bocalarken, Utopia düşünce özgürlüğünden yanadır ve tüm dinlere tam bir hoşgörü gösterir.

İşte bu yüzden, dinsel reform'a karşı çıktığı halde, Thomas More'u Rönesans'ın bir öncüsü, vaktinden önce yaşamış bir Elizabeth çağı adamı ve sözcüğün her iki anlamıyla tam bir Hümanist sayarız.

(1) Legouis and Cazamian, *A Short History of English Literature*, London, Dent and Sons, 1937, s. 209
(2) R. W. Chambers, *Thomas More*, London, Jonathan Cape, 1942, s. 370

BİRİNCİ BÖLÜM

THOMAS MORE'UN YAŞAMI

Öyle yazarlar vardır ki, yazdıklarını değerlendirmek için, onların yaşamöykülerini ve özel kişiliklerini ayrıntılı olarak bilmesek de olur. Hatta bu yazarları çok beğensek de, nasıl yaşadıklarını, ne biçim insanlar olduklarını ayrıca merak etmeyebilir, yazdıklarını okumakla yetiniriz sadece. Buna karşılık, sanki sofralarında oturmuş, sohbetlerini dinlemiş, dostluklarından yararlanmış gibi, içli dışlı, garip bir ilişki kurduğumuz kimi yazarlar da vardır. Neredeyse beş yüz yıl önce yaşadığı halde, Sir Thomas More, bunların arasında bize belki en yakın olanlarından biridir. Bu bakımdan onun nasıl yaşadığını, ne biçim bir insan olduğunu anlatmayı, hem ayrıca ilginç bulduğumuz, hem de ilerde değineceğimiz kimi çelişkilere ışık tutmak açısından gerekli saydığımız için, yaşamı ve kişiliği üstünde uzunca durmanın zorunluğuna inandık. Yalnız biz değil, More'u inceleyenlerin çoğu — örneğin Sidney Lee, Karl Kautsky, R. W. Chambers — aynı zorunluğu duymuşlar, kitaplarında onun yaşamını ve kişiliğini tüm ayrıntılarıyla ele almışlardır. More'u tanıyan ya da ölümünden sonra üstüne bilgi edinen çağdaşları da, bu eşsiz adamın yaşantısına tanıklık etmek, bu konuda bildiklerini gelecek kuşaklara iletmek gerektiğine inanmışlardı herhalde. Böylece, More öldükten 29 yıl sonra dünyaya gelen Shakespeare'in yaşamıyla ilgili nerdeyse hiçbir şey bilmezken, More konusunda ayrıntılı bilgi vardır elimizde. Çünkü damadı William Roper, Thomas Stapleton, Nicholas Harpsfield, Ro Ba. harfleriyle bilinen bir yazar, yeğeni William Rastell, torununun oğlu Cressacre More ve başkaları, More'un yaşamöyküsünü anlatmışlardır. William Roper'in, kaynatasının ölümünden yirmi yıl kadar sonra yazdığı yaşamöyküsü bunların en değerlisidir kuşkusuz.[1] Aşağı yukarı 70 sayfa tutan ve More'un yaşamını anlatırken başlıca bilgi kaynağımız olan bu kitapçığı, R. W. Chambers, haklı olarak, «İngiliz dilinde yazılan yaşamöykülerinin herhalde en kusursuzu»[2] diye tanımlar. Bunların dışında, Sir Thomas More'un yazdığı ya da ona

yazılan iki yüze yakın mektup da vardır elimizde. More, vatan haini olmakla suçlanıp, ölüm cezasına çarptırıldığı için, bu mektupları saklamak tehlikeli bir işti aslında. Ne var ki yakınları, özellikle büyük kızı Margaret, damadı Roper ve kız kardeşinin oğlu Rastell, tehlikeyi göze alıp, mektupları güvenilir yerlerde sakladılar. Bunların büyük bir bölümü, o sırada okumuş insanların ortak dili olan Latinceyle yazılmıştı. İleride göreceğimiz gibi, mektupların en ilginçleri, More'un Erasmus'a ve Erasmus'un More'a yazdıklarıdır.

Thomas More, 7 Şubat 1478'de Londra'da doğdu.[3] Sekiz yaşındayken girdiği St. Anthony okulunda dört yıl okuduktan sonra, babası onu Kardinal Morton'un evine yerleştirdi. Bilgisini görgüsünü artırmak amacıyla çocuklarını başka bir ailenin yanına vermek, İngilizler'in bir geleneğiydi o sıralarda. En soylu ve varlıklı aileler bile bu geleneğe uyar, çocuklarının eğitimi açısından daha yararlı bulurlardı bunu. On beşinci yüzyılın sonlarına doğru İngiltere'de yaşayan bir İtalyan diplomatı, İngilizler'i bu bakımdan ayıplar; kendi çocuklarını bir yabancının evine gönderip, yabancı çocukları kendi evlerine aldıkları için, onları sevgiden yoksun olmakla suçlar. Oysa More ile babası arasında büyük bir sevgi vardı. More, hukuk merakını da, tüm Avrupa'ya ün salan neşesini ve şakacılığını da, kendi gibi yargıç olan babasından almıştı herhalde. Anlatıldığına göre, üç kez dünya evine giren babasının, evlilik konusunda karamsar olduğu kadar da eğlenceli bir görüşü varmış: Kendine eş seçen adamı, içinde yedi tane zehirli yılanla bir tek lezzetli yılan balığı bulunan bir torbaya elini daldıran bir kişiye benzetir, yılanlar sokmadan balığı yakalayabilmesi için, bu adamın elinde ancak yedide bir olanak bulunduğunu söyleyip dururmuş.

Thomas More, Kardinal Morton'un evinde çok yararlı birkaç yıl geçirdi; çağın başta gelenlerini yakından tanımak, değişik konularda geniş bilgi edinmek olasılığını buldu. İleride göreceğimiz gibi, Utopia'nın birinci bölümünde, Raphael Hythloday'i sözcü olarak kullanıp, Kardinal'i bir hayli över. Daha sonraları More gibi «Lord Chancellor»luğa yükselen Kardinal Morton da More'a hayranmış. Sofrada hizmet eden çocuğu konuklarına gösterip, «Şu küçük yok mu, eşsiz bir insan olacak günün birinde, göreceksiniz,» dermiş. Roper'in anlattığına göre, güler yüzü ve zekâsıyla Kardinal'in evini canlandıran genç Thomas, dışardan çağrılan tiyatro kumpanyaları sahnedeyken oyuncular arasına karışır, tuluat yaparak öyle güzel oynarmış ki, en usta oyunculardan daha da çok alkış toplarmış.[4]

Thomas More on dört yaşına gelince, Kardinal Morton onu Oxford'a gönderdi. More orada, Linacre, Grocyn ve Colet gibi çağın en ünlü Hümanistlerinin öğrencisi olarak, iyice bildiği Latincesini ve özellikle Yunancasını ilerletti. Üniversiteden ayrıldıktan sonra da, Yunanca üstüne çalışmalarını hiçbir zaman bırakmadı. John Lily'yle bir-

likte birçok Yunanca şiiri, Erasmus ile de Lukianos'un bazı parçalarını İngilizceye çevirdi.

Latince, Katolik Kilisesi'nin dili olduğu için, eğitime çoktan yerleşmişti. Ama o sıralarda bilgi düşmanı kimi din adamları, Yunanca eğitimini baltalamaya çalışıyorlardı. More ömrü boyunca cephe aldı bu çeşit din adamlarına karşı. Hümanistlerin verimli ve rahat çalışabilmeleri için her zaman elinden geleni yaptı. Oxford ile Cambridge'in öğretim üyelerini ve öğrencilerini daha yakından tanıyabilmek, sırasında onları koruyabilmek amacıyla, kendi isteğiyle onursal bir görev aldı; «High Steward» olup, bu iki üniversitenin adliyeyle ilgili işlerine baktı. Damadının anlattığına göre, More'un bilgiye karşı öyle büyük bir saygısı varmış ki, Oxford ya da Cambridge'den gelenlerle herhangi bir konu üstüne tartışırken tam haklı çıkacağı, karşısındakini mat edeceği sırada, bu bilginleri güç duruma düşmekten kurtarmak için, hemen yenilmiş görünüp, başka bir konuya geçiverirmiş.[5]

Erasmus'un bir mektubundan anlaşıldığına göre, More, Oxford'da kalıp, Yunanca ve felsefeyle ilgili çalışmalarını sürdürmek istiyordu. Ne var ki, yargıç olan babası, onu kendi mesleğine yöneltmek niyetindeydi. Böylece More, Oxford'da ancak iki yıl okuduktan sonra, o sıralarda bir çeşit Hukuk Fakültesi yerini tutan New Inn ve Lincoln's Inn'de hukuk öğrenimi yaptı ve 1501'de, yani 23 yaşındayken Baro'ya girdi.

Çağımızın İngiliz tiyatro yazarlarından Robert Bolt, A Man for All Seasons adıyla, Sir Thomas More'u ele alan ve İngiltere'de, Amerika'da ve Fransa'da büyük ilgiyle seyredilen, hatta filmi bile yapılan bir oyun yazdı. Bu oyunun kişilerinden Kardinal Wolsey, çok yerinde bir söz söyleyerek, «More, siz rahip olmalıydınız» der. Gerçekten de More, 1501 ile 1505 yılları arasında rahip olmayı düşünmüştü. Bunu yalnız düşünmekle kalmayıp, Charterhouse adlı manastıra kapanarak, dört yıl boyunca bir keşiş gibi yaşamıştı. Ne var ki, manastırlar o sıralarda bilgi merkezleri olduğundan, More yalnız dua etmekle kalmadı, sürekli okudu ve yoğun bir çalışmaya da daldı. Erasmus, More'un kişiliğini anlatan mektubunda, «asıl isteği rahip olmaktı» der. «Oruç tutarak, dua ederek, geceleri uyumayarak, buna hazırlandı. Oysa çoğu insanlar, rahipliğe hiç hazırlıksız atılıverirler.» Gerçi More rahip olmadı; ama dine aşırı tutkusu yüzünden, ömrünün sonuna kadar kendi kendine eziyet etti. Damadı Roper'e göre, çok sıkı perhizler tutar, ya kuru toprağın ya da şiltesiz bir sıranın üstünde yatar, yastık olarak başının altına bir odun parçası koyar, sabahın ikisinde de kalkarmış. «Kamçılarla, düğümlü iplerle bedenini zaman zaman cezalandırdığını» öğreniriz gene aynı kaynaktan.[6] Hatta More, bedeninin isteklerini sıkı bir denetim altına almak amacıyla, çıplak tenine sert kıldan yapılmış bir gömlek giyermiş. Ölüm cezasına çarptırıl-

madan bir gün önce, cellatları görmesinler diye, bunu gizlice kızına göndermiş. Zaten bu gömleği yıkamak görevini üstlenen sevgili kızı Margaret'ten başka herkesten de saklarmış bunu. John Bouge adında bir din adamı, More'un ölümünden sonra yazdığı bir mektupta, bu yüzden arasıra derisinin kanadığını, kanın giysilerine kadar sızdığını anlatır.[7]

More'un rahip olmaktan neden vazgeçtiğini kesin olarak bilmiyoruz. More'un yaşam öyküsünü yazanlardan rahip Stapleton'a göre, çağının din adamları ahlak açısından gevşek davrandıkları, dinsel coşkularını da artık yitirdikleri için caymıştı bu işten. Erasmus'un demin sözünü ettiğimiz mektubuna göre de, «sevdalandığı için bu isteğinden vazgeçti; iffetsiz bir rahip olmaktansa, iffetli bir koca olmayı yeğledi.» Ama belki de bunun nedeni, sanıldığı kadar basit değildi. Belki de More bir manastıra çekilmemekle topluma ve yurduna, dolayısıyla Tanrı'ya karşı görevini daha iyi yapabileceği kanısına varmıştı. More'un İtalyan Hümanisti Pico Della Mirandola'nın yaşamöyküsünü anlatan bir kitabı Latinceden İngilizceye çevirmesi, bu noktayı aydınlatmak açısından bir hayli ilginçtir: Otuz üç yaşında ölen bu soylu genç, o çağın en bilgili adamlarından biriydi. Savanarola'nın etkisinde kalıp, dünyadan el etek çekmek istedi. Ama Borgialar'ın egemenliğinde çeşitli kötülüklerle dolu bir çevrede, manastırda yaşayan bir keşiş gibi erdemli yaşamanın da olumlu yanları olduğunu düşünüp bu isteğinden vazgeçti.

Belki aynı kaygıyla rahip olmayan More, 1505'te Jane Colt ile evlendi. Damadı Roper'e göre, More üç kız kardeşle tanışmış o sıralarda. En çok hoşlandığı bu kızların ikincisiymiş. Ama ortanca kızın ablasından önce evlenmesi doğru olmayacağını, büyük kızın bu yüzden üzüleceğini düşünerek, hoşlandığı kızdan vazgeçip ablasını almış.[8] Erasmus, More'u anlatan mektubunda Jane Colt'tan da söz eder: «Eş olarak seçtiği, iyi soydan, ama hiç okumamış, köyde yetişmiş çok genç bir kızdı. Böylece More, onun kişiliğine istediği biçimi verebildi. Kitaplardan hoşlanmayı, çalgı çalmayı öğretti ona; kendi yaşantısına uygun bir eş haline soktu.» Üstelik More, kıza arasıra sopa çekmesini salık veren kayınbabasının öğütlerine hiç mi hiç kulak asmadan karısını adam edebildi.

More'un evliliği çok mutlu oldu. Beş yıl içinde, üçü kız, dördüncüsü oğlan, dört çocukları dünyaya geldi. Ama ne yazık ki karısı vakitsiz öldü ve More, Erasmus'un anlattığı gibi, birkaç ay sonra, çocuklarına baksın diye bir dulla evlendi. Bu dulun ilk kocasından olan kızını da, kendi kızı gibi büyüttü. İkinci karısı Alice Middleton, ne gençti ne de güzel. Oldukça da huysuzdu. Ama More iyi geçinirdi onunla. «Şakalarla, okşamalarla, karısını avucunun içine aldı. Oysa çoğu kocalar, hoyrat ve sert davranarak, karılarını yola getiremezler. Bu kadının ters ters konuşmalarına aldırmadan, ona harp ve gitara

çalmasını öğretti. Onu her gün gözü önünde çalıştırdı» diye anlatır Erasmus.

More ailesinin mutluluğu dillere destan olmuştu. Ann Manning, 1851'de yazdığı The Household of Sir Thomas More adlı kitabında, More'un kızları ve karısıyla nasıl yaşadığını çok iyi anlatır. Ama o evde uzun süre konuk kalan Erasmus'un anlattıkları, elbette daha çok ilgilendirir bizi: «More, Thames kıyılarında, Londra'ya yakın bir ev yaptırdı. Bir sarayı andırmıyor bu ev; imrenilecek kadar görkemli de değil, ama rahat. Karısı, oğlu, gelini, evli olan üç kızı ve on bir torunuyla, tatlı bir dostluk havası içinde yaşıyor burada. Çocuklarına böylesine düşkün bir adam ömrümde görmedim. Gençlerle yaşlılar arasında hiçbir ayrım gözetmiyor. Karısı yaşlı olduğu halde, sanki on beşinde bir genç kızmış gibi seviyor onu, üstüne titriyor. Öyle bir huyu var ki, mutsuz olayları önleyemezse, bunlarda bile bir mutluluk buluyor. Platon gibi onun da bir akademiye başkanlık ettiğini söyleyebiliriz; ama bu akademide geometri ve hesap yerine, aile erdemleri öğretiliyor. Evinde oturanların hepsinin işi gücü var. Bir tek ters söz söylenmiyor burada. Nezaket ve iyilik üstüne kurulmuş bir disiplin var bu evde.» Erasmus, başka bir mektubunda da şöyle der: «Ailesini kolayca yönetir. Felaketler kavgalar yoktur evinde. Bir anlaşmazlık çıkınca, dakikasında uzlaşılır. Ne o kimseye düşman olur, ne de kimse ona. Tüm ev halkı mutluluk içindedir. Oraya her giren rahatlar. Çocuklarının üstüne fazla düşerek onların keyfini kaçırmaz; ama hiçbir görevini önemsemediği de görülmemiştir.» Tıpkı Erasmus gibi, damadı William Roper de, More'un tatlı huyunu anlata anlata bitiremez; on altı yıldan fazla onunla aynı evde oturduğunu, ama onu bir tek kez öfkeli görmediğini söyler.

Çağın ünlü ressamlarından Hans Holbein, Sir Thomas More'un Chelsea'deki bu evinde iki yıla yakın konuk kalmış, Erasmus'un isteği üzerine Utopia'yı resimlendirmiş, More'un çeşitli portrelerini yapmıştı. Bir söylentiye göre, bu portrelerin en güzeline Sekizinci Henry sahip çıkmış; ama More'a düşman olan karısı Kraliçe Anne Boleyn, bunu sarayın penceresinden atarak parçalamış. Hans Holbein, More'un mutlu ailesini gösteren bir tablo da yapmıştır.

Pırıl pırıl bir çocuk olmadığı halde oğlunu çok seven More, kızlarına ayrıca düşkündü. Doğurmak üzere olan büyük kızı Margaret'e yazdığı bir mektupta, onun gibi kadınlara hayran olduğunu, üç erkek doğuracağına, kendine benzer bir tek kız doğurmasını yeğlediğini söyler. Margaret'e başka bir mektubunda da, çocuklarına duyduğu sevgiye değinir: «Bil ki, çocuklarım cahil ve tembel olmasınlar diye her şeyi gözden çıkarırım; onların gelişmesine yardım etmek için işimi gücümü bırakırım gerekirse,» der.

Utopia'dan anlaşıldığı gibi, More kadınla erkek arasında hiçbir ayrım gözetmez. Kadınların tıpkı erkekler gibi eğitilmeleri gerektiği-

ne inanır. Çocuklarının özel öğretmeni Gunnell'e yazdığı bir mektupta, eğer bir kadın hem bilgili hem de erdemliyse, böyle bir kadını Troyalı Güzel Helena'dan daha değerli saydığını söyledikten sonra, kadınla erkeğin eşit olduğunu bir kez daha yineler: «Hasat zamanı gelince tohumu eken el, ha bir erkek eli olmuş, ha bir kadın eli... İnsanı hayvandan ayıran akıl, erkekte de var, kadında da. Onun için ikisi de okumalı; güzel bir eğitimin tohumlarıyla yeşeren bir tarla örneği, akıllarını geliştirip güçlendirmeli. Kadınların okumalarını engellemek isteyen kişilerin savundukları gibi, eğer kadınlar akıl alanında verimsizse, onların tarlalarında ancak zararlı otlar bitiyorsa, o zaman kadınların eğitimiyle özenle ve sürekli uğraşıp, doğanın bu yanlışını düzeltmek gerekir bana kalırsa.»

Sir Thomas More'un üç kızı, özellikle Roper ile evli olan büyük kızı Margaret, bilgileriyle Avrupa'da ün salmışlardı o sıralarda. More, kızlarının eğitimiyle hem kendi uğraşmış, hem de onlara en iyi öğretmenleri tutmuştu. More'un kızları, Latinceyi İngilizce kadar rahat okuyup yazarlar, hatta arasıra babalarıyla Latince konuşurlar, Latince yazışırlardı. More ile arası açılmadan önce, Kral da bu kızlarla övünür, felsefe tartışmaları yapmak üzere onları saraya çağırırmış. Erasmus, Fransız Hümanisti Guillaume Budé'ye bir mektubunda, More'un kızlarının bilgisine ne denli hayran kaldığını anlattıktan sonra, kızların yüksek öğrenimi konusunda eskiden bazı kuşkuları olduğunu, ama arkadaşının başarılı deneyinden sonra, artık bunun doğruluğuna inandığını söyler.

Rotterdam'lı Desiderius Erasmus (1467-1536) öğrencisi Lord Mountjoy'un çağrısı üzerine, 1499'da ilk olarak İngiltere'ye geldiği sırada, More ile tanışmıştı. Anlatıldığına göre, Avrupa'nın en ünlü bilginiyle o sırada henüz 21 yaşında olan More, kim olduklarını bilmeden, bir dost sofrasında karşılaşmışlardı. Birbirlerinin konuşmalarını bir süre dinledikten sonra Erasmus, More'a dönüp, «Siz herhalde Thomas More olmalısınız,» demiş. More da, «Siz de Erasmus'dan başkası olamazsınız,» diye karşılık vermiş. Bu iki kişinin dillere destan olan ilk karşılaşmaları, Elizabeth çağında halkın ayrıca hoşuna gitmiş olmalıdır. Çünkü daha sonra sözünü edeceğimiz Sir Thomas More adlı oyunun üçüncü perdesinde, aynı sahne değişik bir biçimde canlandırılmıştır: More, Erasmus'un İngiltere'de bulunduğunu, Chelsea'deki evine konuk olarak geleceğini öğrenince, Yüce Erasmus'un gerçekle görünüşü birbirinden ayırt edip edemediğini anlamak amacıyla, ona bir oyun oynamaya karar verir. Evinde hizmet edenlerden birine kendi giysilerini giydirir, boynuna bir altın zincir takar, onu kendi yerine oturtur. Derken Erasmus ile çağın tanınmış şairlerinden Earl of Surrey gelirler. Erasmus, Thomas More'un ününün denizleri aştığını, tüm Hıristiyan ülkelerine yayıldığını, onunla tanışmaya can attığını söyler. Earl of Surrey de, İngiltere'nin en onurlu bilgini, en

değerli devlet adamı saydığı More'u över. Ne var ki, Erasmus, ikide birde yanındaki adama bakıp, onun Thomas More olduğuna bir türlü inanamaz. Adamcağız, Erasmus'un Latince sözlerine karşılık vermeye yanaşmayınca, Hollandalı bilgin büsbütün kuşkulanır. O sırada sahneye giren More, böyle bir şaka yapmaktan kendini alamadığını açıklar.

Erasmus, İngiltere'ye bu ilk gelişinden sonra, oraya sık sık uğradı; 1511 ile 1514 arasında Cambridge'de Yunanca öğretti ve More'un yakın dostu oldu. Kendinden on bir yaş küçük bu gence Erasmus'un derin bir hayranlığı vardı. Yeni tanıştıkları sırada yazdığı bir mektupta, «Doğa, Thomas More'dan daha tatlı, daha ölçülü ve daha mutlu bir dahi yaratmış mıdır acaba?» diye sorar. Beraber yaptıkları Lukianos çevirisinin önsözünde de, More'a duyduğu büyük sevgiyi dile getirir; onun ince ve keskin zekâsını, burukluktan arınmış, güler yüzlü mizah duygusunu göklere çıkardıktan sonra, arkadaşının hem akıl, hem de huy açısından eşsiz olduğunu söyler.

Erasmus, 1509 yılında More'un evinde konuk kaldığı sırada, lumbagodan rahatsız olduğu ve kendi söylediğine göre, ciddi bir iş yapacak durumda bulunmadığı için, More'un isteği üzerine, yedi günde yapıtlarının en ünlüsünü, çağın tüm çılgınlıklarını taşlayan Moraie Encomium'u yani Deliliğe Övgü'yü[9] yazdı ve More'a sunduğu bu kitabı, sırf arkadaşının zorlamasıyla yazabildiğini ve ona bu işi yaptırmanın, «bir deveye dans etmesini öğretmek» kadar zor bir iş olduğunu söyledi.

Erasmus ile More'un böylesine kaynaşmalarına hiç şaşmamalı; çünkü Hümanist akımın içinde yoğrulmuş, aynı değerlere inanan insanlardı ikisi de. Institutio Christiani Principis'den (Bir Hıristiyan Prensinin Eğitimi) anlaşıldığı gibi eğitimle ilgili sorunlara Erasmus da More kadar önem veriyordu. Gene aynı kitapta görüldüğü gibi, Erasmus da savaşa karşıydı: «Eğer böylesine uğursuz bir işten sakınmanın yolu yoksa, az zarar görülmesi, az kan dökülmesi, savaşın çabuk bitmesi için, krallar ellerinden geleni yapmalıdırlar hiç olmazsa,» derdi. Erasmus'a göre de, iyi bir kral, savaştan ve yabancı ülkeleri ele geçirmeye yeltenmekten kaçınıp elinde bulunan ülkeleri doğru dürüst yönetmeye bakmalıydı. Erasmus da çok ağır bir suç işlemeyene ölüm cezası verilmesini kınardı: «Aklı başında bir cerrah, ancak son çare olarak bir kolu ya da bir bacağı kestiği gibi, toplum da ancak her çeşit çareyi denedikten sonra ölüm cezasına başvurmalı.» Erasmus da hiçbir işe yaramayan tembel soylu sınıfına karşıydı: «Rahatlık onları gevşetmiş, keyf de kadınlaştırmıştır. Yararlı mesleklerde ustalıkları yoktur. Ancak eğlenceden, avdan, ya da bunlardan da kötü şeylerden anlarlar... Ne diye bu tür insanlar, ayakkabıcılardan ya da çiftçilerden üstün sayılsınlar?» Erasmus da toplumsal düzenin adaletsizliği üstünde durur; yoksulların daha az, var-

lıklıların daha çok vergi vermelerini ister; ağır vergiler yüzünden fakir fukaranın umutsuzluğa kapılıp suç işlediğini belirtir; hatta daha ileri giderek, «zenginliğin birkaç kişinin elinde toplanmasını engellemek için, çareler düşünmeli,» derdi.

Erasmus ile More arasındaki bu güzel yakınlığı bilen, More'un ne biçim bir adam olduğunu merak eden Lutherci Alman Hümanistlerinden Ulrich von Hutten'e Erasmus'un 1519'da, yani More'u tanıdıktan yirmi yıl sonra yazdığı mektup ayrıca ilginçtir. Erasmus, arkadaşının kişiliğini öylesine olağanüstü, öylesine değişik ve çok yanlı bulur ki, onu anlatabilecek kadar yetenekli saymaz kendini, ama gene de uzun uzun söz eder More'dan: «More, orta boylu, biçimlidir. Solgun teni, ancak yüzü kızarınca renklenir. Saçı, sarıyla karışık kara, ya da karayla karışık sarıdır... Açık kurşun rengi gözlerinde sarı benekler vardır. İngilizlere göre, bir deha belirtisidir bu; ancak üstün insanlarda bulunur. Cana yakın, hoş bir yüzü vardır. Kolayca gülümser... Yediğine içtiğine onun kadar aldırmayan bir adam ömrümde görmedim... Sadece su içer... Müziğe çok düşkün olduğu halde, sesi kalın ve uyumsuzdur. Ağır ağır, açık seçik konuşur; hiçbir zaman duraklamaz. Sade giyinir; ipeklerden, kadifelerden, altın zincirlerden hoşlanmaz. Teşrifata aldırdığı yoktur. Ne kendi katlanır buna, ne de başkalarından bekler. Ona göre, aklı başında bir adam, bu çeşit saygı gösterilerine metelik vermez. İşte bu yüzden saraydan uzak kalmıştır bugüne dek... Her çeşit kumardan nefret eder. Sohbetine doyum olmaz. Açık saçık konuşmadan, dedikoduya düşmeden çok eğlenceli olmasını bilir... Akıllılarla akıllıdır; akılsızlarla şakalaşır... Tüm hayvanlara düşkündür; onları incelemekten hoşlanır. Chelsea'nin kuşları, acıkınca ona gelirler... Ona gösterilen bütün acayip şeyleri satın alır. Evi, garip eşyalarla dolu bir dükkâna benzer, bunları çevresine göstermekten ayrıca hoşlanır.»

Erasmus mektubunda, «dünyanın en sevimli insanı» olan More'un, «dost olmak için dünyaya geldiğini, dost olmak için yaratıldığını» söyler. «More'un öylesine olağanüstü bir sevecenliği ve öyle tatlı bir huyu vardır ki, en güç durumlarda bulunan en kederli insanları bile avutabilir. Ona düşmanlık edenlerin bile yardımına koşarak, en kötü şeyleri bir sevinç kaynağına dönüştürebilir. Gerçek dosttur o... Güç durumda olanların başlıca koruyucusudur.»

Erasmus, More'un neşesine, güler yüzüne ayrıca hayrandır. Tanıdıkları arasında gülünç şeyleri en çabuk onun sezdiğini, «kendi kendisiyle de alay etmesini» bildiğini söyler. More, başkalarının düpedüz felaket sayacakları durumlarda bile, gülünecek bir yan bulur. Örneğin Francis Bacon'un Apophthegms'de anlattığına göre, ilk karısı erkek çocukları olsun diye hep dua eder dururmuş. Sonunda bir erkek çocukları olmuş ama, John'un zekâsı pek gelişmeyince, More karısına, «Erkek çocuğun olsun diye öyle yalvarıp yakardın ki, bu

çocuk ömrünün sonuna kadar hep 'erkek çocuk' kalacak,» demiştir.

More'un ölümle yüz yüze geldiği zaman bile, şakalaşmaktan geri kalmadığını göreceğiz ileride. Onda en özlü, en derin düşüncelerini ve inançlarını şaka edercesine, en aşırı, en olmayacak şakalarını da son derece ağırbaşlı hallerle söylemek huyu da varmış anlattıklarına göre. More, bir dostunun ona şöyle dediğini yazar: «Şakalaşırken bile öyle ağırbaşlısınız ki, çoğu zaman ciddi olup olmadığınızı anlayamıyor insan.» Daha sonraları göreceğimiz gibi, More'un bu huyu, Utopia'nın akıllara sığmayacak kadar yanlış yorumlara uğramasına neden olmuştur.

More'un İngiliz halkına en hoş gelen özelliklerinden biri de bu güler yüzlülüğü olduğu için, Elizabeth çağında oynanılan Sir Thomas More'da Utopia yazarının bu yanı üstünde ayrıca durulur. Oyunun birinci perdesinde, More'un başka bir yargıçla nasıl alay ettiğini anlatan ve o sıralarda Londra'da dillere destan olan bir öykünün sahnede canlandırıldığını görürüz: Adı Scoresbie olan bu yargıç, parası çalınanları iyice azarlarmış; üstlerinde fazla para taşımakla hırsızları kışkırttıklarını, üstelik kendi ceplerini korumak gücünden bile yoksun olduklarını söylermiş. Bu çeşit sözleri çok dinleyen More, meslek arkadaşına bir ders vermeyi aklına koymuş: Londra'nın en usta yankesicilerinden birini çağırıp yargıca gizli bilgi vermek bahanesiyle onunla konuşmasını; bu görüşme sırasında da parasını çalmasını istemiş. Bu suçu yüzünden cezalandırılmayacağına da söz vermiş. Yankesici, More'a öylesine güvenirmiş ki, isteğini hemen yerine getirmiş. Soyulan Scoresbie kıyametleri koparınca, More, onun başkalarına söylediklerini, harfi harfine yargıç arkadaşına tekrarlamış. Ve gülünç duruma düşen Scoresbie, paraları geri vermeye hazır olan usta yankesicinin suçunu bağışlamak zorunda kalmış. Oyunun üçüncü perdesinde, More'un başka bir şakasını görürüz: Bir şölende, konukları eğlendirmek amacıyla bir oyun oynanmaktadır. Takma sakalı hazır olmadığı için oyunculardan biri sahneye çıkamayınca, More hemen onun yerini alır. Tuluat yaparak, oyunu aksatmadan yürütmesine, seyirciler de, oyuncular da hayran kalırlar. Aynı perdede More, gülmeyi ne denli sevdiğini anlatır Erasmus'a: «Erasmus, bil ki, neşedir yüzümü kırıştıran. Neşe beni bırakınca, mezarıma kavuşmaktır biricik dileğim.»

Thomas More, Baro'ya girdiği yıl, yani daha 23 yaşındayken, Ermiş Augustinus'un ünlü yapıtı De Civitate Dei (Tanrının Beldesi) üstüne St. Laurence kilisesinde yaptığı konuşmalarla, okumuş yazmış Londralılar'ın dikkatini çekmişti. Bundan iki yıl sonra, 25 yaşındayken Parlamento'ya girdi. Siyasal yaşantısında hiçbir ödün vermeye yanaşmayacağı daha o sırada anlaşıldı. Çünkü iplerini elinde tuttuğu kuklalar gibi, Parlamento üyelerine her istediğini yaptıran Yedinci Henry, kızını evlendirmek bahanesiyle Parlamento'dan haksız bir

vergi koparmaya kalkıp da, üyeler de buna katlanır gibi olunca, Thomas More bir tek söylevle Kralın isteğini engelledi. «Tüysüz bir oğlan» dedikleri genç Parlamento üyesine kızan Kral, hıncını More'un babasından aldı. More'un parası olmadığı için, onun yerine babası yüz İngiliz lirası para cezası verdi ve bir süre hapis yattı. Saklanmak zorunda kalan More, sıkıntılı bir iki yıl geçirdi. 1508'de, belki de Kralın baskısından kurtulmak için, Paris'e ve Louvain'e bir yolculuk yaptı. 1509'da Sekizinci Henry tahta geçince, More, «under-sheriff» unvanıyla yargıçlığa atandı.

Thomas More, yıllarca süren yargıçlığı sırasında, dürüstlüğü ve yoksullara gösterdiği anlayış ve iyilik sayesinde Londra'da ün saldı. Erasmus, daha önce sözünü ettiğimiz mektubunda, «Hiçbir yargıç, bu kadar çok sayıda davayı karara bağlamamış, onunkiler kadar doğru yargılar vermemiştir» diyerek, More'u bu açıdan da över. Thomas More'a rüşvet vermeyi göze alamazdı hiç kimse. En yakınlarını bile kayırmaz, sırasında cezalandırırdı. Örneğin kendi damadı Giles Heron'a karşı bir karar vermişti. Onunla görüşmek isteyen tüm yoksul yurttaşlara kapısını açar; yıllar yılı sürüncemede kalan davaları bir çırpıda ve en doğru yoldan sonuçlandırırdı. Öyle ki, Londra halkı arasında şöyle bir tekerleme yayılmıştı o sıralarda:

> More bir süre yargıç olunca,
> Dâva kalmadı artık ortada.
> More yeniden yargıç oluncaya dek,
> Böyle bir şey bir daha görülmeyecek.

Sir Thomas More, yargıç olarak en büyük yararlığı, «Kötü Mayıs Günü» diye anılan bir kargaşalık sırasında gösterdi. 1517 yılında, İngilizlerin geleneksel bayramlarından olan bir Mayıs günü, Londra'nın yoksul halkı, çektikleri sıkıntılara dayanamayıp, korkunç bir öfkeyle ayaklandılar. Bu ayaklanmanın, elden geldiği kadar az kan dökülerek bastırılmasında, More'un büyük etkisi oldu. Hatta On altıncı yüzyılın sonlarına doğru yazılan ve bize göre More üstüne önemli bir kaynak sayılan Sir Thomas More oyununa bakılacak olursa, More bu ayaklanmayı tek başına bastırmıştır: Birinci perdede devletin ileri gelenleri, «halkın ayrıca tuttuğu More gibi akıllı ve bilgili bir adamın tatlı ve kandırıcı sözlerinin» silahlardan daha etkili olacağını düşünüp More'a başvururlar. Serinkanlı bir tutumla her şeyin yoluna girebileceğine inanan More, ikinci perdede Londra halkına bir söylev verir. İşte, oyunun bu parçası bizi ayrıca ilgilendirmektedir; çünkü içinde dört beş değişik el yazısı bulunan yazmanın üç sayfası, yani bu söylevin yazıldığı sayfalar, birçok Shakespeare uzmanlarına göre, Shakespeare'in kendi el yazısıyla kaleme alınmıştır. Shakespeare'in birkaç belgede gördüğümüz imzası dışında, hiçbir el yazısının elimize geçmediğini de düşünürsek, bu varsayım büsbütün değerle-

nir gözümüzde. Sir Thomas More, Shakespeare'in Apocrypha'sında, yani Shakespeare'in belki bütününü, belki de bir kısmını yazmış olabileceği on dört oyun arasında yer alır. Kimine göre bu oyun, içinde Shakespeare'in de bulunduğu bir yazarlar grubunun ürünüdür. Kimine göre Shakespeare, oyunu yalnız gözden geçirerek, düzeltmeler yapmıştır; kimine göre de, bazı sahneleri — bu arada demin sözünü ettiğimiz söylevi — yazmıştır. Gerçekten, ikinci perdenin dördüncü sahnesinde, More'un yasal düzeni savunması, hem anlatım hem de düşünce açısından, Shakespeare'e oldukça uygundur. Örneğin bu oyunda More, bir ülkede kargaşalık çıkarsa, kolayca önlenemeyeceğini, sonunda herkesin, «açgözlü balıklar gibi» birbirini yiyeceğini söyler. Kral Lear'de, bu benzetmenin eşini görürüz:

> Olacak er geç,
> Derin denizlerdeki canavarlar gibi,
> Birbirini kemirmek zorunda kalacak insanlar.

Oyundaki More, Elizabeth çağının siyasal görüşlerinin — belki de gerçek More'un paylaşmadığı görüşlerin — bir sözcüsü olarak konuşup, kurulu düzene karşı ayaklanmanın, Tanrı'ya karşı ayaklanmak olduğunu söyler. Çünkü bu düzeni koruyan Kral, yetkisini doğrudan doğruya Tanrı'dan alan kutsal bir varlıktır. Elizabeth çağında siyasal felsefenin temelini oluşturan bu tutum, Utopia'nın yazarına pek yakışmamakla beraber, Shakespeare'in İngiliz tarihi üstüne yazdığı tüm oyunlarda ve Odysseus'un Troilos ile Kressiada'da verdiği ünlü söylevde aynen görülür. Sir Thomas More oyununun baş kişisi, bu kandırıcı sözleriyle halkı kolayca yola getirir; Kraldan özür dilerlerse, ceza görmeyeceklerine söz verir. Ayaklanmanın elebaşıları, More'a öyle güven duymaktadırlar ki, hapse girmeyi bile göze alırlar. Halktan bir kadın, «Onların silahlarıyla yapamadıklarını, sen güzel sözlerinle fazlasıyla başardın» der More'a. Suçlular tam asılacakları sırada, More, Kralın önünde diz çöküp, onların bağışlanmasını sağlar. Kralın More'un dileğini yerine getirmekle kalmayıp, onu Lord Chancellor'luğa atadığı haberi de duyulur. Gerçi burada bir tarih yanlışı vardır; çünkü More ancak on iki yıl sonra, yani 1529'da bu göreve getirilmiştir; ama Mayıs 1517 olaylarında gösterdiği yararlığın, yargıç olarak saygınlığını pekiştirdiği de su götürmez.

Thomas More, bu ayaklanmadan bir yıl sonra «King's Council»e girdi; yani Sekizinci Henry'nin danışmanı olarak görev aldı. 1516'da Kral, More'un, sarayında hizmet etmesini istemiş, More ise buna yanaşmamıştı. İlerde göreceğimiz gibi, Utopia'nın başlangıcında, More'un sözcüsü olarak konuşan Raphael Hythloday'in sarayda hizmet görmenin olumsuz yanlarını açıkladığı oldukça ilginç bir parça vardır. Gelgelelim Sekizinci Henry tuttuğunu koparan cinsten bir adamdı. Thomas More'u hizmetine almayı da aklına koymuştu. Erasmus, von

Hutten'e mektubunda Kralın bir işi çözümlemek üzere More'u yabancı ülkelere gönderdiğini, elçisinin elde ettiği başarıyı gördükten sonra da, artık onsuz yapamayacağını anlayıp More'u saraya «sürüklediğini» anlatır. «Sürükledi» tam yerinde bir deyimdir; çünkü herkes saraya girebilmek için uğraşırken, More saraydan kaçabilmek için elinden geleni yapıyordu. Ama Kral, ülkesinin en yetkili adamlarını çevresinde toplamaya karar vermişti. More'un, bunların arasına katılmaktan başka çaresi yoktu. Erasmus, aynı mektupta, «Şimdi Kral, hem dost hem de özel danışman olarak More'a öyle değer veriyor ki, ondan bir dakika olsun ayrılmak istemiyor,» der. Başka bir mektubunda da, «More düpedüz saray adamı oldu; hep Kralın yanında,» dedikten sonra, şunları ekler: «Saraya sürüklenen More'un haline üzülebilirdim. Böyle bir Kral ve bunca bilgili yurttaş arasında, orası her ne kadar bir saraydan çok bir üniversiteye benziyorsa da, bizi oyalayacak haberler alamayacağız artık Utopia'dan. Ama üzülmüyorum; çünkü biliyorum ki eğlenip gülmek gösterişli törenlerde omuz üstünde taşınmaktan daha çok hoşuna gider More'un.» More'a gelince, «kendini Kralların ıvır zıvır işlerine vermediği için,» Erasmus'u övmekle beraber, belki de ilkin tümüyle umutsuz değildi saraydan. O sıralarda arkadaşı Fisher'e yazdığı mektubun birkaç satırından anlıyoruz bunu: «Saraya girmek istemediğimi herkes biliyor. Kral da bu yüzden ikide birde takılıyor bana... Ne var ki, Kralın bilgisi de iyiliği de her gün arttığı için, saray yaşantısının yükü gün geçtikçe hafifliyor gözümde.»

Lord Mountjoy'un, hocası Erasmus'a yazdığı bir mektupta anlattığına göre, bilgili adamlara hayran olan, «onlarsız yaşamaya değmez» diyen Sekizinci Henry, Thomas More'u ayrıca seviyordu. Öyle ki, Kralın ona bu aşırı düşkünlüğünden ötürü, More'un rahatı kaçmıştı. Sekizinci Henry'nin sofrasında sohbete katılmak, onunla saatlerce felsefe, hukuk ve dinbilimle ilgili konuları tartışmak, gece yarıları sarayın damına sürüklenip yıldızlar ve gezegenler üstüne Krala bilgi vermek zorundaydı.[10] Böylece bir ay süreyle evine gidemediği oluyor, çoluğunu çocuğunu göremiyordu. Damadı William Roper'in anlattığına göre, Sekizinci Henry'nin elinden kurtulabilmek için, More arasıra aptal rolü oynar, abuk sabuk sözler söylermiş. Ama gene de onun peşini bırakmayan Kral, bu kez de Chelsea'deki eve bir baskın yapar; kolunu More'un boynuna dolayıp, onu konuştura konuştura bahçede bir aşağı bir yukarı yürütüp dururmuş.[11]

Ne var ki, gerçeği her zaman görebilen More, Sekizinci Henry'nin ona gösterdiği bu aşırı düşkünlüğe pek fazla güvenmiyor olsa gerekti. Çünkü günün birinde, damadı, böylesine yüce bir kralın sevgisini kazanmakla, kayınbabasının çok mutlu olduğunu söyleyince Thomas More, «Kralın bana gösterdiği sevgiyle gururlanmamam gerek, oğlum Roper,» demiş ve Fransa ile İngiltere arasındaki savaşa değinerek,

«Kellem sayesinde Fransa'da bir kaleyi ele geçireceğini bilse, kellemin uçacağından hiç kuşkun olmasın,» diye eklemiş.[12] Nitekim dediği de olmuştur: Sekizinci Henry'nin çıkarlarıyla More'un inançları çatışır çatışmaz, Kral hiç çekinmeden, bu pek sevgili dostunun canına kıymıştır.

Ne gariptir ki, toplumda yerinin gittikçe yükseldiği, şanının şerefinin gittikçe arttığı bu yıllarda More, başına gelecekleri sezmişçesine, hep ölümü düşünür, hep ölüme hazırlanır. 1518'de yayınlanan Latince Epigrams'larının çoğunda yoğun bir keder havası vardır. Bunlarda temel düşünce, yaşamın insanı ölüme götüren bir yol olduğu inancıdır. Başka bir yazısında da tüm sorunun ölüme hazırlanmak olduğunu söyler, dünyayı bir zindana, insanları ölüm cezasına çarptırılmış tutuklulara benzetir.

Çağdaşlarının hepsinin bildikleri gibi, More yükselme hırsından tümüyle arınmış bir insandı. Ne var ki, hiç istemediği halde, yükseliyordu durmadan. 1518-1529 yılları arasında, durumu çok parlaktı. 1520'de Fransa Kralı Birinci François ile Sekizinci Henry'nin, Calais dolaylarında, Camp du Drap d'Or denilen yerde, görkemli bir törenle buluşmalarına tanık oldu. Orada, çağın en ünlü Fransız Hümanist'i Guillaume Budé ile karşılaştı. 1521'de «Knight» oldu, yani «Sir» ünvanını aldı. O yıl ve daha sonraları, çeşitli görevlerle dış ülkelere gönderildi. 1523'te, Kardinal Thomas Wolsey'nin desteğiyle Avam Kamarası'nda «Speaker» yani Meclis Başkanı oldu; ama hiç çekinmeden, Wolsey'nin ve Kralın haksız para isteklerine karşı çıktı. More'u bu mevkiden uzaklaştırmak için, ona daha da yüksek bir mevki verip elçi olarak İspanya'ya göndermek istediler. Ama More buna yanaşmadı. 1529'da Lancaster bölgesinin «Chancellor»u oldu. Ve aynı yılın Ekim ayında, çağın en yüksek devlet görevine, yani «Lord High Chancellor»luğa atandı. Gerçekte başbakanlıkla eşit bir görevdi bu; çünkü Lord Chancellor, baş yargıç sıfatıyla tüm adalet mekanizmasını denetimi altında bulundurur, sarayın baş danışmanı olarak halkın deyimiyle «Kralın vicdanının bekçisi» sayılır, en önemli belgelere basılan devlet mührünü elinde tutar ve o sıralarda Avam Kamarası'ndan çok daha önemli olan Lordlar Kamarası'na başkanlık ederdi.

Lord Chancellor olarak devlet mührünü törenle aldığı sırada, More, ölüme bir adım daha yaklaştığını sezmişçesine, sevinmesine hiçbir neden görmediğini; çünkü bu yüce mevkiin Kardinal Wolsey'nin başını yediğini söyledi: «Gerçekten onurlu olmaktan uzak, sıkıntılar ve tehlikelerle dolu bir görev sayıyorum bunu. Benden önce aynı görevi üstlenen kişinin durumundan anlaşıldığı gibi, insan ne denli yükselirse, o denli kötü olur düşüşü.»

Erasmus'un bir mektubundan anlaşıldığına göre Kardinal Wolsey, gözden düşüp Lord Chancellor'luktan çekilmek zorunda kalınca, More'u hiç sevmemekle beraber, İngiltere'de bu görevi gerektiği gibi

yerine getirebilecek tek adamın o olduğunu söylemişti. Gene Erasmus'a bakılacak olursa, bu görev More'a hiçbir şey kazandırmayacaktı ama, İngiltere'de onun kadar yetenekli başka bir hukukçu olmadığı için, ülkesi çok şey kazanacaktı. O sırada İngiltere'de bulunan yabancı elçilerden Eustace Chapuys de, dürüstlüğü ve bilgisiyle ün salan Sir Thomas More, Lord Chancellor oldu diye herkesin bayram ettiğini anlatır.

(1) William Roper'in gözünde kayınbabasının kişiliği yazılarından o kadar daha önemlidir ki, bu yaşam öyküsünde ne *Utopia*'dan ne de More'un öteki kitaplarından söz eder.
(2) R. W. Chambers, *Thomas More*, London, Jonathan Cape, 1942, s. 24.
(3) More'un kişiliğini, yaşamını ve ölümünü ele alırken, Sabahattin Eyuboğlu ve Vedat Günyol ile birlikte yaptığımız *Utopia* çevirisine yazdığım önsözden büyük çapta yararlandım. (*Utopia*, ikinci baskı, İstanbul, Çan Yayınevi, 1968). Aynı çeviri, Cem Yayınevi tarafından 1981'de yayımlandı.
(4) *More's Utopia to which is prefixed the life by William Roper*, Ed. J. Rawson Lumby, Cambridge, University Press, 1879, s. VI (*Utopia*'nın bu baskısını bundan böyle kısaca «William Roper» diye anacağız.)
(5) a.e. s. XV
(6) a.e. ss. XXVIII - XXIX
(7) a.e. s. LIII
(8) a.e. s. VI
(9) Erasmus'un *Deliliğe Övgü* adlı kitabı Nüsret Hızır tarafından dilimize çevrilip, Milli Eğitim Bakanlığı Klasikler dizisinde yayımlandı.
(10) William Roper, s. IX
(11) a.e. s. XIV
(12) a.e. s. XV

THOMAS MORE'UN DAVASI VE ÖLÜMÜ

More'un Lord Chancellor görevinde kaldığı iki buçuk yıl içinde, İngiltere'yi allak bullak eden bir sorun çıktı ortaya: Yedinci Henry'nin büyük oğlu Arthur, çocuk denilecek bir yaşta, İspanyol prensesi Arragon'lu Catherine ile nikâhlandırılmış, bir yıl içinde de ölmüştü. Sekizinci Henry adıyla tahta geçen kardeşi, siyasal nedenlerden ötürü ağabeyinin dul eşiyle evlendi. Gelgelelim günün birinde Anne Boleyn'e tutuldu. Yengesiyle evlenmesinin dinsel yasalara aykırı düştüğü bahanesiyle, ne yapıp yapıp boşanarak, Anne Boleyn ile evlenmeyi aklına koydu. Bilindiği gibi, Katolikler'in boşanmaları, ancak Papa'nın nikâhı bozmasıyla gerçekleşebilirdi. Ne var ki Papa bu yetkisini kullanmaya yanaşmadı; çünkü Catherine, İspanya'yı, Felemenk'i ve Almanya'yı egemenliği altında tutan Beşinci Charles'ın — Şarlken — yeğeniydi; Roma, bu güçlü imparatoru kızdırmayı göze alamazdı. Karısından ille kurtulmaya karar veren Sekizinci Henry, boşanmasının dinsel yasalara sözde uygun olduğu konusunda, Oxford, Cambridge, Paris, Bruges, Bolonya, Padua üniversitelerinden bir çeşit ferman kopardı. Bunu Parlamento'da okuttu. Sonra, hem Papalığa fena halde öfkelendiği, hem de Katolik Kilisesi'nin mallarına göz koyduğu için, «Act of Supremacy» denilen yasayı ortaya çıkardı; yani Papalığın egemenliğini hiçe sayarak, kendini İngiltere Kilisesi'nin başı ilan etmek istedi. İngiltere'nin bellibaşlı din adamları, Sekizinci Henry'den korkup ,bu oldubittiye boyun eğince, Kralın boşanmasına öteden beri karşı çıkan Thomas More sağlık durumunu bahane edip zaten zorla kabul ettiği Lord Chancellor'luktan çekildi.

Bu yüksek görevden çekildiği için, More'un hiç mi hiç üzülmediği herkesçe biliniyordu. Daha önce de sözünü ettiğimiz Sir Thomas More adlı oyunda da anlatıldığına göre, More ayrıca sevinç duyuyordu bu ağır sorumluluktan kurtulduğuna. Dördüncü perdede, birlikte çalıştığı adamlardan ayrılırken, Thames kıyısındaki evine gelip balık tutmaya çağırır onları: «Aman ne güzel! Artık güneşe günay-

dın diyorum, devlete iyi geceler!» Aynı oyunda, Lord Chancellor'luktan çekildiği haberini, ailesine büyük bir sevinçle müjdeler: Gemiciler fırtınadan kurtulup karaya çıkınca nasıl rahatlarsa, More da öyle rahatlamıştır. Karısına ve kızlarına, İngiltere'nin en neşeli Lord Chancellor'unun artık öldüğünü kahkahalar atarak bildirir. Bu eğreti onurlardan kurtulduğuna gerçekten sevindiğini, istifa ettiği gün Erasmus'a yazdığı biraz alaycı mektuptan da anlarız: «Çocukluğumdan bugüne dek hep istediğim şey, devlet işlerinin sıkıntılarından kurtulup yalnız Tanrı'yı ve kendimi düşünerek bir köşede yaşamaktı. Tanrı'nın özel bir bağışı ve pek anlayışlı Kralımın bana gösterdiği iyilik sayesinde, bu isteğim şimdi yerine gelmiş bulunuyor.»

Chelsea Kilisesi'nde kendine tam o sıralarda yaptırdığı mezarın yazıtında da aynı düşüncelerle karşılaşırız. Thomas More, bir kopyasını da Erasmus'a gönderdiği bu yazıtta, ölen yakınlarından, babasından, «sevgili küçük karım» dediği ilk eşi Jane'den büyük bir sevgiyle söz eder. İki eşinden hangisini — çocuklarını doğuranı mı, yoksa onları büyüteni mi — daha çok sevdiğini kestirmenin güçlüğünü anlattıktan sonra kimi kişileri belki biraz şaşırtacak bir özlemini dile getirerek, «Eğer alınyazımız ve dinimiz bunu hoş görseydi, ne güzel olurdu üçümüzün evliliği!»[1] der. Ve öteki dünyada üçü birleşerek, hayatın onlardan esirgediği mutluluğa ölüm sayesinde erişebilmeyi umar. More, aynı yazıda, bulunduğu memuriyetleri sayarak bu görevleri sırasında soylu sınıfın nefretini uyandırmadığını, halkı da hoş tuttuğunu, ancak hırsızlara, katillere ve Katolik dinine aykırı düşünceler besleyenlere karşı sert davrandığını söyler. Bir göğüs hastalığı çekmektedir, kendini yaşlı bir adam sayıyordur, dünya işlerinden bıkmış ve yüksek görevinden ayrılmıştır artık. Çocukluğundan beri en çok istediği şeyi, şimdi elde edecektir: Son yıllarını, insanların işlerinden el etek çekip dünya kaygılarından uzak, ruhunun ölümsüzlüğünü düşünerek geçirecektir. Daha mutlu bir yaşamın başlangıcı saydığı ölümü anımsayarak, hiç korkmadan, hatta sevine sevine ölebilmek için yaptırmıştır bu mezarı.

Ne yazıktır ki Sir Thomas More'un dünya işlerinden el etek çekip huzur içinde yaşlanmak isteği gerçekleşemedi. Ömrünün son üç yılı, en acı yılları oldu. More, günün birinde Thames kıyılarında gezinirlerken, damadı William Roper'e şöyle demişti: «Bir çuvala tıkılıp şu nehrin sularına atılmaya razıyım. Yeter ki, istediğim üç şey gerçekleşsin: Birincisi, Hıristiyan hükümdarlar arasında barış sağlansın; ikincisi, Hazreti İsa'nın kilisesi, tüm yanlış ve sapık görüşlerden arınıp birlik içinde yaşasın; üçüncüsü de, Kralın evlilik sorunu hayırlı bir sonuca varsın.»[2] Oysa, More'un bu üç isteğinin tam tersi olmuştu o sıralarda: Hıristiyan ülkeleri birbirleriyle hâlâ savaşıyorlardı; Hazreti İsa'nın kilisesi ikiye bölünüyordu ve Kral, 1533 yılında Anne Boleyn ile gizlice evlenmişti. Üstelik Sekizinci Henry, kendini

Kilise'nin başı yapan özel yasayı üyelere baskı yaparak Parlamento'dan geçirmekle yetinmemiş, ülkenin ileri gelenlerinin bu yasaya boyun eğecekleri konusunda açıkça and içmelerini istemişti. Böyle bir and ise, Katolik olan, dolayısıyla Papa'yı tüm Hıristiyan dünyasının başı sayan Thomas More'un vicdanına aykırıydı. More, derin bir sessizliğe gömülerek, bu tehlikeli durumdan belki de sıyrılabileceğini umdu. Bu yasaya karşı propaganda yapmadığına, yazılı ya da sözlü olarak bu konuda düşündüklerini hiç kimseye açıklamadığına göre, hiçbir suç işlememişti. Gelgelelim Robert Bolt'un A Man for All Seasons adlı oyununda Thomas Cromwell'in dediği gibi, More'un ünü öylesine büyüktü ki, onun bu sessizliği «Avrupa'nın bir ucundan öteki ucuna çınlıyordu — hem de ne yankılarla! —» More'un desteğini sağlamakla kendi gücünün artacağını bilen Sekizinci Henry, onun ille konuşmasını, herkesin önünde Kralı İngiliz Kilisesi'nin başı saydığını yemin ederek bildirmesini istiyordu. Robert Bolt'un oyununda More, «Benim düşündüklerimin sizin için ne gibi bir değeri olabilir ki?» diye sorunca Sekizinci Henry, «Siz dürüstsünüz de ondan değeri var; daha doğrusu, herkes sizin dürüstlüğünüzü biliyor da ondan,» diye karşılık verir. Kraliçe Catherine ile Kralın boşanmasına karşı tutumu yüzünden, More'a iyice düşman kesilen Anne Boleyn de Henry'yi boyuna kışkırtıyor, More'un kuyusunu kazmaya çalışıyordu. Oysa More, Kralın ikinci karısına hiç kızmıyor, kendi idamından bir yıl sonra Anne Boleyn'in de Sekizinci Henry'nin hışmına uğrayıp ölüm cezasına çarptırılacağını bilmiş gibi, «Yakında başına ne felaketler geleceğini düşündükçe acıyorum ona,» diyordu.[3]

Düşmanları, More'u yıkmak için çevirdikleri entrikalar arasında, Elizabeth Barton olayından da yararlanmışlardı. Bir manastıra çekilen ve «Kutsal Rahibe» diye anılan bu saralı kızcağızda, sözde geleceği sezme gücü vardı ve karısını boşayıp Anne Boleyn ile evlendiği için, Sekizinci Henry'nin cehennemlik olacağını ileri sürüyordu. Katolikler, bunu bir propaganda aracı olarak kullanınca, hem Elizabeth Barton hem de onu tutanlar 1533'te ölüm cezasına çarptırıldılar. Bu arada Sir Thomas More da sorguya çekildi. Kralın isteği üzerine Kutsal Rahibeyle konuşan More, ona siyasal sorunlara karışmamasını salık verdiğini söyledi. Bu dediği de doğruydu; çünkü More, dinine candan bağlı olmakla beraber, falcılık gibi boşinanlardan tümüyle arınmış bir insandı. Gerçi More temize çıktı ama, durumu büsbütün güçleşti. Kralı İngiliz Kilisesi'nin başı saymaya yanaşmadığına göre, More'u iyice sindirecek bir yol tutmaktan başka çare kalmamıştı artık. More, 1534 yılının Mart ayında, yakın arkadaşı Piskopos Fisher ve başka Katolikler ile birlikte Londra Kulesi'ne kapatıldı. On beş ay, yani ölünceye kadar hapis yattı.

Sir Thomas More oyununda anlatıldığına göre, More, ölüme gittiğini bildiği halde her zamanki neşesiyle güle söyleye hapise girdi.

Oyunun dördüncü perdesinin sonlarına doğru, More'a haber getirirler: Eğer More Kralın çıkardığı yasaya boyun eğmezse, onu Londra Kulesi'ne kapatmak zorunda kalacaklardır. Karısıyla kızları More'un önünde diz çöküp, bu buyruğu yerine getirmesi için yalvarınca, More, Kralın sözünü dinleyeceğini bildirir. Onu tutuklamaya gelenler de, ailesi de sevinç içindedirler. Ne var ki, More'un bir şakasıdır bu; çünkü yerine getireceği buyruk, Londra Kulesi'nde hapis yatmak buyruğudur yalnızca. Beşinci perdenin başlangıcında More, Londra Kulesi'ne gitmekle ne denli rahat ettiğini anlatır: Onu ezen bir sürü sorumluluktan kurtulmuştur; haksızlığa uğrayan yoksulların, mutsuz dulların, kimsesiz yetimlerin acı çığlıkları, uykularını kaçırmayacaktır bundan böyle.

Gerçekten de Sir Thomas More, gençliğinde manastıra kapanmak pahasına kavuşmak istediği o sessiz yaşama, ölümünden önce hapise girmekle kavuşmuştu. Londra Kulesi'nden gönderdiği mektuplardan, açıkça anlıyoruz bunu. Bir ay hapis yattıktan sonra, büyük kızı Margaret'e, «Beni buraya koyanlar, bana büyük bir kötülük yaptıklarını sanıyorlar,» diye yazar; «ama sevgili kızım, sana dinim üzerine yemin ederim ki, eğer karıma ve siz çocuklarıma karşı sorumluluklarım olmasaydı, çoktan böyle bir hücreye, hatta çok daha küçüğüne kapatırdım kendimi.»[4]

More çekildikten sonra ,onun yerine Lord Chancellor olan ve beş yıl sonra tıpkı More gibi ölüm cezasına çarptırılan Thomas Cromwell, More'u sorguya çekmiş, Kralın merhametli olduğunu, onun hapisten kurtulup insanlar arasına yeniden karışmasını istediğini söylemişti. More, Nisan 1534'te Margaret'e yazdığı bir mektupta[5], bu öneriyi nasıl karşıladığını anlatır: «Bu yasada ve bu yasayı çıkarandа kusur bulmak amacını gütmüyorum. Ant içip bu yasaya boyun eğenleri de suçlamıyorum. Ama kendim aynı şeyi yaparsam ruhumun sonsuza dek lanetleneceğine inanmaktayım... Bana tüm dünyayı bağışlasalar bile, dünya işlerine artık karışmayacağım... Artık aklım fikrim bu dünyadan kurtulmakta... Hiç kimseye kötülük etmiyorum, hiç kimse için kötü söylemiyorum, kötü düşünmüyorum, herkesin iyiliğini istiyorum. Bir insanın yaşayabilmesi için bu yetmiyorsa, yemin ederim ki yaşamakta gözüm yok... Onun için Kral, şu benim zavallı bedenime canının istediğini yapsın. Keşke işine yarasa benim ölümüm.» More aynı mektupta, Londra Kulesi'ne ayak basar basmaz öleceğini sandığını; hemen öldürülmediği için bir hayli üzüldüğünü de söyler. Gerçekten de ölüm korkusu yoktu onda. Arkadaşı Norfolk Dükü, Kralın öfkesinin ölüm demek olduğunu anlatınca, More kılı kıpırdamadan, «Nasılsa herkes öleceğine göre, kendisinin bugün, arkadaşının da yarın öleceğini,» söylemekle yetinmişti.[6]

Karısıyla çocukları, Londra Kulesi'nde More'u görmek fırsatını buldukça, Kralın isteğine boyun eğmesi için, ona yalvarıp yakarıyor-

lardı. Sevdikleri insanı yitirmek korkusu bir yana, para bakımından da çok güç durumdaydılar. Damadı Roper'in anlattığına göre, Lord Chancellor'luktan çekildikten sonra onun yoksul kalacağını bilen piskoposlar ve rahipler, Katolik Kilisesi'ni savunan yazılarını ödüllendirmek amacıyla 5000 İngiliz lirası toplamış, bunu More'a vermek istemişlerdi. Ama More, On altıncı yüzyılda büyük bir servet sayılan bu paranın bir meteliğine bile dokunmaya yanaşmamıştı. Oysa o sıralarda ailesi öylesine yoksuldu ki, odunları olmadığından Chelsea'deki evin bir tek odasında oturur, bahçeden topladıkları kuru yaprakları yakarak ısınırlardı. More'a yiyecek götürebilmek için sırtındaki giysileri satmak zorunda kalan karısı, çoğunluğun düşüncesini yansıtarak, ona dobra dobra çatıyordu: «Doğrusu şaşıyorum haline, Master More. Seni şimdiye kadar pek akıllı bir adam sanırlardı. Neden böyle aptallık ediyorsun?» diye soruyordu.[7] Kızları ise, Krala karşı direnmekten vazgeçsin diye ağlayıp sızlıyorlardı. Bu arada, ayrıca sevdiği, ayrıca beğendiği Margaret'in, herkesin ant içerek bu yasayı kabul ettiğini, bunun ancak bir formalite olduğunu söylemesi, mektuplarından da anlaşıldığı gibi, More'a öylesine acı vermişti ki, öteki çektiklerini bunun yanında hiç sayıyordu. Gene de More, kimi zaman kızıyla şakalaşıyor, Margaret'i elinde günah elması, babasını baştan çıkarmaya gelen bir Havva'ya benzetiyor, kimi zaman da üzüntüsünü açığa vurup yalan yere yemin etmenin vicdanına aykırı düştüğünü anlatmaya çalışıyordu. Üstelik Londra Kulesi'ne kapatıldıktan sonra, More'un sağlık durumu iyice bozulmuştu. Son aylar kitaplarını elinden almaları, mürekkebi kalemi olmadığı için mektuplarını yırtık pırtık kâğıt parçalarına kömürle yazmak zorunda kalışı da ayrı bir dertti. Ama More vicdanına yapılan baskıya karşı gene de direnmek, hatta güler yüzlü davranmak gücünü buluyordu kendinde.

More, hapise girdiği ilk aylarda, Kralı İngiliz Kilisesi'nin başı yapan yasaya yemin etmeyi iki kez reddetti. İki ağzı da keskin bir kılıca benzetmişti bu yasayı: İnsan buna evet derse, ruhunu; hayır derse, bedenini yitirecekti. More ise, ruhunu yok etmektense, bedenini yok etmeye çoktan razıydı. Sorguya çekilirken, «Anlayın bunu,» demişti; «her dürüst yurttaşın, her şeyden önce kendi vicdanına, kendi ruhuna saygı göstermesi gerekir.» More biraz ödün verse, durumu biraz olsun idare etse kurtulabilirdi. Hatta doğru olup olmadığını bilmediğimiz bir söylentiye göre, Sekizinci Henry, gizlice Londra Kulesi'ne gelmiş, More'u kandırmak için elinden geleni yapmıştı. Ama More, Kralı kamuoyunun önünde açıkça suçlamadan, bu yasaya yemin etmenin vicdanına aykırı düştüğünü söylemekte direniyordu. Hapishane mektuplarından birinde kızına yazdığı gibi, hiç kimseyi etkilemeye kalkmadan kendi vicdanına göre davranmış, başkalarını da vicdanlarına göre davranmakta özgür bırakmıştı.[8]

Bu sessiz direniş karşısında, More'u mahkeme önüne çıkarmaktan başka çare kalmamıştı artık. 1535 yılı Temmuzunun birinci günü yapılan yargılanmasında, More inat etmeyip tutumunu değiştirirse, Kralın onu bağışlayacağı kendisine bildirildi. Bıçak kemiğe dayandığı halde More gene direndi: Ona göre suç, düşüncesini başkalarına yaymak ya da uygulamaktı. Oysa o susmuştu sadece. «Ben böyle sustuğum için, ne sizin yasanız, ne de yeryüzünde herhangi başka bir yasa beni cezalandıramaz,» dedi. Bunu bildiği gibi, yargıçların ne yapıp yapıp onu cezalandıracaklarını da bildiği için, «Beni cezalandırmaya karar verdiğiniz besbelli,» diye ekledi.[9] Thomas Cromwell'in elinde birer kukla olan bu yargıçlar, «Kralın Savcısı» Sir Richard Rich'i yalancı tanık olarak kullanmışlardı. Roper'in anlattığına göre, Londra Kulesi'nde More'un kitapları bağlanıp götürülürken, Kralın resmi temsilcisi olan bu adam, More ile sözde dostça tartışmış, onu kandırmaya çalışmıştı. «Siz bilgili, akıllı bir adamsınız, ülkenin yasalarını da biliyorsunuz. Eğer Parlamento beni kral ilan ederse, siz beni kral kabul eder misiniz?» diye sormuştu. More buna evet deyince, «Peki,» demişti Rich, «ya Parlamento beni Papa ilan ederse, siz beni Papa olarak kabul etmez misiniz?» More, bu soruya başka bir soruyla karşılık vermişti: «Tutalım ki, Parlamento bir yasa çıkardı Tanrı Tanrı değildir diye. Siz, Mr. Rich, Tanrı'yı yok mu sayacaksınız o zaman?» Rich, böyle bir yasanın hiçbir Parlamento'dan geçmeyeceğini söyleyince More, «Tanrı Tanrı değildir diyemeyen Parlamento, Kralı da Hıristiyan Kilisesi'nin başı yapamaz,» demişti.[10]

More'un bu sözlerini gerçek amacından saptırıp bozarak anlatan bu yalancı tanığın yardımıyla yargıçlar, Thomas More'u ölüme götürecek olan yasal hileyi buldular. Onu, «kötü bir amaç uğruna haince ve şeytanca»[11] davranmakla suçladılar. Jüri, sadece on beş dakika süren bir görüşmeden sonra More'un suçlu olduğuna karar verince Baş Yargıç Audeley, onun ölüm cezasına çarptırıldığını bildirdi. Sir Thomas More, ancak o zaman konuştu: «Beni mahkûm etmeye (Tanrı bilir nasıl) karar verdiğinizi görüyorum. Onun için şimdi, vicdanıma uyarak, açıkça ve canımın istediği gibi konuşacağım,» dedikten sonra, Kralın çıkardığı yasanın, Tanrı'nın da, Kutsal Kilise'nin de yasalarına ters düştüğünü anlattı. İngiltere'nin tüm Parlamento üyelerinin, en dinibütün ve bilgili Katoliklerinin bu yasaya karşı koymadıkları ileri sürülmüştü. More gibi düşünenler, İngiltere'de azınlıktaydı belki. Ama More, Hıristiyan dünyasını bir bütün olarak görüyordu ve vicdanını bir tek ülkenin verdiği karara bağlamak zorunda değildi. Tek başına Londra kenti, tüm İngiltere'de geçerli sayılabilecek bir yasa çıkaramayacağı gibi, İngiltere de, yeryüzündeki tüm Hıristiyan ülkeleri adına bir yasa çıkaramazdı.[12] More bunları açıkladıktan sonra, kendisini yargılayanlara şunu da söyledi: «Sizler, Lord Hazretleri, yeryüzünde benim yargıçlarım olup

beni ölüm cezasına çarptırdınız. Ama ben, gökyüzünde hepinizle sevinç içinde yeniden buluşabilmek için candan dua edeceğim gene de.»[13]

More'un yargılanması sırasında böyle konuşması onun ne denli korkusuz olduğunu gösterir; çünkü bu sözler, Sekizinci Henry'yi büsbütün çileden çıkaracak, More'un yalnız ölmesine değil, en korkunç işkencelerden sonra ölmesine neden olabilecekti. Nitekim bu yasaya karşı çıkan kimi din adamları önce asılmışlar, boğulmak üzereyken ipleri çözülmüş, karınları yarılıp, canlı canlı barsakları sökülmüştü. Bunların arasında yakından tanıdıkları bulunduğu ve bu işkencelerden haberi olduğu için More, mektuplarından birinde böyle bir duruma düşerse Tanrı'nın ona dayanma gücünü bağışlaması için dua ettiğini söyler.[14] İlkin More'un asılması kararlaştırılmıştı. Ama Kral sonradan bir lütufta bulundu: More'un Tower Hill'de başının kesilmesini emretti. More gene bir şaka yapıp, ileride Sekizinci Henry'nin dostlarının Kraldan bu çeşit lütuflar istemek zorunda kalmayacaklarını umduğunu söyledi.[15] 1886'da On Üçüncü Leo'nun papalığı sırasında azizliğin birinci mertebesine yükselen ve 1935'de yani ölümünden tam dört yüz yıl sonra On Birinci Pius'un papalığı sırasında Katolik Kilisesi'nin azizleri arasında resmen yer alıp Saint Thomas More diye anılan adam, gerçek bir ermiş gibi, Utopia'da anlattığı mutlu ölümü andıran bir iç rahatlığı ve sevinç havası içinde ölecekti. Ölüm karşısında yiğitliğine, düşmanları bile hayran kalacaklardı. Bu düşmanlardan biri ve More'un çağdaşı olan tarihçi Edward Hall'a göre, More, «Kellesi uçmakla insanın başına felaket gelmez» dermiş.[16] Kellesi uçacağı sırada davranışı, bu söylediğine gerçekten inandığını kanıtlar.

Damadı William Roper'in anlattığına göre, 1535 yılının 6 Temmuz sabahı, öleceği kendisine bildirilince, More, her zamanki güler yüzlü haliyle şöyle demiş: «Bu güzel haberinize candan teşekkür ederim. Benden görevleri ve onurları esirgemeyen Krala gönlüm her zaman borçlu kaldı. Ama Tanrım üzerine yemin ederim ki, beni buraya kapattığı ve ölümü düşüneyim diye hem yer hem de bol bol vakit bağışladığı, hele bu berbat dünyanın acılarından beni böylesine çabuk kurtarmak yüceliğini gösterdiği için ona gönül borcum daha da çok arttı. İşte bu yüzden, bu dünyada da, öteki dünyada da candan dua edeceğim Kralın sağlığına.»[17]

Thomas More'a öleceğini haber verenler, son sözlerinin halkı nasıl etkileyeceğinden çekinen Sekizinci Henry'nin, ölmeden önce onun fazla konuşmamasını emrettiğini de bildirmişler. More, bu emri yerine getireceğini söylemiş. «İyi ki, bunu bana bildirdiniz,» demiş; «çünkü konuşmak istiyordum. Ne Kral ne de hiç kimse alınamazdı bu sırada söyleyeceğim sözlerden. Ama kendi niyetim ne olursa olsun, Kralın bu isteğine boyun eğeceğim.»[18] Sonra More bir şölene giderce-

sine özene bezene giyinmiş, pek az parası olduğu halde, cellada armağan olarak bir altın lira göndermiş. Acele kurulan idam sehpasının fena halde sarsıldığını, nerdeyse yıkılacağını görünce, gene alay ederek, yanındakilere, «Rica ederim siz beni sağ salim şuraya bir çıkarın hele; inerken durumu nasıl olsa idare ederim,» demiş. İdam sehpasında diz çöküp dua ettikten sonra, «Yürekli ol dostum, görevini yapmaktan çekinme. Boynum çok kısa, onun için dikkat et de yanlış yere vurma,» diyerek cellatla konuşmuş. Orada bulunanlardan birinin anlattığına göre, cellat geleneklere uyarak diz çöküp öldüreceği adamın onu bağışlamasını dileyince, More, celladı ayağa kaldırmış, kucaklayıp öpmüş. Gözlerini bir başkasının bağlamasına razı olamayarak bu işi kendi yapmış. Son sözü bile bir şaka olmuş: Başını kütüğün üstüne koyduğu sırada, sakalını dikkatle bir yana çekmiş, «Ne de olsa sakalım vatana ihanet etmedi; o da ölüm cezasına çarptırılmasın.»[19] demiş. Başka bir söylentiye göre de son sözü, Shakespeare'in Sekizinci Henry oyununda, More'un baş düşmanı Thomas Cromwell'e söylettiği sözdür: «Krala hizmet eden, ama Kraldan önce Tanrı'ya hizmet eden bir insan olarak ölüyorum.»[20]

İdam edilenlerin kesik başları Londra Köprüsü'nde bir kazığa çakılıp halka günlerce gösterilir, sonra da Thames nehrine atılırdı o çağda. Oysa More'un kesik başı, ancak bir tek gün Londra Köprüsü'nde kaldı; çünkü Stapleton'un anlattığına göre, More'un büyük kızı Margaret, askerleri rüşvetle kandırarak, bu başı almış, mumyalayıp saklamıştı; kendi ölünce de mezarına gömülmesini istemişti. Hatta Margaret bu yüzden sorguya çekildi. Hem More'un başını kutsal bir eşya gibi saklamakla, hem de babasının yazdıklarını hapisten gizlice kaçırıp yayınlamakla suçlandırıldı. Kısa bir süre de hapis yattı.

More'un ölümünden elli yıl kadar sonra oynanan ve birçok kez sözünü ettiğimiz Sir Thomas More'da da onun ölüme nasıl güle söyleye gittiği anlatılır. More, beşinci perdenin üçüncü sahnesinde, ertesi gün başının kesileceğini bildiren emri alınca, Londra Kulesi komutanının dediği gibi, «yaşarken de, ölürken de neşeli Sir Thomas More» olduğunu kanıtlayarak gene alaya başlar: Bir gece önce, böbreğindeki taş yüzünden büyük sancı çekmiştir; ama Kralın bir iyilik edip gönderdiği bu reçete sayesinde, tüm acılarından kurtulacaktır artık. Kendisi böylesine keyifliyken karısı ve kızlarının ağlamalarına şaşar. «Kral bana pek düşkün olduğu için, yarın hapisten kurtulacağım, özgürlüğüme kavuşacağım,» gibi şakalarla onları avutmaya çalışır. Oyunun son sahnesinde, hâlâ gülüp söylemektedir. Örneğin idam sehpasını gösterip, Kralın onu çok yüce yerlere yükselttiğini söyler. Krala karşı suç işlediğine göre, bu suçu bağışlansın diye birazcık kel olan kafasını ona sunduğunu da açıklar.

Kimine göre bir bölümünü de Shakespeare'in kaleme aldığı Sir

Thomas More oyununda, Katolik dini uğruna kendini kurban eden bir adamın, ölümünden yarım yüzyıl sonra, Protestanlığı artık tamamıyla benimsemiş bir ülkede böylesine yüceltilmesi, More'un büyük ününü kanıtlar. Aslında bu oyun, başından sonuna kadar, bir More övgüsünden başka bir şey değildir: More, «yoksulların en iyi dostudur,» «İngiltere'nin en akıllı insanıdır,» «ondan erdemli, ondan soylu bir kişi, şimdiye dek yetişmemiştir İngiltere'de,» «yoksullar göz yaşlarıyla gömeceklerdir onu,» vb. Elizabeth çağı Protestanlarının gözünde More'un tek kusuru Katolikliğiydi. Protestanlar'ın bir sözcüsü olarak, Earl of Surrey'nin oyunun en sonunda dediği gibi, More bu kusurunu hayatı pahasına ödedi: «Çok bilgili, değerli, soylu bir insan, kendi kanını akıtarak, hatasını mühürlüyor.»

Sir Thomas More, ölümünden elli yıl sonra hâlâ böyle yüceltildiğine göre, 1535 yılında, düpedüz bir cinayet sayılan idamından hemen sonra, yalnız İngiltere'de değil tüm Avrupa'da kıyametler kopmasına hiç şaşmamalı. William Roper'in anlattığına göre, çağın en güçlü imparatoru Beşinci Charles — Şarlken — İngiliz elçisi Sir Thomas Elliot'u çağırmış, Sekizinci Henry'yi kıyasıya suçlamıştı. Kendi hizmetinde More gibi bir adam olsa, onun canına kıymaktansa, imparatorluğunun en zengin ülkesini yitirmeyi göze alacağını söylemişti.[21] Avrupa'nın bilgili kişileriyse, öldürülen Hümanist'in yasını tutuyor, onu öve öve bitiremiyorlardı. Sevgili arkadaşından bir yıl sonra ölecek olan Erasmus'un acısı ayrıca derindi. Mektuplarından birinde, «More'un ölümüyle, ben de ölmüş gibiyim; onun ruhuyla benimki gerçekte bir tek ruhtu,» der. Venedik elçisi Sebastian Giustinian, bir mektubunda, More'dan İngiltere'nin «en aklı başında, en erdemli adamı» diye söz eder. İspanya'nın en büyük Hümanisti sayılan Vives, More'un zekâsının keskinliğini, bilgisinin çapını, güzel konuşma yeteneğini, önsezisini, ölçülülüğünü, dürüstlüğünü, huyunun tatlılığını göklere çıkarır. Çağdaşlarından Robert Whittington, «More'un aklı meleklere özgü, bilgisi ise olağanüstüydü,» dedikten sonra, şunu da ekler: «İyilik, alçakgönüllülük ve nezaket açısından kim eşi olabilirdi onun? Sırasında çok neşeli ve eğlenceli, sırasında çok ağırbaşlı, her mevsimin adamıydı o.»[22] (Robert Bolt, A Man for All Seasons oyununun adını bu son tümceden almıştır.) More'un ölümünden iki yüzyıl sonra, insan konusunda kötümserliğiyle bilinen büyük taşlama ustası Jonathan Swift bile, More'un. «İngiltere'nin en erdemli insanı»[23] olduğunu söyler.

Acaba İngiltere'nin bu en erdemli insanı, bir hiç uğruna mı öldü? Sırf bir formaliteyi yerine getirmemekte direndiği için, boşuna mı çıktı idam sehpasına? More'u din uğruna kendini kurban etmiş bir ermiş sayan, ileride onu Saint Thomas More'luğa yücelten Katolikler, böyle düşünmüyorlardı elbette. Ama o sırada Protestanlar'ın birçoğu, düşmanı tarihçi Edward Hall gibi, More'un «aptal bir akıllı

adam mı, yoksa akıllı bir aptal adam mı»[24] olduğunu kestiremiyorlar, bunca değerli bir insanın, saçma bir inat sonucu kendine kıydığını sanıyorlardı. Yirminci yüzyıl başlarında Sidney Lee, More'un uzlaşması olanaksız iki şeyi, yani ortaçağın Papalık kavramına inançla Rönesans'a inancı uzlaştırmak istediğini ve «umutsuz bir dava uğruna, dehasına da yaşamına da kıydığını»[25] yazdı. Ne var ki, çağımızın Thomas More uzmanlarının hepsi böyle düşünmüyorlar: Utopia'nın yeni bir çevirisini yapan Paul Turner'e göre, More, söz ve düşünce özgürlüğünden yoksun bir İngiltere'de, düşüncenin bir suç sayılamayacağına inandığı için ölümü göze aldı.[26] More üstüne önemli bir kitap yazan R. W. Chambers'e göre, o, yalnız Kutsal Katolik Kilisesi'nin birliği uğruna değil, insanların inanmadıkları şeylere yalan yere yemin etmemeleri uğruna, yani vicdan özgürlüğü uğruna öldü.[27] Karl Kautsky'ye göre de, More, bir kralın aklına esti diye inançlarından vazgeçmeye yanaşmayıp idam sehpasına çıkmakla, kişiliğinin yüceliğini kanıtladı.[28]

Eğer Thomas More Utopia'yı yazmasaydı, çoktan unutulup giderdi. Günümüzde onu ansa ansa, dinsel inançları uğruna can veren erdemli bir devlet adamı olarak, çağın tarihçileri anardı ancak. Oysa More, ömrü boyunca yazıp çizdi; hatta çağın çoğu okumuş adamları gibi, şiirler bile yayımladı. Utopia bir yana, en ilginç kitabı, 1513'te, Utopia'dan hemen önce yazmaya başladığı ve bitirmeden bıraktığı The History of Richard the Third'dür. More bu araştırmada, iktidarı ele geçirmek amacıyla hiçbir cinayeti işlemekten çekinmeyen, üstün zekâlı ve ikiyüzlü kral tipini ilk olarak çizmiş, böylece Shakespeare'in Üçüncü Richard oyununun başlıca kaynağı olmuştur. Ne var ki, damadı William Roper'in More'un adıyla yayımladığı bu kitabı, More'un kendi kaleme almamıştır kimine göre. Bunu Kardinal Morton Latince yazmış, More da İngilizceye çevirmiştir sadece. Sidney Lee gibi eski eleştirmenler bu konuda kesin bir karara varamazlar. Oysa Chambers gibi günümüze daha yakın birçok eleştirmenin, bu Üçüncü Richard tarihini More'un yazdığı konusunda hiçbir kuşkuları yoktur.[29]

More'un bundan sonraki kitapları, hem Hümanizm'e, hem de dinle ilgili sorunlara duyduğu merakı gösterir: Yaptığı ilk işlerden biri, Katolik Kilisesi'ni kusurlarından arındırmayı amaçlayan, Hıristiyanlıkla Rönesans bilgisi arasında uyumlu br ilişki kurmak isteyen ünlü İtalyan Hümanisti Pico della Mirandola'nın yaşamöyküsünü İngilizceye çevirmek oldu. 1518'de, yani Utopia'yı yazdıktan sonra, Latince Epigrams'ları (iğneleyici kısa şiirler) ve üniversitelerde Yunanca eğitimini savunmak üzere, Letter to Oxford Defending Greek Studies'i (Yunancanın İncelenmesini Savunmak İçin Oxford'a Bir Mektup) yayımladı. Dinsel reform akımı güçlendikçe, Katolikliği savunmak görevi önem kazandı More'un gözünde. 1528'de A Dialogue'da Luther

ve Tyndale gibi Reformasyon'dan yana olanlara çattı. Onları, «veba salgını gibi yayılan bir mezhep»[30] kurmakla suçladı. Tyndale bu saldırıya karşı Reformasyon'u savunan bir yazı yazınca, More, 1532'de yayımladığı A Confutation of Tyndale'de (Tyndale'ın Yanıldığını Kanıtlama), bu polemiği daha da kıyasıya bir biçimde sürdürdü. İngiltere'den kaçan Simon Fish adlı bir reformcu The Supplication for the Beggars'ı (Dilenciler Adına Bir Yalvarma) yayımlayarak Katolik din adamlarını rezil etmiş, ileride Sekizinci Henry'nin gerçekleştireceği bir yağmayı savunup, manastırların kapatılmasını, rahiplerin topraklarına el konulmasını istemişti. More, 1529'da, buna karşı Supplication of Souls'u (Ruhların Yalvarması) yazdı. 1532'de din konusunda kendi tutumunu savunan bir Apology yayımladı. More'un din alanında polemiğe kaçmayan yazıları da vardır. Örneğin Treatise upon the Passion (İsa'nın Acıları Üstüne Bir İnceleme) ve The Four Last Things (Son Dört Şey). More'a göre, herkesin her an düşünmesi gereken bu «son dört şey» ölüm, Tanrı'nın ölenleri yargılaması, cennet ve cehennemdi. More'un hapiste yazdığı son kitabı, hem konusu açısından, hem de Sekizinci Henry'nin zorbalığı karşısında benimsediği tutum açısından bizi ilgilendirir: Dialogue of Comfort (Avunma Diyalogu) Türkler Avrupa'yı ele geçirirlerse, dinibütün ve dürüst Hıristiyanlar'ın nasıl davranmaları gerektiği konusunda yaşlı bir Macar soyluyla genç yeğeni arasında geçen bir konuşmadır. Ne var ki Türkler bir simgeden başka bir şey değildir bu kitapta. More'un asıl sorunu Hıristiyanlar'ın Türkler'e nasıl karşı koyacakları değil, Katolikler'in Sekizinci Henry'nin baskısına nasıl karşı koyacaklarıdır. Vardığı sonuç ise kesindir: İnsan, ölümü bile göze alarak, her çeşit zorbalığa karşı vicdanının özgürlüğünü korumak zorundadır. Ve belki de More, Katolikliğinden çok bu inancından ötürü idam sehpasında can vermiştir.

(1) Chambers, a.g.e., s. 286
(2) Roper, a.g.e., s. XVI
(3) a.e., s. XLIII
(4) a.e., ss. XLI-XLII
(5) Chambers, a.g.e., s. 304
(6) Roper, a.g.e., s. XXXIX
(7) a.e., s. XLV
(8) Chambers, a.g.e., ss. 336 - 337
(9) a.e., s. 336
(10) Roper, a.g.e., s. XLVI
(11) a.e., s. XLVI
(12) a.e., s. L
(13) a.e., s. LIII

(14) Chambers, a.g.e., s. 344
(15) a.e., s. 343
(16) a.e., s. 329
(17) Roper, a.g.e., s. LIV
(18) a.e., s. LIV
(19) a.e., s. LV
(20) Chambers, a.g.e., s. 349
(21) Roper, a.g.e., s. LV
(22) Chambers, a.g.e., s. 177
(23) a.e., s. 277
(24) a.e., s. 353
(25) Sidney Lee, *Great Englishmen of the Sixteenth Century*, London ,Nelson, 1907, s. 94
(26) Thomas More, *Utopia*, trans. Paul Turner, London, Penguin Classics, 1965 , s. 15
(27) Chambers, a.g.e., s. 400
(28) Karl Kautsky, *Thomas More and his Utopia*, New York, Russell, 1959, s. 111
(29) Chambers, a.g.e., ss. 116 - 117
(30) Roper, a.g.e., s. 179

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

UTOPİA'NIN BİRİNCİ BÖLÜMÜ

Thomas More, Latince yazdığı başyapıtı Utopia'nın ilkin ikinci bölümünü, 1516'da birinci bölümünü yazarak iki yılda tamamladı. On altıncı yüzyılın başlarında Latince, Avrupa'nın tüm okumuş insanlarının ortak dili olduğu için, kendi ana dilini kullanmayıp, Latince yazması doğaldı. Önce ikinci, sonra da birinci bölümü yazmasının da bir nedeni vardı: More düşlediği kusursuz düzeni anlattıktan sonra, kendi ülkesindeki ve tüm Avrupa'daki durumun, Utopia'nın düzeniyle karşılaştırılınca ne denli berbat olduğunu iyice belirtmek istiyordu. İkinci bölümü bu amaçla sonradan yazıp kitabının başına koydu. Okuyucularının, «bir şu Utopia'lıların, bir de bizim halimize bakın» demelerini istiyordu. Oysa Platon da, More'dan sonra gelen ütopya yazarları da, yaşadıkları toplumun kötü yanlarını açık seçik eleştirmekten kaçınmışlardır her zaman.

Ünlü Alman ressamı Hans Holbein'ın resimlediği Utopia, 1516'da Erasmus'un denetimi altında Basle'da basılırken, More her zamanki şakacılığıyla, arkadaşına bir mektup yazdı, Utopia kralı yapıldığını haber verdi: Başında buğdaydan bir taç, elinde asa yerine bir başak, sırtında Fransizken keşişlerinin basit kılığıyla; aşağılık altınlar ve pespaye mücevherler takınmış, süslü püslü yabancı elçileri, daha demin huzuruna kabul etmişti. Ama Erasmus, More kral oldu diye şımardığını, eşine dostuna sırt çevireceğini sanmamalıydı; tez elden Utopia'ya gelip yeni kralın konuğu olmalıydı.[1]

Utopia yayımlanır yayımlanmaz büyük ilgi uyandırdı; iki yıl geçmeden, çeşitli Avrupa kentlerinde beş altı kez basıldı; Almanca, Felemenkçe, İtalyanca ve Fransızcaya çevrildi. O çağın edebiyatında Utopia'ya sık sık değinilir. Örneğin More'un en ünlü çağdaşlarından Rabelais Pantagruel'in üçüncü kitabında (1546), Ütopya'ya bir yolculuktan söz eder; Pantagruel'in yeni ele geçirdiği bir ülkeyi yola getirmeleri için oraya Ütopyalıları yerleştirdiğini de anlatır.[2]

Avrupa dillerine çevrilen böylesine ünlü bir kitabın, İngiltere'de

Latince metninin bile yayımlanmamasının; ancak 1551'de, yani yazarın ölümünden 16 yıl sonra İngilizceye çevrilmesinin nedenleri vardı elbette. İngiliz yöneticiler Utopia'yı bir süre için ancak okuyup yazanların anlayabileceği bir dilde bırakmakta yarar görmüş olabilirler. Çünkü More, dillere destan erdemine karşın, bir ülkede ulusal servetin ortaklaşa paylaşılmasını önermekle ve İngiltere'nin siyasal ve toplumsal düzenini kıyasıya yermekle kalmamış, gittikçe Protestanlığa kayan anayurdunda, Katoliklik uğruna ölüm cezasına çarptırılan bir vatan haini durumuna düşmüştü. İngilizler'in gözünde en büyük suçu da buydu belki. Nitekim Utopia'yı ilk İngilizceleştiren Ralph Robinson, çevirisini tanınmış bir devlet adamı olan William Cecil'e sunarken, Protestanlar'ın sözcülüğünü yapar: More'un eşsiz zekâsını, derin bilgisini övdükten sonra; böylesine değerli bir adamın, «Tanrı'nın kutsal gerçeklerinin ışığını» göremeyecek kadar kör olup, Hıristiyan dininin en önemli ilkelerini yanlış anlamasına ve bu yanlış inançlarında ölünceye dek direnmesine, yalnız İngilizler'in değil, herkesin üzüldüğünü söyler.[3]

More'un daha önce sözünü ettiğimiz şakacılığı, arkadaşı Antwerp'li Hümanist Peter Giles'e yazıp, Utopia'nın başına eklediği mektuptan da anlaşılır. «Ütopya» sözcüğünün «hiçbir yer» anlamına geldiği herkesçe bilindiği halde, More, öyle bir yer sanki gerçekten varmış gibi, Raphael Hythloday (Hythloday, «gevezelik eden» anlamına gelir) adlı gemici sanki gerçekten yaşamış da, onunla konuşmuş gibi, çok ağırbaşlı haller takınıp şunları söyler: Aslında bu kitabı bir yılda değil, birkaç hafta içinde bitirmesi gerekirdi; çünkü konuyu kendi bulmadığına göre, yapacağı tek şey, Antwerp'de Peter Giles ile birlikte dinledikleri Raphael Hythloday'in anlattıklarını kâğıda geçirmekti. Bu da çok kolay bir şeydi. Ama işlerinin çokluğundan ve çok önem verdiği aile bağları yüzünden, bunu yapmaya vakit bulamamıştı bir türlü. Şimdi içine bir kaygı düşmüştü: Bu kitapta yalnız gerçeği yazmak ve gerçekten başka hiçbir şey yazmamak istediğine göre, Peter Giles kitabı okuyup, herhangi bir ayrıntıyı unutup unutmadığını ona bildirmeliydi. Hatta zahmet olmazsa, bu konuları Raphael Hythloday ile görüşmeli, ya da ona mektup yazmalıydı. Gerçi More, Raphael'in anlattıklarını iyice anımsadığına güveniyordu ama, gene de aklına takılan birkaç nokta vardı. Örneğin Anyder nehrinin (Anyder «suyu olmayan» anlamına gelir) genişliği tam ne kadardı? Bir «küçük sorun» daha vardı: Utopia adasının nerede olduğunu, ya Raphael Hythloday söylemeyi unutmuş, ya da onlar Raphael'e sormayı unutmuşlardı. Oysa, oraya gitmek isteyen birkaç kişi vardı. Çok saygıdeğer bir din adamı, özellikle Utopia'ya yerleşip, orada Hıristiyanlığı yaymak istiyordu. Bunun resmi bir görev sayılması için, Papa'nın onu Utopia Piskoposluğuna atamasını aklına koymuştu.[4]

Peter Giles'ın da oyuna girip, More'un şakalarına katıldığı, Utopia'nın başına eklenen ikinci mektuptan anlaşılır. Peter Giles, Louvain'de Yunanca ve Latince öğreten bir okul kuran Busleiden'e gönderdiği ve uydurma Utopia alfabesiyle yazılmış dört dizelik bir şiir örneği de verdiği bu mektupta, More'u ve Utopia'sını över: Gerçi şimdilik pek az kişinin haberi vardır bu adadan, ama herkesin haberi olması gerekmektedir; çünkü Utopia, Platon'un Devlet'inden de üstündür. Peter Giles, Raphael Hythloday'in bu ada üstüne söylediklerinin hepsini duymuştur. Ne var ki, More, Raphael'den bile daha canlı bir biçimde, daha da ayrıntılı anlatmıştır bu adayı. Antwerp'de Raphael ile konuşurlarken bir de aksilik olmuştur: Bu gemici Utopia'nın nerede olduğunu söylemiştir ama, tam o sırada bir hizmetçi içeri girip, More'un kulağına bir şeyler fısıldadığı, aralarından birinin de öksürüğü tuttuğu için, Raphael'in ne söylediğini duyamamışlardır. Eğer Raphael sağsa, Peter Giles onu mutlaka bulup, Utopia'nın tam nerede olduğunu öğrenecektir. Ne çare ki, Raphael ortalarda yoktur. Kimine göre, yolculukları sırasında ölmüş, kimine göre, kendi yurduna gitmiş, kimine göre de, Utopia'yı özlediği, hem de Avrupalılar'ın kurdukları düzenin kötülüğüne artık dayanamadığı için, Utopia'ya geri dönmüştür.[5] Oysa ünlü bir başka Hümanist'in, Collège de France'ı kuran Guillaume Budé'nin, yarı şakalaşarak, yarı dertlenerek dediği gibi, titizlikle yürütülen araştırmalardan sonra, Utopia'nın bilinen dünyanın sınırları dışında bulunduğu, bu mutlu adanın cennete de pek yakın olduğu anlaşılmıştır artık.

Gerçek Utopia'yı, yani More'un kafasında kurduğu kusursuz devleti anlatan ikinci bölümün ancak yarısı kadar tutan birinci bölüm, ileride yazarı ölüme gönderecek olan Kralın adıyla başlar: «Eşine az rastlanır üstün zekâsıyla tanınmış, yenilmez İngiltere Kralı Sekizinci Henry»[6] ile Kastilya Prensi'nin arası açılınca, More, bu durumu görüşüp düzeltmek için, Antwerp'e gönderilir. Orada birçok kişiyle, özellikle çok övdüğü Peter Giles ile dostluk kurar. Günün birinde Peter Giles'in yanında, yaşlıca bir yabancı görür. Güneşten yanmış teni, uzun sakalı, kılığı kıyafeti ve her haliyle gemici olduğu anlaşılan bu yabancı, Raphael Hythloday'dir. Onu tanıyan Peter Giles'a göre, bu gemici Portekiz asıllıdır. Oldukça iyi Latince ve çok iyi Yunanca bilir; felsefeye de çok meraklıdır. Varını yoğunu kardeşlerine bırakıp, dünyayı görmek sevdasına tutulmuş; Amerigo Vespucci'nin yolculuklarına katılmış, sonra Vespucci'den ayrılmış, birkaç arkadaşıyla yeni ülkeleri gezmiştir.

Bunu duyan More, Peter Giles ile birlikte Raphael Hythloday'i bahçesine çağırır. Orada oturup, konuşmaya başlarlar. More, uzak yerlere gidenlerin masallarını dinlemeye meraklı kimi kişiler gibi, devler, canavarlar, ejderhalar ve bunlara benzer acayip şeyler konusunda soru sormaz; çünkü More'u asıl ilgilendiren, bu gemicinin

«doğrulukla, akıllıca düzenlenmiş bir topluma»[7] rastlayıp rastlamadığıdır. Böyle bir toplum ise, öylesine enderdir ki, Raphael, tüm dünyayı gezdiği halde, ancak ve ancak Utopia adasında gerçekten kusursuz bir devlet gördüğünü söyler.

Ne var ki, bu kusursuz devlet ikinci bölümde anlatılacağı için, o sıralarda More'u yakından ilgilendiren başka bir konuya geçilir: Peter Giles, bu gemicinin çeşitli ülkelerin yönetimiyle ilgili sorunları ne denli iyi bildiğini anlayınca, birçok kişilerin More'un sarayda hizmet almaya yanaşmamasına şaştıkları gibi, o da Raphael'in danışman olarak bir kralın hizmetine girmemesine şaşar. Bunu yaparsa, hem toplumda kendine parlak bir yer sağlayabileceğini, hem de söz konusu kralın onun bilgisinden yararlanabileceğini söyler. Ne var ki, Utopia'da More'un bir sözcüsünden başka bir şey olmayan Raphael Hythloday'in, tıpkı More gibi, ne parada gözü vardır, ne de yüksek mevkilerde. Özgürlüğünü dünyanın tüm nimetlerine yeğlediği için, bir krala köle olmak niyetinde değildir. More, bu konuda ve tümüyle birinci bölümde, kendisinin açıkça söylemeyi belki göze alamayacağı sözleri, Raphael'e söyletir: Barışa yararlı uğraşlar, Avrupa krallarının umurunda bile değildir. Onlar, kan dökerek, yeni ülkeleri ele geçirmeyi düşünürler ancak. Kralların sözümona danışmanlarına gelince, daha yüksek mevki kapmaktan, keselerini daha çok altınla doldurmaktan başka bir şey düşünmeyen, metelik etmez dalkavuklardır onlar.

Raphael Hythloday, More'un en derin kaygılarını da dile getirerek, egemen çevrelerin tutuculuğuyla da alay eder: Biri çıkıp da yeni bir düşünce ileri sürünce, herkesin aklı başından gider. «Bizim babalarımız böyle demiş, böyle yapmışlar; keşke biz de babalarımız kadar akıllı olabilsek»[8] gibi beylik düşüncelere sığınırlar. Gelgelelim onların geçmişe de saygıları yoktur aslında; çünkü atalarından kalan doğru dürüst kurumları yaşatmak ya da geliştirmek için bir çaba da göstermezler. Ama biri bu kurumları düzeltmeye, geliştirmeye kalktı mı, eskiye dört elle sarılırlar.

Raphael Hythloday, hukukçu olarak More'u yakından ilgilendiren İngiliz adaletini, daha doğrusu adaletsizliğini, kıyasıya eleştirir: İngiltere'de geçirdiği birkaç ay içinde, Kardinal Morton'un evinde, hukuk bilgisiyle ün salmış bir İngilizle tanışmıştır. Bu adam, ülkenin şurasında burasında hırsızları boyuna astıklarını böbürlene böbürlene anlattıktan sonra, İngiltere'nin hâlâ hırsızla dolu olmasına şaşmaktadır. Oysa Raphael, tıpkı More gibi, hırsızlık yapanı ölümle cezalandırmanın hem haksızlık olduğuna, hem de hırsızlığın cezaların en ağırıyla bile önlenemeyeceğine inanır. Çünkü ona ne yaparlarsa yapsınlar, açlıktan ölmemek için çalan bir adamın, gene çalmaktan başka bir çaresi yoktur. Raphael, «Hırsızlara en ağır cezaları verecek yerde, toplumun bütün üyelerine yaşama olanakları sağ-

lasanız ve kimse kellesi pahasına çalmak zorunda kalmasa, daha iyi olmaz mı?»[9] diye sorar.

Raphael'e göre, hırsızlığın nedeni İngiltere'deki yürekler acısı yoksulluktur; yoksulluğun başlıca nedeni de, toprağı tekellerinde tutan soylulardır: «Bu yararsız, bu bal vermez arılar, başkalarının alın teriyle geçinmekte, daha fazla kazanmak için topraklarında çalışanların derisini yüzmekte, bunun dışında başka gelir kaynağı bilmemektedir.»[10] Raphael, tarıma ayrılmış toprakların, yün ticareti yapmak isteyenlerin elinde otlağa dönüşmesini de eleştirir. Bu yüzden İngiltere'de «Koyunlar artık öyle açgözlü, öyle doymak bilmez olmuşlar ki, insanları bile yiyorlar, kırları, köyleri, evleri silip süpürüyorlar»[11] der. Yün ticareti yapanlar daha çok kazansınlar diye, namuslu çiftçiler evinden barkından, tarlasından atılıyor, çoluk çocuklarıyla yollara düşüyor, ya dilenci, ya da hırsız oluyorlar. Üstelik bu ticaretin İngiltere'ye fazla yararı da yok; çünkü bu iş alanı, kendilerine büyük kazanç sağlanmadıkça, sakladıkları yünü satmaya yanaşmayan birkaç zengin fırsatçının eline geçmiştir.

Bütün bunları açıkladıktan sonra, More'un sözcüsü olan gemici, Kardinal Morton'un evinde tanıştığı ve hukuk bilgisiyle sözde ün salmış adama, İngiliz zenginlerinin bencilliğinin önlenmesini, halkı sömürmek olanaklarının onların elinden alınmasını; tarımın geliştirilerek, ülkede aylak insan bırakılmamasını salık verir. «Toplum her insana eşit bir güvenlik sağlamadığı sürece, bir insanı para çaldı diye öldürmek doğru değildir»[12] der. Yasaların, çalmakla öldürmek arasında dağlar kadar fark olduğunu unutarak, bu iki şeyi eşit sayacak ve ikide birde ölüm cezasına başvuracak kadar acımasız olmamaları gerektiğini de belirtir. Çünkü Tanrı, bir insanın değil başka bir insanı, kendisini bile öldürmesini yasaklamıştır. «Oysa biz, yasaların gölgesine sığınarak, birbirimizi boğazlıyoruz.»[13]

More, Raphael Hythloday'in ağzından, hukuk düzenini ve hukukçu geçinenleri böyle eleştirmekle kalmaz; gemicinin bir ara Kardinal Morton'u övmesini de sağlar. Sonra da Raphael'e, «dostluğumu zaten kazanmıştınız, ama bu büyük insan için söylediğiniz güzel sözler beni büsbütün bağladı size»[14] diyerek, çocukken evinde birkaç yıl geçirdiği Kardinal'a gönül borcunu ödemenin yolunu bulur.

More, Utopia'nın bu birinci bölümünde, Kardinal Morton'u övmek fırsatını kaçırmadığı gibi, kişisel açıdan ayrıca ilgilendiği başka bir soruna, yani kralların hizmetine girmek mi girmemek mi gerektiği sorununa bir kez daha değinmekten kendini alamaz. Raphael ile More'un bu konu üstüne konuşmaları, More'un içindeki çelişkiyi yansıtan, aslında kendi kendisiyle yaptığı bir tartışmadan başka bir şey değildir. Raphael, şimşekleri üstüne fazla çekmemek için, örnek olarak İngiltere kralını değil de Fransa kralını vererek, görüşlerini savunur: Bir kralın hizmetine girse bile,söz konusu kral, ne onun,

ne de aklı başında herhangi başka bir danışmanın öğütlerine kulak asmayacaktır nasılsa. Örneğin Fransa kralına, onun savaş merakı yüzünden, hazinenin tamtakır olup halkın perişanlığa düştüğünü, barışa dört elle sarılması, halkın «zorbası değil, babası»[15] olması gerektiğini söylese, Fransa kralı bunu nasıl karşılayacaktır? More, Fransa kralının bunu çok kötü karşılayacağını kabul etmekle beraber, yurduna hizmet etmek isteğinden, onu ileride ölüme götürecek olan bu istekten sıyrılamayıp, Raphael'e sorar: «Haksızlıkları bir vuruşta ortadan kaldıramıyoruz diye, halka hizmet etmekten vazgeçmek doğru mudur? Bir fırtınada kaptan, rüzgâra söz geçiremiyorum diye gemiyi bırakır mı?» Raphael ise, «başkalarını delilikten kurtarayım derken kendim sapıtırım»[11] diyerek More'a karşı koyar.

More'un yaşadığı çağda kral, Tanrı'nın yeryüzünde temsilcisi bilinen, gücünü doğrudan doğruya Tanrı'dan alan kutsal bir varlık sayılırdı. Oysa More'un bir sözcüsü olarak, Raphael Hythloday'in kralların görevleri ve yetkileri konusunda düşündükleri o çağın görüşlerine hiç uymamaktadır. More'un çağdaşlarına göre, istese bile haksızlık edemeyecek kadar ulu bir varlık olan kral, uyruklarının canlarının da, mallarının da efendisidir. Kralın ne kadar çok parası olursa olsun, savaş başlıca uğraşı olduğuna ve bir ordu beslediğine göre, bu para gene de az gelir ona. Gerçi kral, canı isteyince, uyruklarının varına yoğuna el koyabilir, ya da özel vergilerle onlardan para koparabilir ama, uyruklarının fazla varlıklı ya da fazla bağımsız olmaları, gene de bir tehlikedir kralın güveni açısından. Çünkü varlıklı ve özgür insanlar, haksızlığa ve baskıya kolay kolay katlanamazlar. Oysa yoksullar, acı çekmeye, köle gibi yaşamaya alışıktırlar; onların baş kaldırma gücü tümüyle tükenmiştir. İşte Raphael Hythloday'in, daha doğrusu Thomas More'un gözünde, korkunç bir durumdur bu. Yalnız halk için değil, kral için de bir yüzkarasıdır. «Çünkü insanlar, kralları insanların yararı için başa getirdiler, kralların yararı için değil... Kralın en kutsal görevi, kendininkinden önce halkın mutluluğunu düşünmektir.»[17] Zorbalığa başvuran bir kralın, tahtta oturmaya hakkı yoktur: «Yurttaşların kin bağladığı, hor gördüğü bir kral; halkı ezerek, soyarak, dilenci durumuna düşürerek tahtında tutunabilecekse, bıraksın krallığı, insin gitsin tahtından... Halkın acıları, iniltileri ortasında keyif sürmek, krallık değil, zindan bekçiliği demektir.»[18]

Raphael Hythloday, savaş ve para hırsıyla zorbalık arasındaki kopmaz bağları anlattıktan sonra, bu bölümün sonunda, kitabın temel düşüncesine, Utopia'nın ikinci bölümünde uygulanışını göstereceği düşünceye geçer: Düzen bozukluğunun, haksızlığın, yoksulluğun tek nedeni, ulusal servetin tam bir eşitlik içinde bölüşülmemesidir: «Malın mülkün kişisel bir hak olduğu, her şeyin parayla ölçüldüğü bir düzende, toplumsal adalet hiçbir zaman gerçekleşemez... Büyük

çoğunluk yoksulluk içinde kıvranırken, doymak bilmez bir avuç insana memleketin bütün zenginliklerini sömürten bir devlette»[19] mutluluk olamaz. Raphael, bu görüşünün bazılarına aykırı geleceğini bilir ama, açıkça konuşmaktan da çekinmez: «Benim söylediklerimde yadırganacak, her yerde söylenmeyecek, hatta yararlı olmayacak ne var?»[20] diye sorar. Raphael'e göre, onun bu tutumunu, Platon da benimsemiştir, Hazreti İsa da. Ne var ki, usta vaızlar, İncil'in öğretisini bile bile yanlış yorumlamışlar, kimi Hıristiyanlar'ın vicdan rahatlığı içinde halkın malına mülküne el koymasına göz yummuşlardır. Oysa, «Mülk sahipliğini ortadan kaldırmak, memleketin zenginliğini eşitçe, doğrulukla dağıtabilmenin ve insanlığı mutluluğa kavuşturabilmenin tek yoludur. Mülkiyet hakkı toplumsal yapının temeli oldukça, en kalabalık ve en işe yarar sınıf, yoksulluk, açlık, umutsuzluk içinde yaşayacaktır.»[21] Raphael, ulusal servetin halk arasında, eşitçe bölüşüldüğü bir ülkeyi görmüş ve «Utopia'nın kurumlarını başka ülkelerinkiyle karşılaştırınca, bir taraftaki bilgeliğe ve insanlığa, öbür taraftaki akılsızlığa ve barbarlığa»[22] şaşmaktan kendini alamamıştır. Gerçekten de, ikinci bölümde göreceğimiz gibi, More'un Utopia'sındaki durum, o sırada Avrupa devletlerinde görülen durumun tam karşıtıdır: Avrupa'da zorbaca saltanat süren kralların baskısı varken, Utopia'da kralsız bir özgürlük vardır; Avrupa'da yıkıcı bir kargaşalık varken, Utopia'da kusursuz bir düzen vardır; Avrupa'da vicdan özgürlüğü yokken, Utopia'da dinsel açıdan hoşgörü vardır; Avrupalılar para kazanmayı ve mal mülk edinmeyi düşünürlerken, Utopia'lılar kafalarını bilgiyle donatmayı düşünürler; Avrupa'da eğitim üst sınıfın tekelindeyken, Utopia'da eğitim herkese açıktır; Avrupa'nın zenginleri ve çoğu kadınları aylak gezerlerken, Utopia'lıların kadınları da erkekleri de her gün belirli bir süre çalışmak zorundadırlar ve en önemlisi, Avrupa'da küçük bir azınlık gereğinden fazla varlıklı ve büyük bir çoğunluk yoksulluk içindeyken, Utopia'da herkes ulusal servetten eşitçe yararlanmaktadır.

Raphael Hythloday, Utopia düzeninin temeli olan bu ekonomik eşitlik ilkesinin yadırganacağını söylemişti ya, şimdi More o ince alaycılığıyla, kendi öz düşüncesini dile getiren Raphael'e karşı çıkıyormuş gibi yapar: «Sizin düşüncelerinize katılmak şöyle dursun, bence tam tersine, mülk ortaklığını uygulayan memleket dünyanın en yoksul memleketi olacaktır. Halkın yiyecek, giyecek ihtiyaçlarını nasıl karşılayacaksınız? Herkes işten kaçacak ve başkasının emeğiyle geçinecek. Yoksulluk tembelleri işe sürse bile, yasa herkesin hakkını başkalarına karşı koruyamayacağı için, durmadan başkaldıranlar olacak ve sizin devlette kan gövdeyi götürecek... Korku, saygı veren şeyi almış olacaksınız üstlerinden. Kimseyi kimseden üstün saymayan bu hep bir sıradan insanların nasıl bir devlet olabileceğini

düşünemiyorum bile.»[23] Utopia'lıların günün birinde gerçekleşmesine gönlü razı olmayan tutucuların basmakalıp savlarıyla alay etmek amacını güderek ileri sürülen bu beylik görüşler, ileride göreceğimiz gibi kimi eleştirmenlerce ciddiye alınmak istenmiş, birtakım saçma sapan yorumlara uğramıştır.

Birinci bölümün sonunda, Raphael, More'un oyununa gelip, sanki kendi de Utopia adası da More'un hayal gücünün bir ürünü değilmiş gibi, «Hayal gücünüz böyle bir devleti tasarlamaya yetmiyor»[24] dedikten sonra; orada beş yıl yaşadığını ve ancak Utopia'yı başka ülkelere tanıtmak amacıyla oradan ayrılabildiğini söyler. Bunun üstüne More, gemicinin bu mutlu adayı en küçük ayrıntılarına kadar anlatmasını ister. Önce yemek yerler; sonra bahçede gene aynı yere oturup, ikinci bölümde anlatılanları dinlerler.

(1) Chambers, a.g.e., s. 145
(2) Rabelais, François, *Oevres*, c. 1, Paris, Garnier, s. 301
(3) Roper, a.g.e., s. 4
(4) Thomas More, *Utopia*, trans. Paul Turner, London. Penguin Classics, 1965, ss. 29 - 31
(5) a.e., ss. 33 - 34
(6) Thomas More, *Utopia*, çev. Sabahattin Eyuboğlu, Mina Urgan, Vedat Günyol, ikinci baskı, İstanbul, Çan Yayınları. 1968, s. 59
(7) a.e., s. 64
(8) a.e., s. 67
(9) a.e., s. 69
(10) a.e., s. 70
(11) a.e., s. 73
(12) a.e., s. 77
(13) a.e., s. 78
(14) a.e., s. 87
(15) a.e., s. 91
(16) a.e., s. 97
(17) a.e., s. 93
(18) a.e., s. 94
(19) a.e., ss. 99 - 100
(20) a.e., s. 98
(21) a.e., s. 101
(22) a.e., s. 100
(23) a.e., ss. 101-102
(24) a.e., s. 102

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

UTOPİA'NIN İKİNCİ BÖLÜMÜ

Utopia'nın mutlu adayı ele alan ikinci bölümü, birincisinden hem iki kat daha uzun, hem de çok daha ilginçtir. Bu bölümde Thomas More, (artık Raphael Hythloday demeyelim de More diyelim) sanki gerçek bir yermiş de orasını kendi gözleriyle görmüş gibi, Utopia'yı ayrıntılı olarak anlatır.

Eskiden Utopia bir ada değilmiş; ama bu kusursuz düzeni vaktiyle kuran ve adaya kendi adını veren akıllı ve erdemli Kral Utopus, ele geçirdiği toprakları karaya bağlayan 15 millik kıstağı yardırıp, Utopia'yı bir ada yapmayı, savunma açısından daha doğru bulmuş.

Uzunluğu 500 mil, en geniş yeri 200 mil olan bu adada, 54 tane büyük ve güzel kent vardır. Aynı plana uyularak kurulan ve birbirinin eşi olan bu kentlerin her biri, bir ötekisinden 24 mil uzakta olduğu için, bir günde yürüyerek, birinden ötekine geçilebilir. Bunlardan Amaraute'nin («açık seçik görülemeyen» anlamına gelir) başkent yapılmasının tek nedeni, adanın ortasında bulunması ve herkesin oraya kolayca ulaşabilmesidir. Utopia'nın öteki kentlerinden ne daha büyük ne de daha güzel olan Amaraute, surları, taş köprüleri, geniş ve çamursuz sokakları, rahat evleriyle, temizliği ve ferahlığıyla, On altıncı yüzyılın Londra'sına hiç mi hiç benzemez.

Eskiden Utopia'da evler, çerden çöpten, tek katlı kerpiç kulübelermiş. Şimdiyse, taş ya da tuğladan, üç katlı, sağlam ve rahat yapılar var. Her evin arkasında, Utopia'lıların çeşit çeşit ağaçlar, yararlı bitkiler, meyvalar ve çiçekler yetiştirdikleri büyük bahçeler yer alıyor. Utopia'lılar, her güzel şeye olduğu gibi, bu bahçelerin de hoş görünümlü ve bereketli olmasına önem verirler. Hatta, kimin emek verip en bakımlı bahçeyi yaptığını saptamak için, her kentte yarışmalar düzenlenir. Bahçelerin ve evlerin arasında duvarlar bulunmadığı gibi, kapıların kilidi de yoktur. Hiç kimsenin özel eşyası olmadığı, ne varsa herkesin malı olduğu için, canı isteyen, başkasının bahçesine ve evine girebilir. Birkaç ailenin — en azından 40 kişinin —

birlikte oturduğu bu evlerdeki yaşantıyı, günümüzde birçok kişinin özlemini duyduğu komünlerdeki, yani ortaklaşa yaşanılan evlerdeki yaşantıya benzetebiliriz. Örneğin her evde, beş yaşından küçük çocukların beraber bakıldıkları büyük bir oda vardır. Ama Platon'un Devlet'inden farklı olarak, analar kendi çocuklarına bakarlar bu yuvada. Ancak anaları ölmüş ya da hasta olan bebeklere bir sütnine bulunur. Utopia'lılar her on yılda bir, ad çekerek, evlerini değiştirirler, başka bir eve taşınırlar. Nedeni açıklanmayan bu kural, More'un, insan denilen varlığın ruhbilimsel yapısını ne denli iyi bildiğini gösterir; çünkü ömür boyu aynı evde oturan bir kişinin, o evi artık kendi öz malı saymasından daha doğal bir şey olamaz. Böyle bir mülkiyet duygusunun gelişmesini ise önlemek gerekir. More bunu düşündüğü gibi, adanın ayrıntısıyla her şeyini, otellerini bile düşünmüştür. Gerçi Utopia'ya pek az sayıda yabancı gelir ama, onlara ayrılan dayalı döşeli evler vardır gene de.

Utopia'da bir kent dört eşit bölgeye bölünür. Her bölgenin bir çarşısı vardır. Gerekli eşyalar ve toprağın verdiği ürünler, bu çarşılarda depo edilir. Bulaşıcı hastalıkları ve pisliği önlemek için, besin maddeleri bu çarşılara gelmeden önce, kentin dışındaki akarsularda iyice yıkanıp temizlenir. Utopia'lılar, insan yaradılışının en güzel yanlarından biri saydıkları acıma duygusunun kan döke döke körleşmemesi amacıyla, yenilecek hayvanları kendi yurttaşlarına kestirmezler. Utopia'da para diye bir şey yoktur. Her evin başı, çarşıya gidip, istediği kadar eşya ve yiyecek alır. Her şey bol olduğu, herkes de yöneticilere güvendiği için, çarşıdan gerektiğinden fazla eşya ya da yiyecek almak, aklından bile geçmez bir Utopia'lının. Yöneticilere güven duymakta da haklıdırlar; çünkü Utopia'nın ekonomik düzeni akıllıca planlanmış; herkesin «yiyeceği içeceği en ince hesaplarla belirlenmiştir.»[1] Yöneticiler, çeşitli bölgelerdeki durumu inceleyip neyin nerede bol, nerede kıt olduğunu saptarlar. Belirli bir eşyanın ya da bir yiyeceğin bol olduğu kentler, bunların kıt olduğu kente, hiçbir karşılık istemeden yardımda bulunurlar. Bir yıl sonraki hasadın nasıl olacağı bilinmediği için, üretim, Utopia'nın tüm gereksinmelerini iki yıl karşılayacak biçimde ayarlanır. Fazlası ise, ya yabancı ülkelerin yoksullarına bedava dağıtılır; ya da insaflı fiyatlarla dış ülkelere satılır.

Utopia'lıların oturdukları evlerin yanında, ortaklaşa kullanıp toplandıkları ve birlikte yemek yedikleri büyük bir ev daha vardır her sokakta. Gerçi bir Utopia'lının çarşıdan yiyecek alıp kendi evinde yemesi yasak değildir ama, Utopia'lılar evlerinde mutfak işleriyle uğraşmayı saçma bulurlar; kadınların nöbetleşe pişirdikleri lezzetli yemekleri büyük evde hep beraber yemeyi yeğlerler. Sofrada, yalnız kız çocukları değil, erkek çocukları da büyüklere hizmet ederler. Yemekler başlamadan önce, dua yerine, doğruluk ve erdem üstüne yüksek

sesle bir parça okunur. Kimse sıkılmasın diye, bu parçanın kısa olmasına dikkat edilir. Müzik eşliğinde yenilen bu yemeklerde, uzun uzun sohbet edilir. Hem bu sohbetin yaşlıların tekelinde kalmaması, hem de gençlerin kendi aralarında taşkınlık etmemeleri amacıyla, her gencin yanına bir yaşlı oturtmaya ayrıca özen gösterilir. Yaşlılar, gençlerin hiç çekinmeden konuşmaları, düşündüklerini açıkça söylemeleri için, ellerinden geleni yaparlar. Gençlerle yaşlıların kaynaşmasını, çağımızda kuşaklar arasında gittikçe derinleşen uçurumun açılmamasını böylece sağlamış olurlar belki de.

Yurttaşların ekonomik açıdan eşitliği üstüne kurulduğu için, gerçek anlamda bir demokrasi olan Utopia'da, bu eşitliğin bir simgesi olarak, herkes bir örnek giyinir. Ancak kadınlarla erkeklerin, bekârlarla evlilerin kılıkları arasında bazı küçük ayrımlar vardır. Yöneticiler ve din adamları da, tıpkı öteki Utopia'lılar gibi giyinirler. Kışın da yazın da giyilebilen bu giysilerde «hem güzellik, hem de rahatlık aranır.»[2] Utopia'lılar güzelliğe çok önem vermekle beraber, kadınların yüzlerini gözlerini boyamalarını, altınlar, inciler, elmaslar takınmalarını pek gülünç bulurlar. More'un da bu görüşü paylaştığından hiç kuşkumuz yok; çünkü anlatıldığına göre, gelini ondan incili bir gerdanlık isteyince, More bu gerdanlığı bezelye tanelerinden yapıp genç kadına armağan ederek, bu çeşit hevesleri önlemenin yolunu bulmuştur. Utopia'lılar, kıymetli taşları cilalayıp, oynasınlar diye küçük çocuklara verirler. Bunların pırıltısından ilkin hoşlanan çocuklar, büyüyünce bebeklerinden ve öteki oyuncaklarından vazgeçtikleri gibi, bunlardan da vazgeçerler. Yıldızların, ayın, güneşin ışığını görebilen yetişkin bir insanın, elmasların cılız pırıltısına kapılmasını, aklın alamayacağı kadar saçma bulur Utopia'lılar.

«El Dorado» denilen altın dolu ülkelere varıp, yağma etmek hırsıyla yanıp tutuşulan bir çağda, Utopia'lılar, incilerle elmaslara aldırmadıkları gibi, altına da önem vermezler. Onlara göre, altınla gümüş, sırf ender bulundukları için, ahmakça değerlendirilmiştir. Oysa sevgi dolu, akıllı bir ana olan Doğa, hava, su, bitkiler gibi yararlı ne varsa yeryüzünde bırakmış; bu yararsız nesneleri de toprağın derinliklerine gömmüştür. Onun için Utopia'lılar, tabaklarla kupalarını, güzel işlenmiş topraktan ya da camdan; en bayağı ev eşyasını da, yani lazımlığı da, altından yaparlar. Altını gözden düşürmek için, bir şakadır bu elbette. Ama ne ilginçtir ki, belki Utopia'nın bu parçasını anımsayarak, Lenin de aynı biçimde şakalaşmış, halkın kullanacağı helaların altından olmasını önermiştir.[3] Altını rezil etmek fırsatını hiç kaçırmayan Utopia'lılar, suç işleyenlerin boynuna altın zincirler, parmaklarına altın yüzükler, kulaklarına altın küpeler takarlar. More, Utopia'lıların bu tutumundan habersiz olan yabancı elçilerin, görkemli kılıklarıyla adaya gelince, çocukların ne kadar eğlendiklerini anlatır: Ada halkının gözlerini kamaştır-

mak amacıyla, altınlarını ve kıymetli taşlarını takan elçiler küçük Utopia'lıların maskarası olurlar. Kimi onları soytarı, kimi de suçlu sanır. Koskoca adamların incik boncukla süslenmesine ise, hepsi şaşıp kalır. Aradan birkaç gün geçmeden, yabancı elçilerin aklı başına gelir; onlarda Utopia'lılar gibi sadeliği seçerler.

Utopia devletinin yönetimi, demokratik bir düzen üstüne kuruludur. Her kentte, otuzar aile yılda bir, gizli oyla bir yönetici seçer. Bu yöneticiler de, halkın gösterdiği dört aday arasından, gene gizli oyla, Kent Başkanını seçerler. Halk, Kent Başkanını beğeniyorsa, onu değiştirmek zorunda değildir. Ama başarılı olmayan yönetici gelecek yıl seçilmez. Kent başkanlarından oluşan bir Kurultay, ülkenin durumunu gözden geçirip kararlar almak üzere her üç günde bir, gerekirse her gün, toplanır. Halka zarar verebilecek herhangi bir kararın alınmasını önlemek amacıyla, Kurultay üyelerinin toplantı yeri dışında gizlice bir araya gelmeleri yasaktır. Bu yasağa uymayanlar, ağır cezalara çarptırılır. Kurultay üyelerinin iyice düşünüp taşınmadan, duygularına kapılıp kararlar vermelerinin; ya da halkın yararlarını unutarak kendi kişisel görüşlerinin ağır basmasını önlemenin de çaresi düşünülmüştür: Önemli bir sorunla karşılaşınca, hemen o gün bir karara varılmaz. Söz konusu sorun, ancak üç ayrı toplantıda tartışıldıktan sonra bir karara bağlanır. Utopia'da bir çeşit senato sayılabilecek ikinci bir kurultay da vardır. Her yıl, başkentte toplanıp ülke sorunlarını görüşmek üzere, 54 kentin her birinden seçilmiş üç görmüş geçirmiş, yaşlı başlı kişiden oluşur bu ikinci kurultay.

Utopia'da yasa sayısı çok azdır; çünkü bu toplumun üyeleri hem kusursuz bir biçimde eğitilmiş ve örgütlenmiştir; hem de özel mülkiyet olmadığı için, neyin kimin malı olduğunu saptamaya çalışan ve Avrupa'da yıllarca süren davalara ve bunlarla ilgili yasalara gerek yoktur. «Bir insanın, ya okuyamayacağı kadar çok, ya da anlayamayacağı kadar şaşırtıcı ve karanlık yasalarla bağlanmasını, hak ve adalete aykırı bulur Utopia'lılar.»[4] Onun için yöneticiler, çok az sayıda olan yasaları halkın iyice kavramasına ayrıca özen gösterirler. Utopia'lılar da bu yasaların doğruluğuna inandıkları için, bunlara karşı koymayı akıllarından bile geçirmezler; «baba» adını verdikleri ve onlara gerçek bir babanın sevecenliği ve anlayışıyla davranan yargıçlara sonsuz bir güven beslerler. Herkesin kendi kendini savunması daha doğru sayıldığından, mahkemelerde avukat yoktur. Avukatların olmayışı ve yasa sayısının azlığı sayesinde, çeşitli yasal hileler ve yasaların kötü amaçlar uğruna kurnazca yorumlanması da önlenmiş olur. Utopia adaletinin bir ilginç yanı da, bir suçu düpedüz işlemekle yalnız tasarlamak arasında hiç ayrım gözetilmemesi ve bir suçu tasarlayanların o suçu işlemiş gibi ceza görmeleridir: «Kötülük yapmak isteyen, sadece karşısına bir engel çık-

tığı için bu kötülüğü yapmamışsa niçin suçlu sayılmasın?»[5] diye düşünür Utopia'lılar.

Kusursuz bir düzende eğitilmelerine, geçim dertleri olmayışına, toplumun onlara verdiği güven duygusuna ve yasaların doğruluğuna karşın, gene suç işlemenin yolunu bulanlar, cezaların en ağırına çarptırılıp, köle olurlar. Suçluluklarının utanç verici simgesi olarak boyunlarında altın zincirler taşıyan bu kölelere verilen tek ceza da, yenilecek hayvanları kesip yıkamak gibi zahmetli ve ağır işleri görmeleri ve başkalarından daha fazla çalışmalarıdır. Ele geçirdikleri savaş tutsaklarına bile köleliği fazla onur kırıcı bir ceza bulan Utopia'lılar, yabancı ülkelerde suç işleyenleri ara sıra köle olarak satın alırlar. Utopia'lı olup da suç işleyenlere bir hayli sert davrandıkları halde, bunlara karşı öyle olumlu ve insanca bir tutumları vardır ki, yabancı ülkelerin kimi yoksulları, kendi yurtlarında sözde özgür yaşayacaklarına, Utopia'da köle olmayı yeğ tutarlar. Utopia'lılar, böylelerine ayrıca iyi davranırlar, nerdeyse kendi yurttaşlarına gösterdikleri saygıyı gösterirler. Aralarından kendi ülkesine dönmek isteyen biri çıkarsa — binde bir olur böyle bir durum — ona gereken para yardımı da yapılır.

On altıncı yüzyıl İngiltere'sinde, bir lokma ekmek çalan zavallılar bile asılırken, Utopia'da ölüm cezası pek seyrek uygulanır. Utopia'lılar, biri suç işledi diye onu öldürmenin, hem bu adama haksızlık olduğuna, hem de topluma bir yarar sağlamadığına inanırlar. Köle durumuna düşüp özgürlükten yoksun kalmak ise, bir suçlu için ölümden beter bir cezadır,acıların en korkuncudur. Üstelik bir köle, hem topluma yararlıdır, hem aynı suçu bir daha işlemesin diye örnek olur başkalarına, hem de günün birinde yola gelip doğru dürüst bir insan olması olanağı vardır. İşte bu yüzden bir köle, artık pişman olduğunu, iyiliğe doğru yöneldiğini, davranışlarıyla kanıtlarsa, ya Başkanın ya da halkın isteği üzerine kölelikten kurtulabilir. Ancak bir türlü yola gelmeyen, suç üstüne suç işleyen köleler, kudurmuş bir vahşi hayvan sayılıp ölüm cezasına çarptırılır.

On altıncı yüzyıl İngiltere'sinde varlıklı sınıflar, soylular, toprak sahipleri, din adamları, kadınların çoğu, yani toplam nüfusun yarısından fazlası tamamıyla aylak gezerken; Utopia'da sağlık durumu engel olmadığı sürece, ister kadın, ister erkek olsun, her yetişkin kişi çalışmak zorundadır. Başka ülkelerde çalışanlar, değişik sınıflara bölünür: Kimi toprağı işler, kimi el emeği gerektiren zanaatlarda çalışır, kimi askerlik yapar, kimi de okuma yazma gerektiren işler görür. Oysa sınıfsız bir toplumdan oluşan Utopia'da, her erkek ve kadın, hem tarım işleriyle uğraşır, hem bir zanaatta çalışır, hem gereğinde asker olur, hem de okuma yazmaya bol bol vakit ayırır.

Utopia bir tarım ülkesi olduğundan, tarımla ilgili işler Utopia'lıların baş uğraşıdır. Çocuklar bile bu işlerde eğitim görürler; bu sa-

yede bedenleri de gelişir. Her kentin yakınlarında, tarıma ayrılmış geniş topraklar vardır. Kadın erkek her Utopia'lı, bu topraklardaki çiftliklere gruplar halinde yerleşip, iki yıl süreyle nöbetleşe çalışmak zorundadır. Böylece kırsal bölgeye temelli yerleşmiş bir köylü sınıfı bulunmadığı ve herkes sırayla köylü gibi çalıştığı için, çağımızın başlıca sorunlarından olan köylü kentli ayrımı ve eşitsizliği ortadan kalkmış olur. Utopia'lılar, iki yıllık tarım hizmetlerini tamamlayınca, «çetin kol işlerinde uzu süre yıpranmamak için»[6] kentteki mesleklerine geri dönerler. Ancak, tarım işlerinden ayrıca hoşlananlar, izin isteyip çiftliklerde diledikleri kadar çalışabilirler. Utopia'lılar, tarım alanında ayrıca başarılıdırlar. Örneğin tavukları çoğaltmak için, çok akıllıca bir buluşları vardır: Kuluçkalık yumurtaları tavuğun altına koymazlar; gerekli sıcaklığı kendileri sağlayıp, civciv çıkartırlar. Havanın kötü etkilerini önlemeyi, bilimsel yöntemlerle toprağı değerlendirmeyi, kıraç bölgeleri yeşertmeyi bilirler. Sırasında imeceye de başvururlar: Çabuk yapılması gereken bir iş olunca, çiftliklerdeki yöneticiler, kentteki yöneticilere ne kadar işçi gerektiğini bildirirler. Bunun üzerine kırsal bölgeye bitişik kentten, istenilen sayıda tarım işçisi gelir ve bir tek günde el birliğiyle tüm işler yapılıverir.

Gerçi Utyopia'da herkes çalışmak zorundadır ama, başka ülkelerde görülen «hayvanlar gibi» çalışma, Utopia'lıların gözünde «ruh için de, beden için de, işkenceden ve kölelikten beterdir.»[7] Onun için Utopia'lılar, üç saati sabahleyin, üç saati öğleden sonra olmak üzere, günde yalnız altı saat çalışırlar. Öğleyin iki saat dinlenirler. Yöneticilerin başlıca görevlerinden biri, herkesin çalışıp çalışmadığını denetlemektir. Yolculuk sırasında bile, aylaklığa göz yumulmaz. Herhangi bir yerde bir günden fazla kalan bir Utopia'lının, orada kendi mesleğinde çalışması sağlanır hemen. Utopia bir yana, tüm öteki ülkelerde nüfusun büyük bir çoğunluğu aylak yaşadığı için, emekçi kitleler sabahtan akşama dek ölesiye didindikleri halde, gene de yoksulluk vardır. Ama Utopia'da sadece altı saat olmak üzere herkes çalıştığından, bu emek gücü tüm ada halkının bolluk içinde yaşamasına yeter de artar da. Altı saat çalışma sorunuyla ilgili olarak Karl Kautsky, Marx'ın Capital'de ileri sürdüğü görüşlerin, tıpkı More'unkine benzediğini belirtir: Marx'a göre çalışma saatleri, ancak kapitalist üretimin ortadan kaldırılmasıyla kısaltılabilir. Çünkü kapitalist üretim, hem aşırı bir rekabet hırsından ötürü emek gücünü boşuna harcamakta, hem de gereksiz bir yığın iş kolu yaratmaktadır. Kapitalist toplumlarda, bir sınıfın boş zamanı olabilmesi için, emekçi kitleler tüm yaşamlarını çalışmakla geçirmektedirler. Oysa herkesin çalıştığı bir toplumda, çalışma saatleri doğal olarak azalacak ve bireylerin kafa açısından gelişmelerine zaman kalacaktır.[8] Üstelik Utopia'lılar, öteki ülkelerde olduğu gibi, sırf zengin sınıfların lüks

hırsını doyurmak amacıyla birtakım gereksiz ve uydurma işlere emek harcamazlar. Bir tüketim toplumu değildir onlarınki. Renk renk ipeklilerden, kadifelerden, her biri ayrı biçimde, süslü püslü bir yığın giysi yapmak zorunda değildirler örneğin. More, yaşadığı çağın zenginlerinin akıllara sığmaz lüks düşkünlüğüne karşı haklı bir tepki duyarak, Utopia'lıların kol işlerinde daha az çalışıp, kafalarını geliştirmeye daha çok zaman ayırabilmeleri amacıyla, onların gereksinmelerini sınırlandırmayı doğru bulmuştur. Böylece Utopia'da başlıca meslekler, yapı ustalığı, marangozluk, demircilik, çömlekçilik ve dokumacılıktır. Kadınlarla erkeklerin tamamıyla eşit oldukları Utopia'da, kadınlar da bu mesleklerden birinde çalışır. Daha az beden gücü gerektirdiği için, çoğu dokumacılığı seçer. Genel olarak Utopia'lılar babalarının mesleğini seçerler. Ama başka bir mesleğe heveslenenler, o işi iyi bilen bir ailenin yanına evlat olarak verilir. Bir mesleği olan, ikinci bir mesleği öğrenmek isterse, bu isteğini gerçekleştirmesi olanağı sağlanır. Utopia'lıların altı saat çalışmalarını gerektirmeyecek herhangi bir durum olursa, çalışma saatleri bir süre için daha da kısaltılır. Çünkü boş zamanlarını akıllıca değerlendirmesini bilen insanların, beden gücü harcayarak boşuna didinmeleri, hiç de doğru sayılmaz Utopia'da. Ancak yöneticilerle, bilim dallarında çalışanlar, kafalarıyla sürekli çalıştıkları için, bedenen çalışmak zorunda değildirler. Ne var ki çoğu yöneticiler, yurttaşlara örnek olmak amacıyla bir kol işinde de çalışırlar. Bilimle uğraşmak için halkın gizli oyuyla seçilenler ise, kendi dallarında başarılı olmazlarsa, gene bedenen çalışmaya başlarlar. Buna karşılık, boş zamanlarında çalışıp bilgi edinen bir kol emekçisi, gereğince yetenekliyse bilim kollarında çalışanlar arasına girebilir. Çünkü Utopia'da işçi-aydın ayrımının sınıfsal bir kökeni yoktur ve aydınlar kapalı bir sınıf olmadıklarından ,herkese aydın olmak fırsatı verilmektedir.

Utopia'da ancak sağlık durumları çalışmaya uygun olanlar çalışmak zorundadırlar. Yaşlılar ve hastalara gelince, onlara büyük bir sevecenlik gösterilir, özenle bakılır. Her kentin biraz dışında dört tane hastane vardır. Bu sağlık evleri öyle büyüktür ki, bunları uzaktan gören küçük bir kent sanabilir. Hastalar evlerinde kalabilirler canları isterse. Ne var ki, bu sağlık evleri rahat ve güzeldir; hastane sorumlularının çarşıdaki besinleri herkesten önce seçme hakkı olduğundan, orada yenilen yemekler öteki yurttaşların yediklerinden de daha lezzetlidir; hekimler çok usta, bakım da çok iyidir. Onun için sağlık durumları bozulunca, Utopia'lılar evlerinde kalacaklarına, hastaneye yatmayı yeğ tutarlar.

Utopia'da hastalara karşı tutumun en ilginç yanlarından biri, belirli durumlarda «Euthanasia» yı, yani iyileşmesi olanaksız hastaların fazla acı çekmemeleri için ölmelerini doğru bulmasıdır. Biraz önce de belirttiğimiz gibi, Utopia'lılar hastalarına ayrıca özen gös-

terirler, hiçbir şeyi esirgemezler onlardan. Çaresiz hastalıklara tutulanları avutmak için ellerinden geleni yaparlar; başuçlarında oturup uzun uzun konuşurlar onlarla. Ama hastalık hem çaresizse, hem de sürekli ve dayanılmaz acılar çektiriyorsa, hastanın yaşamı da ancak ölümle sonuçlanabilecek bir işkenceye dönüştüyse, rahiplerle hekimler, artık ölüme katlanması için, hastaya öğütler verirler. Ruhun ölümsüzlüğüne inandıklarından, hastanın ölmekle hiçbir şey yitirmeyeceğini, olsa olsa acılarına bir son vereceğini söylerler: «Böylece hasta, yüreklenerek, bir zindan, bir işkence olan belalı hayatından, ya kendi eliyle kurtulur, ya da başka birisinin bu işi yapmasını göze alır.»[10] Çoğu zaman uyuşturucu bir ilaçla uykuya dalıp, can çekişmenin acısını duymadan, kendi yaşamına bir son verir. Hıristiyan dini kendini öldürmeyi günahların en büyüğü saydığı halde, Utopia'lılara göre, hem akla yakın, hem de erdemli bir ölümdür bu. Ne var ki, hiçbir çaresiz hastanın yaşamına zorla son verilmez. Yöneticilerle rahiplerden izin almadan kendi canına kıyan kişi ise, suç işlemiş sayıldığı için, ölüsü öteki Utopia'lılarınki gibi gömüleceğine ya da yakılacağına, pis bir bataklığa atılıverir.

Katolik dini uğruna can veren More'un onulmaz hastaların ölümünü hızlandırmayı doğru bulması, çok akla yakın olmakla beraber, bizi ne denli şaşırtıyorsa, Katolikler boşanmayı hâlâ kabul etmedikleri halde, More'un bundan nerdeyse beş yüz yıl önce, belirli durumlarda boşanmayı doğru bulması da bizi o denli şaşırtıyor. Utopia'da evliliğin mutlu olmasına büyük önem verilir; mutsuz çiftlere boşanma olasılığı tanınmasının nedeni de budur belki. Kızlar 18, erkekler de 22 yaşından önce evlenemezler. Çoğu tutucu toplumlardan farklı olarak, yalnız kızların değil, oğlanların da evlenmeden önce başkalarıyla cinsel ilişki kurmaları yasaktır. Bu yasağa uymayanlar, eğer yöneticilerce bağışlanmazlarsa, bekâr kalma cezasına çarptırılır; çünkü Utopia'lılara göre, gençler canlarının çektiği kişiyle sevişmekte özgür olursa, pek az kişi ölünceye dek aynı kadın ya da aynı erkekle yaşamaya katlanabilir.

Utopia toplumunda kadın, cinsel açıdan bir mal sayılmaktan kurtulduğu ve erkekle eşit olduğu halde, ailenin başı erkektir gene de. Hatta More, ayda bir kez kadınların, kocalarının önünde diz çöküp, suçlarının bağışlanmasını dilediklerini ve bu sayede evlilik yaşantısının ferahlığa kavuştuğunu anlatır. Evlilik yaşantısının gerçekten rahata kavuşabilmesi için, erkeklerin de aynı şeyi yapmalarının daha yerinde olacağını düşünmez. More her açıdan öylesine ilericidir ki, Karl Kautsky, toplum içinde değilse bile ailenin içinde erkeğin kadından üstün tutulmasını haklı olarak eleştirir; bunun, yalnız çağımızın sosyalizmine değil, More'un sosyalizmine de ters düştüğünü söyler.[11]

Utopia'da evlenmeye niyetlenen çiftler, Raphael Hythloday'in dediği gibi, bizim çok «acayip» bulacağımız bir iş yaparlar: Yaşlı başlı,

saygıdeğer bir kadının denetimi altında, kız, oğlana; gene yaşlı başlı, saygıdeğer bir erkeğin denetimi altında da, oğlan kıza, çırılçıplak gösterilir.[12] Bunu ilk duyduğunda, Raphael gülmeye başlamış; Utopia'lılar ise, bu geleneğin gülünecek bir yanı olmadığını anlatmışlardır: Onlara asıl gülünç gelen, evlilik konusunda öteki ülkelerin davranışıdır. Çünkü beş on kuruş verip birkaç yıl kullanacağımız bir atı satın alırken bile, eğerini kaldırıp hayvanın her bir yanını özenle gözden geçiririz. Gelgelelim ömür boyunca birlikte yaşayacağımız eşimizin, göre göre yüzünü görebiliriz ancak. Oysa onun bedeninde öyle bir kusur ya da bir çirkinlik olabilir ki, ne yaparsanız yapın, ona ısınamazsınız bir türlü. Ne var ki, Utopia'lılar, evlendikten sonra çirkinleşen, hastalanan, sakat kalan, ya da yaşlanan eşlerini bırakmaya kalkarlarsa; yöneticilerden boşanma izni koparamazlar. Çünkü bir insanın, tam yakınlık görmesini gerektiren acıklı bir durumdayken eşsiz kalmasını çok ayıp sayar Utopia'lılar.

Utopia'da, ister kadın, ister erkek olsun, aldatılan eşe boşanıp başkasıyla evlenmek hakkı tanınır. Aldatan eş ise, hem toplumun gözünde rezil olur; hem de en ağır biçimde cezalandırılıp köle yapılır. Ne var ki, aldatılan kişi, eşinden boşanmak zorunda değildir. Köle durumuna düşen vefasız eşine çok bağlıysa, onunla evli kalabilir gene de. Kimi zaman da, suçlu eşin pişmanlığı, suçsuz eşin de candan sevgisi, yöneticileri öyle duygulandırır ki, merhamete gelip, köleye yeniden özgürlüğünü bağışlarlar. Ama bağışlanan eş, bir süre sonra gene aynı suçu işlerse, onu ölüm cezasına çarptırmaktan başka çare kalmaz o zaman.

Eşler arasında sürekli geçimsizlik, ya da eşlerden birinin dayanılamayacak kadar huysuz oluşu da bir boşanma nedeni sayılır: «Karı koca anlaşamıyorlarsa, başka biriyle daha rahat, daha sevinçli yaşayacaklarını umuyorlarsa, o zaman her ikisinin isteği üzerine boşanıp başkalarıyla evlenebilirler.»[13] Ama Utopia'lılar, canları isteyince başka biriyle evlenmek kolaylığının, karı kocanın sevgisini çabucak bozabileceğini de göz önünde tuttukları için, aklı başında erkeklerle kadınlardan oluşan bir kurul, durumu iyice inceleyip tartıştıktan sonra, geçimsiz çifte boşanma hakkı verilir.

İngiltere'nin en ünlü tarihçilerinden Lord Acton'a göre, Sekizinci Henry, More'un Utopia'da boşanmadan yana olduğunu göz önünde tutarak, onun boşanmasını hoş göreceğini sanmıştı.[14] Oysa More, bilindiği gibi, Kralın Catherine'i bırakıp Anne Boleyn ile evlenmesine karşı çıktı. Ölüm cezasına çarptırılmasının başlıca nedenlerinden biri de bu oldu. Ne var ki, bu konuda Utopia'da ileri sürülen görüşlerle More'un kişisel davranışı arasında bir çelişki olduğunu söyleyemeyiz gene de. Çünkü Utopia'da, ya aldatılan eş isterse, ya da eşlerin her ikisi de isterse, boşanma olasılığı vardır ama, daha genç, daha güzel bir kadına kapıldı diye hiçbir Utopia'lıya suçsuz bir eşi boşamak hak-

kı verilmez.

Evlilik konusunda olduğu gibi, başka konularda da, Utopia'lıların erdemleri, öteki ülkelerdeki «çılgınlıklara yer vermeyen bir devlet düzeni içinde gördükleri eğitimden»[15] kaynaklanır. Utopia'da öğretmenler, çocuklara yalnız bilgi vermekle kalmazlar; onlara doğru dürüst düşünmesini öğretirler her şeyden önce. Doğru ahlakın ancak doğru düşünceden doğabileceğini bildikleri için, tek amaçları, yalnız yöneticiler ile bilimle uğraşanların değil, tüm yurttaşların gerçek anlamda aydın kafalı olmasıdır. Utopia'lılar, sırf bu amaç uğruna, gereksiz tüketim malları yapmaktan kaçınıp, çalışma saatlerini ellerinden geldiği kadar kısaltırlar; bilgilerini arttırmaya, okuyup yazmaya bol bol vakitleri olsun isterler. Çünkü gerçek mutluluk, bilim ve sanatla zenginleşen insan düşüncesinin özgürce gelişmesinden başka bir şey değildir onların değer yargılarına göre.

Utopia'lılar, çalışma saatlerinin dışında, canlarının istediğini yapmakta özgürdürler. Orada meyhane, kumarhane, genelev gibi yerler bulunmadığı ve her Utopia'lı toplumun gözü önünde yaşadığı için, kötü işlerle boşuna zaman harcamanın yolu yoktur nasıl olsa. Utopia'lılar, yazın bahçelerinde, kışın birlikte yemek yedikleri büyük odalarında toplanıp, satranç gibi akla dayanan oyunlar oynayarak, sohbet ederek, müzik dinleyerek, diledikleri gibi vakit geçirirler. Ama demin dediğimiz gibi okumak, bilgilerini artırmak, kafalarını geliştirmektir başlıca uğraşları.

Utopia'lıların eğitim alanında en büyük yenilikleri, öğrenimlerinin belirli bir yaşta bitmeyip, ömür boyu sürdürülmesidir. Çağımızın yeni yeni anlamaya başladığı bir gerçeği; yani eğitimin altı yaşlarında başlayıp yirmi beş yaşına doğru biten bir süreç olmadığını; ardı hiç kesilmeden ölünceye dek sürdüğünü, sürmesi de gerektiğini, More daha o zamanlarda anlamıştı. İşte bu sürekli öğrenimi sağlamak amacıyla, Utopia'da sabahın erken saatlerinde çeşitli konularda dersler ve konferanslar veren, halka açık bir çeşit sabah üniversitesi vardır. Bu üniversiteye devam etmek, ancak bilimle uğraşanlar için zorunludur. Ne var ki, Utopia'lıların büyük bir çoğunluğu bilgiye susamış olduklarından, kendi özel meraklarına göre seçtikleri öğretmenlerin derslerinden yararlanırlar. Karl Kautsky'ye göre, Thomas More, bilim ve sanatı seçkin bir zümrenin tekelinden kurtarıp, tüm halkın ortak malı yapmakla, çağımız sosyalizminin en önemli amaçlarından birini gerçekleştirmiştir.[16] Çünkü sosyalizm, yoksul emekçi kitlelerin işsiz kalmaması, iyi koşullar altında çalışması, doya doya yemesi içmesi, rahat bir evde oturması, hastayken bakılması, geleceğe güven duyması değildir sadece. Ömürleri boyunca bir zindana kapatılırcasına kültür yoksulluğuna mahkûm olanlara, bilimin, sanatın, edebiyatın, müziğin kapılarının açılması da sosyalizmin başlıca amaçlarından biridir. Ve açlıktan ölen, soğukta titreyen, hastane kapılarında can ve-

ren bir insanın yazgısı ne denli acıysa; doğanın güzelliğinden, düşünceden, şiirden, müzikten haz duyamayan bir insanın yazgısı da o denli acıdır.

Utopia'lılar, kusursuz bir düzen kurmakla övünüp, dış dünyaya kapanan insanlar değildirler. Tam tersine, başka ülkelerin yönetimlerine, yasalarına, bilimlerine ve sanatlarına büyük bir merak duyarlar. Dünyayı görmüş gezmiş, aklı başında yabancıları, adalarında sevinçle karşılayıp, onlardan bilgi edinmeye can atarlar. Birinci bölümün sonunda Peter Giles, bir ara Raphael Hythloday'in sözünü kesip, Utopia uygarlığının Avrupa uygarlığı düzeyine varmayacağını söyleyince, More'un sözcülüğünü eden gemici, Utopia'nın değil bu düzeye varmak, onu çoktan aştığını anlatır. Çünkü Utopia'lılar, Avrupalılar' dan farklı olarak, yeni buluşları, yeni düşünceleri benimsemeye, bunlardan yararlanmaya hazırdırlar. Yararlı saydıkları her yeniliği geliştirip, kendi ülkelerinde uygulamanın yollarını aramaktadırlar. «Ama bizler,» der Raphael üzüle üzüle, «Kimbilir kaç yüzyıl sonra onların en güzel kurumlarını benimseyebileceğiz.»[17]

Ta eski çağlarda, gemileri bir fırtınada batan bir Romalıyla bir Mısırlı Utopia'ya sığınmışlar, ölünceye dek de orada kalmışlardı. Utopia'lılar, Roma ve Mısır bilim ve sanatı üstüne öğrenilecek ne varsa öğrenmişlerdi bu yabancılardan. Raphael'den de çok yararlanmışlardı. Onun eski Yunan uygarlığı üstüne anlattıklarını duyunca, More nasıl Hümanistlerin çalışmalarını heyecanla izlemişse onlar da büyük bir meraka kapılıp bu bilgili gemiciden Yunanca dersi alabilmek için, yalvarıp yakarmışlar, yöneticiler de onları desteklemişti bu konuda. Bu Utopia'lı Hümanistlerin birçoğu, olağanüstü bir çaba gösterip, üç yıl içinde Yunancayı bir güzel öğrenmişlerdi. Raphael, Utopia'ya dördüncü kez gidişinde, bir yığın Yunanca kitap götürmüş; bu kitaplardan binlercesini bastırıp, halka dağıttırmıştı. Utopia'lılar, ileride göreceğimiz gibi, Hıristiyan dinine karşı da ayrıca ilgi duymuşlar ve birçokları bu yeni dini benimsemişlerdi.

Uygarlığa böylesine değer veren, tüm insanları kardeş sayan, acıma duygularını körleştirmemek için, etini yiyecekleri hayvanları bile kendileri kesmeyen ve kimsenin ne toprağında ne malında gözü olmayan Utopia'lıların, savaşı «hayvanca» bir iş sayarak, ondan tiksinmelerine hiç şaşmamalı.

Utopia'lılar, insanların kanını dökmek pahasına elde edilen zaferlerde şanlı bir yan görmediklerinden, bunlarla övünmeyi utanç verici bir davranış saydıklarından, dünyanın her bir yerinde hâlâ geçerli olan kahramanlık töreleri, hiç mi hiç geçerli değildir Utopia'da. Utopia'lılar, kendi ülkelerini ya da dost bir ülkeyi savunmak için savaşa girmekten başka çare kalmadıysa, bu savaşı bedenleriyle değil, akıllarıyla yapmayı yeğ tutarlar. Gerçek yiğitlik de budur onların gözünde. Aslanların, ayıların, yaban domuzlarının, kurtların, köpeklerin, yal-

nız bedenleriyle dövüşmesini bildiklerini; ama akıllarıyla dövüşebilen insanların, bu hayvanlardan daha güçlü olduğunu söylerler her zaman.

Para-savaş ilişkisini iyice kavramış olan; parayla düşmanlarını bir tek kez değil, birkaç kez alıp satabileceklerini de çok iyi bilen Utopia'lılar, dış ülkelerle ticaret yaparak kazandıkları ve kendi yurtlarında hor görüp el sürmedikleri gümüşleri, altınları, savaşın pis işlerinde kullanırlar: Savaş ilan edilir edilmez, düşman ülkenin en kalabalık yerlerine, çarşı ve meydanlarına, gizlice yaftalar asarak, oranın kralını ve ileri gelenlerini öldürenlere, büyük para ödülleri vereceklerini bildirirler. Yaftalarda adı geçenleri öldürmeyip de diri getirenlere, bu ödüllerin iki katı verilecektir. Eğer düşmanları gelip Utopia'lılara kendi istekleriyle teslim olurlarsa, ödüller onlara verilecek, canları da bağışlanacaktır. Utopia'lıların bu tür hileleri, düşmanları arasında güvensizliğin başlaması ve herkesin herkesten kuşkulanmasıyla sonuçlanır doğal olarak. Düşmanları arasına anlaşmazlık sokmak, onları iyice bölmek amacıyla, başka çarelere de başvururlar. Örneğin Utopia'lılarla savaşmak isteyen kralın bir kardeşi ya da bir akrabası, Utopia'lılarca kışkırtılarak, tahtta hak iddia eder; bu da bir iç çatışmaya neden olur. Kimi zaman da bol para harcayıp, iki düşman ülkenin birbirine girmesini, güçsüz düşüp savaştan vazgeçmesini sağlarlar. Utopia'lılar, yalnız kendi yurttaşlarını değil, düşman ülkelerin yurttaşlarını da savaşın acılarından korumak isterler; çünkü onların da isteyerek savaşmadıklarını, krallarının ve yöneticilerinin azgın hırslarına kurban gittiklerini bilirler. Zaferlerin en şanlısı, kan dökülmeden elde edilen bir zaferdir Utopia'lıların gözünde; ve akıl sayesinde gerçekleşebilen bu tür zaferleri, anıtlar dikerek görkemli törenlerle kutlarlar. Utopia'lılar, savaşın akıl yoluyla önlenemeyeceğini anlayınca, kendi yurttaşlarının canını tehlikeye sokmaktansa, parayla kiralık asker tutmayı yeğlerler. Uygarlıktan yoksun, paraya düşkün ve kana susamış bir soy olan Zapolet'leri, belirli bir ücrete karşılık savaşa sürerler.

Gelgelelim aklın kurduğu hileler gibi, kiralık askerler de işe yaramaz da, yurtlarını korumak için savaşmaktan başka çare kalmazsa, o zaman Utopia'lılar savaşırlar; hem de kıyasıya savaşırlar. İsteksiz ya da korkak bir askerin, ordu içinde ne denli zararlı olduğunu, korkusunu başkalarına da aşılayabileceğini bildiklerinden, kadın erkek hepsi askerlik eğitimi gördüğü halde, ancak gönüllüleri savaşa gönderirler. İsteyen kadın, kocasıyla birlikte; isteyen yetişkin çocuk babasıyla birlikte savaşa gider. Hem herkesin daha candan, daha korkusuz çarpışması, hem de birbirini koruyabilmesi amacıyla, akrabaların ve yakın arkadaşların, savaş alanında yan yana olmaları sağlanır. Savaştan, evlilerin eşsiz, çocukların babasız, arkadaşların tek başına dönmeleri, büyük bir ayıp sayılır.

Ne var ki, Utopia'lılar, canlarını dişlerine takıp ölesiye çarpışırlarken bile, aklın her şeyden ağır basması gerektiğini unutmazlar. Yaptıkları yeni savaş araçlarını son dakikaya kadar gizli tutarak, savaşa iyice hazırlıklı girerler. Kurdukları savunma hatları sağlamdır; giydikleri zırhlar öyle hafiftir ki, gereğinde yüzmelerini bile engellemez; pusu kurmasını da, pusudan korunmasını da çok iyi bilirler. Başvurdukları savaş taktiklerinden en ilginci, özel yetiştirilmiş seçkin bir gönüllü bölüğünün, ya hile yoluyla ya da açıkça saldırıya geçerek, düşman ordusunun başkomutanını öldürmesi ya da tutsak almasıdır. Başkomutanın da, tüm düşmanlarının da öldürülmeyip tutsak alınmalarını yeğ tutarlar; çünkü düşman kanının bile gereksiz dökülmesine gönülleri razı değildir. Öc almak amacıyla düşman kentlerini yağma etmezler, yakıp yıkmazlar; atlarının nallarıyla düşman tarlalarının çiğnenmemesine bile özen gösterirler. Düşmanlarını yendikten sonra, onlara verdikleri tek ceza, savaşın tüm masraflarının ödetilmesidir.

Utopia'lıların savaşa karşı aklı dayanan bu insanca tutumunu, din konusunu ele alışlarında da aynen görürüz: Bu kusursuz düzeni kuran Kral Utopus adaya ilk ayak bastığı sırada halk, din ayrılıkları yüzünden birbirine girmekteymiş. Bu bölücülük de, Utopus'un adayı ele geçirmesini kolaylaştırmış. Akıllı Utopus'un ilk işi, baskı yapmamak ve ülkede ikilik yaratmamak koşuluyla, her Utopia'lının istediği dine tapmakta özgürlüğünü yasalaştırmak olmuş. Belki de Tanrı, kullarının ayrı ayrı dinlere inanmasını ister diye düşünen Utopus, bu yasa sayesinde yalnız kavgalarla kinlerin ortadan kalkacağını değil, dinsel duyguların daha sağlıklı bir biçimde gelişebileceğini ummaktaymış.

Böylece Utopia'da, hiçbiri hor görülmeyen çeşitli dinler vardır. Kimi güneşe, kimi aya, kimi başka bir gezegene, kimi eskiden yaşamış, erdemiyle ünlü bir adama tapar. Ama Utopia'lıların büyük çoğunluğu, dünyayı yaratan tek bir Tanrı'ya inanır. «Baba» ya da «Mithra» adını verdikleri bu tek Tanrı, Utopia'lıların gözünde doğayla özdeşleşir ve dünyaya egemendir.

Akılla dini hiçbir zaman birbirinden ayırmayan Utopia'lıların, falcılık yapıp geleceği önceden sezmek ya da yıldızların etkisine inanmak türünden boşinanları yoktur. More'u örnek alıp Güneş Ülkesi'ni yazan Campanella gibi aydın kişiler bile o çağda astrolojiye, yani yıldız falına inanırken, bu çeşit uydurmaları gülünç bulur Utopia'lılar. Onların asıl inandıkları güç, her şeyin başı bildikleri Yüce Doğadır. Doğayla aklı aynı şey saydıklarına göre, doğada aklın çözemeyeceği gizler olamaz. Utopia'lılar için erdem, doğaya uyan bir yaşantıdan başka bir şey değildir. Böylece onlar, erdemli olmanın tek yolu doğaya göre yaşamak ve düşünmektir derken, akla göre yaşamak ve düşünmek gerektiğini söylemektedirler aslında. Akıl ise, ta eskiden kurulmuş

herhangi bir dinin öğretisine, sonsuzluğa değin, körü körüne bağlı kalamaz. İşte bu yüzdendir ki More, Kutsal Kitabın dışında her çeşit bilgiye sırt çeviren çağdaşlarını «çılgın» sayar; putlara tapanların düşüncelerinden Hıristiyanlar'ın da çok şey öğrenebileceklerine inanır.

Katoliklik uğruna ölen Thomas More, canı isteseydi, Utopia'lıları Hıristiyan, hatta kendi gibi koyu Katolik yapabilirdi. Chambers'e göre, bunu yapmamakla özel bir amaç güdüyordu: Avrupa'nın sözde uygar Hıristiyan ülkeleri, hem siyasal ve ekonomik açıdan, hem de düşünce ve din açısından tam bir kargaşa içindeyken, Hıristiyan bile olmayan Utopia'lıların yalnız akla güvenerek, düzenli bir toplumda, tam bir düşünce özgürlüğü ve dinsel hoşgörü içinde yaşadıklarını anlatıp, çağdaşlarına bir ders vermek istiyordu.[18]

Ne var ki, Raphael Hythloday adaya geldikten sonra, birçok Utopia'lı Hıristiyanlığı benimser. Onlar, yeni düşüncelere her zaman açık oldukları gibi, yeni dinlere de her zaman açık olduklarından, Raphael'in Hazreti İsa'nın öğretisi üstüne anlattıklarını büyük bir merakla dinlerler. Bu dine ayrıca hayranlık duymalarının başlıca nedeni, ilk Hıristiyanlar arasında tüm malın mülkün ortak olması ve gerçekten Hıristiyan kalan, Hıristiyanlığı günlük yaşamda uygulayan topluluklarda — yani manastırlarda — bu tutumun hâlâ sürüp gitmesidir.

Utopia'da dinin en ilginç yanı, adanın en eski yasalarından biri olan «kimse dininden ötürü kötülenemez»[19] yasasının tam anlamıyla uygulanmasıdır. Herkes, inandığı din uğruna, barışsever yöntemlerle propaganda yapmakta özgürdür. Ama başka bir dinden olanlara baskı yapmaya ya da küfretmeye kalkanlar, kıyasıya cezalandırılıp, Utopia'dan ya sürülür ya da köle durumuna düşer. Çünkü Utopia'lılara göre, bir insanın kendi dinsel inançlarını başkalarına zorla benimsetmeye yeltenmesi, çirkin bir zorbalıktan başka bir şey değildir. Üstelik en doğru din, ergeç kendiliğinden öteki dinlere üstün çıkacağı için, zorbalık edenler, ülkede yanlış bir dinin yerleşmesi tehlikesini yaratabilirler. Örneğin demin söylediğimiz gibi, birçok Utopia'lı, Hıristiyanlığı ayrıca beğenmiş, candan benimsemiştir. Ama bunlardan biri, vaftiz edilir edilmez, başka dinlere atıp tutmaya başlayıp, Hıristiyan olmayanları doğru cehenneme göndermeye kalkınca, halk arasında bölücülük yapmakla suçlanarak sürgün edilmiştir.

More'un manastır yaşantısına ayrıca hayranlık duymasının, hatta yaşamını ele alırken söylediğimiz gibi, gençliğinde bir manastıra çekilmeyi bile düşünmesinin başlıca nedenlerinden biri, orada para kavramının yeri olmayışı, her şeyin ortaklaşa bölüşülmesiydi. Ne var ki, Utopia'da manastır bulunmadığı için, adanın dinibütün kişileri, dünyayla ilişkilerini kesip yalnızca dua ederek, aylak bir yaşam sürmezler. Tam tersine, öteki Utopia'lılardan daha çok, hatta kölelerden bile daha çok çalışırlar. Can çekişen hastalara bakmak, bataklıkları

kurutmak gibi, başkalarına en güç gelen, en tehlikeli, en ağır işleri üstlerine alırlar. Böylece toplum, herkesten fazla bu dinibütün kişilerin hayrını görür.

On altıncı yüzyıl Avrupa'sında, halkın sırtından geçinip çevrelerine boşinanlar aşılamaktan başka hiçbir iş görmeyen asalak din adamları aklın alamayacağı kadar çok sayıdayken; Utopia'nın her kentinde ancak on üç rahip ve tüm adada ancak bir tek Baş Rahip vardır. Katolik Kilisesi'nin başı olan Papa'nın egemenliğine halel gelmesin diye ölümü göze alan Saint Thomas More, değil kendi çağının, bugünün Katoliklerinin bile yüreğine indirecek üç yenilik getirir rahiplik mesleğine: Birincisi, tüm yöneticiler gibi rahiplerin de halkın gizli oylarıyla seçilmesi; ikincisi, rahiplere evlenmek hakkı tanınması; üçüncüsü de, dul ve yaşlı kadınların da rahipliğe seçilebilmesidir. Kadın erkek eşitliğine inanan More, neden sadece dul ve yaşlı kadınlara bu hakkı tanıdığını açıklamaz ama, çocuklarını yetiştirmek sorumluluğundan kurtulmuş kadınları rahiplik görevine daha uygun bulması doğaldır bize kalırsa.

Çok sıkı elemelerden geçtikten sonra seçildikleri için, kutsal kişiler sayılan bu rahipler devletin yönetim işlerine katılmazlar. Ancak çocukların ve gençlerin eğitiminde onların erdeminden ve bilgisinden yararlanılır. Savaş çıkınca da, her kentten yedi rahip orduya katılır. Savaş alanında görevleri, çatışmanın bir an önce bitmesi için dua etmek ve fazla kan dökülmesini engellemektir. More'un anlattığına göre, Utopia'lı rahiplerin bu davranışı, «onlara öyle bir yücelik kazandırmış ve bütün ulusların gözünde öylesine büyütmüştür ki, çok kez hem kendi yurttaşlarını düşmanların, hem de düşmanlarını kendi yurttaşlarının azgınlığına karşı korumuşlardır.»[20]

Tanrı'nın, hiçbir canlı varlığın kanının dökülmesinden hoşlanmayacağına inanan Utopia'lılar, dinsel törenlerinde hayvan kurban etmezler. Belirli bir dine bağlı olanlar, kendi evlerinde, aileleri arasında, o dine özel olarak tapabilirler. Ama ortaklaşa paylaştıkları tapınaklarda, durum değişir. Kandillerle, mumlarla aydınlanan; güzel kokulu buhurların, günlüklerin yakıldığı; çalgıların çalındığı, ilahilerin okunduğu bu tapınaklara beyazlar giyinip gelinir. Herkes tanrısını dilediği biçimde tasarlamakta özgür kalsın diye, tapınaklarda resimler, heykeller yoktur. Dünyanın tüm uluslarından ayrılarak, Utopia'lılar, dinin bölücü yanları üstünde değil, birleştirici yanları üstünde dururlar. Her dinin ortak amacı, tanrısal bir varlığı yüceltmek olduğuna göre, Utopia tapınaklarında, ancak bu tanrısal varlığa duyulan sevgi dile getirilir; böylece değişik dinlerden insanlar birleştirilir. Törenin sonunda, kişisel dini ne olursa olsun, herkesin katılabileceği ortak bir dua okuyup, böylesine mutlu bir toplumda yaşayabildikleri için Tanrı'ya şükredilir. Ve Utopia'lılar geleceğin olasılıklarına her zaman açık olduklarından, eğer kendi toplumlarından daha mutlusu

varsa, Tanrı'nın bu konuda onlara yol göstermesini de dilerler.

Ada halkını din açısından birleştiren tek inanç, yalnız bu ortak dua değildir: Utopia'lıların tümü, beden öldükten sonra ruhun yaşayacağına inanır. Onları çağımızın sosyalistlerinden ayıran özelliklerden biri de bu inançtır. Utopia'lılar, ruhun bedenle birlikte öleceğini sananları, insanı hayvan düzeyine indirmiş saydıkları için, böylelerine yöneticilik görevi vermezler. Ama gene de hoşgörülü davranıp cezalandırmazlar da onları; görüşlerinden vazgeçmeye de zorlamazlar. İkiyüzlülüğün her çeşidinden tiksinen Utopia'lılar, bir kişinin korkudan düşündüklerini gizlemek zorunda kalmasını; inanmadığı halde inanır görünmesini istemezler. Hatta ellerinden geldiği kadar olumlu davranıp, günün birinde yola gelir umuduyla, ruhun ölümsüzlüğüne inanmayanların, rahiplerle ve bilge kişilerle özgürce tartışmasını doğru bulurlar.

Ruhlarının yaşayacağına güvendiklerinden, çoğu Utopia'lılarda ölüm korkusu yoktur. Varlığına inandıkları öteki dünyaya, sevinç ve umut içinde göçerler. Bir yakını öldü diye, hiç kimse ağlayıp sızlanmaz. Ölenin cenazesi, güle oynaya, neşeli şarkılarla kaldırılır. Utopia'lılar, ancak ölümden korkanlar için yas tutarlar. Ancak böyleleri sessizlik ve gözyaşları içinde toprağa verilir.

R. W. Chambers'e bakılacak olursa, Utopia'da din her şeyden önemlidir; adanın tüm düzeni dinsel coşku üstüne kuruludur. İnsanların kötü tutkularını, açgözlülüklerini, ancak Tanrı'ya ve ruhun ölümsüzlüğüne duydukları inanç engellemektedir.[21] Ne var ki, biz bu görüşe katılamıyoruz; çünkü insan yaşamında ön planda gelen bir konuda, yani mutluluk konusunda, More'un tutumu, hangi dinden olurlarsa olsunlar, dinibütün kişilerin tutumuna kesinlikle ters düşmektedir: Hıristiyanlıkta da, tek bir Tanrı'ya inanan öteki dinlerde de, gerçek mutluluk ancak öteki dünyadan umulduğu için, yeryüzünde mutlu olmak hiç de önemli değildir. Hatta yeryüzünde ne denli mutsuz olursanız, gökyüzünde o denli mutlu olmanız beklenir. Utopia'lılara gelince, onlar, Tanrı'ya da, ruhun ölümsüzlüğüne de inanmasına inanırlar ama, mutluluğu bu dünyada ve hemen isterler.

More'a göre, Tanrı bizi bu dünyada da mutlu olmak üzere yaratmıştır. Ve More, Utopia'da başlıca amacın mutluluğa erişmek olduğunu, hiçbir kuşkuya yer bırakmadan, açık seçik söyler: Utopia'lılar, «gerek insanın ruhunda ve bedeninde, gerek dış dünyada, onları mutlu edebilecek şeyleri ararlar»[22]. «Asıl tartıştıkları sorun insan mutluluğunun... koşullarını aramaktır.»[23] Hatta More, daha da ileri giderek, Utopia'lıların gözünde haz, «insan mutluluğunun tümü olmasa bile, bellibaşlı parçalarından biri» olduğu için, onları Epikürcülüğe «fazla kaymakla» suçlayabileceğimizi bile söyler.[24] Aslında Utopia'da, ruhun ölümsüzlüğüne inanmayan Epikürcülükten fazla, Rönesans'ın başlıca özelliklerinden biri saydığımız hedonizm, yani hazcılık vardır.

Hem toplumsal, hem kişisel mutluluğa varmak isteyen Utopia'lılar, gerçi erdemlidirler ama; yalnız Püriten'lerde değil, dinlerine ayrıca bağlı çoğu kişilerde görülen asık suratlı ve haşin erdemlerden sakınırlar. Kişiliğini anlatırken söylediğimiz gibi, More, bedenin isteklerini engellemek amacıyla, sırtına kıldan gömlekler giyer, zaman zaman uzun oruçlar tutar, tahtalarda yatıp başının altına yastık yerine bir odun parçası koyarmış. Ama bu tür kaygıları yoktur Utopia'lıların. «Hoş yaşamak, dünyanın tadını çıkarmak» iyi bir şeydir; iyi olduğu için de, bunu «hem kendimiz için, hem başkaları için isteyebiliriz, istemeliyiz de»[25] diye düşünürler. Utopia'lılara göre doğa, insanları yaşamın «sevinçli sofrasına ortakça oturmaya çağırır; ve «en soylu, en insanca erdem, başkalarının acılarını dindirmek, onlara umut ve yaşama sevinci vermek, dünyanın tadına varmalarını sağlamaktır.» O zaman, «başkalarına ettiğimiz iyiliği, kendimize niçin etmeyelim? Tabiata aykırı gitmek değil mi bu?»[26] diye sorar Utopia'lılar. Bedenimiz doğanın bir parçası olduğuna, gerçek bilgeliğin de doğayla, dolayısıyla akılla uyumlu yaşamadan geldiğine inandıkları için, bedene karşı çıkmayı, doğaya nankörlük sayarlar; çünkü «keyf dedikleri şey, insanın doğal bir tat aldığı her ruh ve beden halidir.»[27] Tüm Rönesans insanları gibi, onlar da, «beden güzelliğini, çevikliğini, gürbüzlüğünü, yaradılışın en hoş, en mutlu bir armağanı sayarak, seve seve geliştirirler.»[28] Keyf içinde yiyebilmek için ellerinden geleni yaparlar. Akşam yemeklerinde her zaman müzik vardır. Toplandıkları oda güzel koksun diye, buhurlar yakarlar. Çeşitli çerezler, tatlılar, meyveler sofradan eksik değildir.

Ancak Utopia'lılar, beden hazlarına aşırı bir düşkünlük duymaktan özenle korurlar kendilerini; çünkü bu tür hazlarda ölçüyü kaçırmak, kötü sonuçlar verebilir, insanın mutluluğunu engelleyebilir er geç. Haz duymak uğruna kendine zarar vermekten kaçınmak gerektiği gibi, değil yalnız başka insanlara, hayvanlara bile zarar vermekten kaçınmak gerektiğine inanır Utopia'lılar. İşte bu yüzden, On altıncı yüzyılın ve daha sonraki çağların başlıca sporu ve eğlencesi olan avdan tiksinirler. Kan dökmemek için kasaplık işini kölelere bırakan Utopia'lılar, avcılığı kasaplıktan daha aşağı bir iş sayarlar. Çünkü kasaplık eden, hayvanları belirli bir yarar için öldürür; avcı ise, sırf haz duymak için yapar bu pis işi.

Mutluluğu, hazı ve erdemi birbirinden hiç ayırmayan; ama ancak erdemli hazlardan yana olan Utopia'lılar için, en değerli hazlar, bedenle ilgisi olmayanlardır. Örneğin müzik dinlerken duyulan haz; özgürce düşünüp, düşünce yeteneğini sonuna değin geliştirebilme hazzı; doğaya ve akla uyarak erdemle yaşamanın hazzı; ve bencillikten tümüyle arınıp başkalarının mutluluğu uğruna sırasında kendi mutluluğundan vazgeçebilmenin verdiği haz, bedenin duyabileceği hazlardan kat kat üstündür onların gözünde.

Thomas More, kitabını Utopia'nın bir övgüsüyle bitirir: Gerçek «commonwealth», yani halkın refahını sağlayan devlet biçimi, ancak Utopia'da bulunur. Utopia'dan başka yeryüzünün hiçbir yerinde, ne böylesine erdemli insanlar, ne de böylesine kusursuz bir toplum vardır. Bunun tek nedeni de özel mülkiyetin yasaklanması, her şeyin ortaklaşa paylaşılmasıdır. Öteki ülkelerde, sözde halkın yararına söylevler veren yöneticiler, aslında kendi çıkarlarından başka bir şey düşünmezler. Yönetilenlere gelince, ulusal servet eşitlikle bölüşülmediği için, ne denli bolluk olursa olsun, kendi geleceklerini güvence altına alamazlar, er geç açlıktan öleceklerini bilirler. Bu yüzden de öteki yurttaşları değil, kendilerini düşünmek zorunda kalırlar. Oysa Utopia'da, hiç kimsenin parası, toprağı, malı yoktur ama; geçim derdi de yoktur. Yaşlanıp çalışamaz hale gelince nasıl yaşayabileceğini düşünmeden, çoluğunun çocuğunun geleceğine güvenerek, ancak orada mutlu olabilir insanlar. Utopia düzeni, yalnız yoksulların değil, zenginlerin de yararınadır aslında; çünkü bu mutlu düzende onlar da mutlu olurlar, korkularından, kaygılarından, «altın çuvallarında boğulmaktan» kurtulurlar.

More, Raphael Hythloday'e bunları söylettikten sonra, kendi çağındaki Avrupa'nın durumunu bir kez daha kıyasıya yerer: Sosyal adalet diye bir şey yoktur Avrupa'da. Soylu geçinen ve metelik etmeyen birtakım aylak, toplumu asıl ayakta tutanların, yani yoksulluk içinde sürünen, sonunda açlıktan ölen çiftçilerle işçilerin sırtından geçinmektedirler. Avrupa'da devlet denilen şey, zenginlerin yoksulları öldüresiye sömürmek için düzenledikleri bir «suikast'tan» başka bir şey değildir. Yapılan tüm bu haksızlıkların, çekilen tüm bu acıların temelinde de para hırsı vardır. «Para ortadan kalkınca, nice acıların kaynağı kurumuş, nice cinayetlerin kökleri sökülmüş olmuyor mu?»[29] diye sorar Raphael Hythloday.

Utopia'nın ikinci bölümünde, birinci bölümden farklı olarak diyalog yoktur. Raphael Hythloday anlatır, More ile arkadaşları da dinlerler. Utopia'dan gelen gemici sözlerini bitirdikten sonra, More, kitabının başına eklediği mektuplarda da gördüğümüz şakacılığıyla, kendi kafasının ürünü olan bu kusursuz devleti sözde beğenmediğini bildirir: Raphael konuşa konuşa yorgun düştüğü için, onunla bir tartışmaya girmek istememiştir. Ama Utopia'nın birçok kurumlarına da aklı pek ermemiştir doğrusu. Hele bu toplumun temel düşüncesine, yani varı yoğu paylaşarak parasız pulsuz yaşamaya kalkmalarına, hiç mi hiç aklı ermemiştir. Çünkü bir devletin tüm soyluluğu, tüm görkemi ve şanı şerefi, ancak ve ancak paraya dayanmaktadır. Bunu da bilmeyen yoktur.

More'un sosyalist bir düzen önermesinin yolu olmadığını ille de kanıtlamak isteyenler, sanki More gibi bir insanın bir devletin onurunu ve yüceliğini ancak o devletin elindeki paranın çok ya da az

olmasına göre değerlendirmesi olasıymış gibi, yazarın bu türden alaycı tümcelerine dört elle sarılmakta bir sakınca görmediler. Oysa More, para hayranlığıyla böylece alay ettikten sonra, özlemini dile getiren ağırbaşlı bir tümceyle bitirir kitabını: «Şunu da saklamayacağım ki, Utopia devletinin birçok özelliklerini bizim şehirlerimizde görmeyi isterdim: Bir umuttan çok bir dilektir bu.»[30]

(1) Thomas More, a.e., s. 108
(2) a.e., s. 116
(3) A. L. Morton, *The English Utopia*, London, Lawrence and Wishart, 1969, s. 69
(4) Thomas More, a.g.e., s. 161
(5) a.e., s. 159
(6) a.e., s. 108
(7) a.e., s. 118
(8) Karl Kautsky, a.g.e., s. 198
(9) Thomas More, a.g.e., s. 120
(10) a.e., s. 157
(11) Karl Kautsky, a.g.e., s. 227
(12) Sabahattin Eyuboğlu ve Vedat Günyol ile yaptığımız *Utopia* çevirisinde, kullandığımız metin tam olmadığı için, bunun ve evlilikle ilgili bazı başka parçaların eksik olduğunu üzüntüyle gördük.
(13) Thomas More, a.g.e., s. 157
(14) Lord Acton, *Historical Essays and Studies*, 1907, ss. 30 - 31
(15) Thomas More, a.g.e., s. 137
(16) Karl Kautsky, a.g.e., s. 233
(17) Thomas More, a.g.e., s. 103
(18) R. W. Chambers, a.g.e., s. 128
(19) Thomas More, a.g.e., s. 173
(20) a.e., s. 186
(21) Chambers, a.g.e., s. 137
(22) Thomas More, a.g.e., s. 138
(23) a.e., s. 139
(24) a.e., s. 139
(25) a.e., s. 141
(26) a.e., s. 140
(27) a.e., s. 142
(28) a.e., s. 149
(29) a.e., s. 194
(30) a.e., ss. 196 - 197

BEŞİNCİ BÖLÜM

PLATON'UN DEVLET'İ İLE MORE'UN UTOPİA'SI

Thomas More'un Utopia'yı yazarken Platon'un Devlet'inin büyük çapta etkisinde kaldığını sananlar çoktur. Oysa More, ancak kusursuz bir devlet tasarlamak düşüncesini almıştır Platon'dan. Platon'un verdiği örneği, içerik açısından değil, ancak biçim açısından benimseyerek (kadınlarla erkeklerin birlikte savaşa gitmeleri gibi bir iki ayrıntı dışında) Platon'un devletine hiç benzemeyen bambaşka bir devlet kavramı yaratmıştır.

Platon'da da More'da da mal mülk ortaklığı olduğunu ileri sürenler, More'da bu ortaklığın tüm toplumu kapsadığını, Platon'da ise ancak savaşçılar ve bekçiler sınıfına özgü olduğunu unutmaktadırlar. Platon ile More arasında başlıca ayrımlardan biri de budur işte: Platon'un devletinde sınıflı bir toplum, More'unkinde ise sınıfsız bir toplum vardır. Platon, «Hiçbir şey kimsenin öz malı olamayacak, her şey herkesin malı olacak» derken, tüm yurttaşları değil, ülkeyi yöneten seçkin kişileri düşünür ancak. Bu düşüncesinin temelinde de, ekonomik bir kaygı değil, yani çalışmayanların çalışanları sömürmelerini engellemek kaygısı değil, ahlaksal bir kaygı vardır. Devleti koruyan bekçilerin erdemli olmaları gerektiğine göre, onları para hırsından, mal mülk edinme hırsından korumanın tek yolu budur: «Gümüş ve altına gelince, diyeceğiz ki onlara: İçlerinde Tanrı'nın koyduğu altını, gümüşü saklayanların, insanların vereceği altında ve gümüşte gözü olmaz... Şehirde yaşayanlar arasında yalnız onlar için altına, gümüşe dokunmak, onu kullanmak, altın ya da gümüş kupalardan içmek yasaktır. Böylece hem kendilerini, hem de devleti korumuş olacaklardır.»[1]

Platon, More'un candan inandığı demokrasiye inanmaz. Platon'a göre, demokrasi, «Görünüşte düzenlerin en güzelidir. Türlü renklere boyanmış bir kaftan gibi... Bu devlet de göze hoş gelebilir... Birçok kimseler de, en güzel devlet budur diyebilirler... Ama bu devlette bir düzen arayıp bulabilirse, ne mutlu sana.»[2] Platon'a bakılacak olursa, demokrasinin, er geç düzenlerin en kötüsü olan zorbalığa dönüşmesi

de engellenemez: «Demokrasi, alabildiğine hürriyet içip sarhoş olur... Bu doymak bilmeyen, başka değerleri küçümseyen hürriyet isteği, demokrasinin değişmesine ve zorbalık yolunu tutmasına sebep olur.»[3]

Demokrasiye inanmayan Platon, doğal olarak insanların eşitliğine de inanmaz. Utopia'nın sınıfsız bir toplum olmasına karşılık, Platon' un Devlet'inde üç sınıf vardır: «Yönetenler, savaşanlar ve para kazananlar.»[3] Yönetenlerle savaşanlar, birbirleriyle kenetlenmiş ayrıcalıklı bir oligarşi oluşturur. Gerçi bu seçkin azınlık, paraya el sürmeyi hor görecek kadar erdemlidir ama, toprağı ekip biçerek ya da el emeği gerektiren işlerde çalışarak para kazanan büyük çoğunluğun sırtından geçinmektedir aslında. Platon, bu azınlığın beden ve ruh eğitimini, neleri okuyup neleri okuyamayacaklarını, müzik olarak neleri dinleyip neleri dinlemeyeceklerini, savaşmaya nasıl hazırlanacaklarını, hangi kadınlarla ve ne gibi yöntemler uygulayarak evleneceklerini uzun uzun anlatır. Gelgelelim, «para kazananlar» diye geçiştirdiği geniş emekçi kitleler konusunda hiçbir şey söylemez. Bunların nasıl yaşadıklarını, ne yiyip ne içtiklerini, hangi koşullar altında çalıştıklarını, ne gibi duyguları ve düşünceleri olduğunu hiç bilemeyiz. Ülkede çoğunluğu oluşturan bu yurttaşlar, sanki sözü edilmeye değmez birer eşyadır; çalışıp para kazanmaktan ve erdemli filozoflarca yönetildiklerine göre bu küçük azınlığın egemen olduğu düzene uyarak, akılsız bir sürü gibi güdülmekten başka yapacakları bir şey yoktur.

More'un Utopia'sında değer bakımından her insan eşittir. Oysa Platon'un Devlet'inde «seçkin yurttaşlar» ve «seçkin olmayan yurttaşlar» vardır. Seçkin olmak ya da olmamak, bir insanın yeteneklerine göre ölçülmez. Soylu bir babanın oğlu doğuştan soylu sayıldığı gibi, seçkin bir yurttaşın oğlu da doğuştan seçkin sayılır; daha bebekken bile belirli ayrıcalıklardan yararlanır: «Bir kurul en seçkin yurttaşların çocuklarını bir yuvaya yerleştirir, onları şehrin belli bir semtinde oturacak bakıcı kadınlara emanet eder. Seçkin olmayan yurttaşların ve daha başkalarının doğuştan bir eksikliği olan çocuklarına da gözden uzak, uygun bir yerde bakılır.»[4]

Platon'un silahını bırakan ya da korkakça davranan savaşçıları, işçi ya da çiftçi yapma önerisi, sırf para kazanmak açısından değerli bildiği emekçi sınıfı, yani bir ülkedeki insanların büyük çoğunluğunu nasıl hor gördüğünün, kölelerden nasıl farksız saydığının en belirgin kanıtıdır.

Korkakça davranırsa işçi ya da çiftçi yapılarak cezalandırılan bu savaşçı sınıf ve savaş konusunda, Devlet ile Utopia arasında ne denli büyük bir uçurumun açıldığını söylemeye gerek bile yok. Lewis Munford'un dediği gibi, «Platon'un tasarladığı rejimin anayasası da, günlük yaşantısındaki disiplin de, bir tek amaca yönelir: Savaşmaya hazır olmak»[5] Platon'un düşlediği toplumda, savaş onur kırıcı bir uğraş olmaktan öyle uzaktır ki, bu toplumun en üst sınıfında yer alan en

seçkin kişiler, her şeyden önce savaşçı olmak için özenle eğitilmektedirler. Oysa More'un gözünde savaş öylesine «hayvanca» bir iştir ki, Utopia'lılar bu pisliğe karışmamak için, kiralık asker tutmayı yeğlerler; ancak başka çare kalmayınca, kendileri de katılırlar savaşa.

Aile ve evlilik konusunda da, Devlet ile Utopia arasında hiçbir benzerlik yoktur. Utopia'da aile toplumun temelidir. Her erkek ve kadın, özgürlük içinde birbirlerini seçerek evlenirler ve birlikte büyütürler çocuklarını. Oysa Platon'da kadınlar da, doğar doğmaz devlete teslim edilen çocuklar da, ortaklaşadır: «Bekçilerimizin kadınları hepsinin arasında ortak olacak, hiçbiri hiçbir erkekle ayrı oturmayacak. Çocuklar da ortak olacak. Baba oğlunu, oğul babasını bilmeyecek.»[6] Platon'un devletinde sevgi gibi duyguların hiç mi hiç yeri yoktur. İnsanlar «sürü» sayıldıkları için, bir haradaki atlar gibi çiftleştirilir: «Her iki cinsin de en iyilerinin en fazla, en kötülerinin de en az çiftleşmesi gerekir. Ayrıca en kötülerinin değil, en iyilerinin çocuklarını büyütmeliyiz ki, sürünün cinsi bozulmasın.»[7] Kimin kiminle çiftleşeceği yöneticilerce önceden saptanır. Ama bu sözümona evlilikler hoşnutsuzluk uyandırmasın diye, sanki her şey kadere bağlıymış gibi, hileli kuralar çekilir: «Evlenecekleri, kurnazca tertiplenmiş kuralarla seçmeli. Böylece cinsleri iyi olmadığı için seçilmeyen mutsuz yurttaşlar, devlet adamlarına değil, kaderlerine küskün olurlar.»[8]

Thomas More, Utopia'lıların mutluluğunu ister ve bu mutluluğun gerçekleşebileceğine bizi de inandırır. Platon'a bakılacak olursa, onun da amacı mutluluktur: «Biz devletimizi, bütün topluma mutluluk sağlasın diye kuruyoruz. Yoksa bir sınıf ötekinden mutlu olsun diye değil.»[9] Ne var ki, böyle bir toplumda mutluluk söz konusu olamaz; çünkü Platon'un devleti, More'un toplumsal ve ekonomik açıdan tam bir eşitlik sağlayan düzeninin tersine, tümüyle totaliter, hatta birçok eleştirmenlere göre faşist bir düzeni önermektedir. Evlilik konusunda verdiğimiz bilgi bile, bu devleti yönetenlerin, insanlara karşı ne denli katı, ne denli acımasız olduklarını kanıtlar. Platon, «doğruluğu» uzun uzun över, «eğriliği» kıyasıya suçlar. Derken anlaşılmaz çelişkilere düşerek, o doğruluktan yana yöneticilerine, gerektiği zaman hiç çekinmeden yalana düzene başvurmalarını salık verir: «Devlet adamlarımız yönettikleri insanların yararına, yalana ve düzene başvurabilirler... Bu tür yalanları da birer ilaç gibi yararlı sayarlar.»[10] Böylece, ütopyaların tarihini yazan ünlü Amerikalı eleştirmen Lewis Mumford'un dediği gibi, hiç kimse başkaldırmasın diye, bu erdemli yöneticiler «Platonik bir Pentagon içinde bir CIA oluştururlar aslında.»[11] Bu acımasız düzen, Utopia'da olduğu gibi, bedenleri güçsüz olanları sağlığa kavuşturacağına, ölüme bırakır. Kötü bildiği kişileri yok etmenin çaresini de bulur: Hekimler, «bedenleri ve içleri doğuştan iyi olanlara bakacak, iyi olmayanları, bedenleri bozuk olanları, hekimler bırakacak ölsün. İçleri kötü olanlara gelince, onları da yargıçlar öldürecek...

Bu, kötü olanlar için de, devlet için de en iyi yol.»[12] Platon'un kurduğu düzende, sağlıksız bedenlerin güçlenmesi ya da ahlakı bozuk olanların adam edilmeleri öngörülmediği gibi, gene Utopia'daki durumun tam tersine, insanların kafa açısından gelişmelerine, ya da çok yanlı olmalarına da meydan verilmez. «Bizde her insan tek iş göreceği için, iki ya da çok yönlü olamaz»[13] denilir.

Utopia'lılar dış ülkelerden gelebilecek her çeşit yeniliğe açıkken, Platon'un devletini yönetenler, kaskatı bir tutuculuk içindedirler. Bekçiler, «ne beden, ne de kafa eğitiminde, kurulmuş düzene aykırı hiçbir yeniliğe meydan vermeyecekler. Biri tutar, 'şairin ağzından çıkan yeni sözlere bayılır insan' derse, bu söz tehlikelidir.»[14] İşte Platon'un düşlediği bu baskı düzeninin en korkunç yanlarından biri de, genellikle sanata, özellikle şiire karşı tutumunda belirir. Platon'a göre şairler doğru dürüst konuşmazlar; masallarında eğri insanların mutlu, doğru insanların mutsuz olduğunu söylerler; tanrıların sırasında erdemsiz davrandıklarını anlatarak, yalanlar uydururlar; onları dinleyenlerin ahlakı bozulur. Onun için Platon, şiirin yüceliğini iyice bilmekle beraber, şairleri devletinden kapı dışarı eder: «Her kılığa girmesini, her şeyi ustaca taklit etmesini bilen bir adam, bizim topluma gelip de şiirlerini halkın önünde söylemek isterse, bu kutsal, bu eşsiz, bu tadına doyulmaz şairin önünde saygı ile eğilir, deriz ki: Bizim ülkemizde senin cinsinden insanlar yok, olması da yasak. Böylece başına kokular sürer, çelenkler kor, onu başka bir ülkeye yollarız.»[15]

(1) Eflâtun, *Devlet*, Çevirenler Sabahattin Eyuboğlu ve Mehmet - Ali Cimcoz, İstanbul, Remzi Kitabevi, 1958, s. 167
(2) a.e., s. 380
(3) a.e., s. 204
(4) a.e., s. 231
(5) *Daedalus, Journal of the American Academy of Arts and Sciences, Spring*, 1965, s. 274
(6) Eflâtun, a.g.e., s. 227
(7) a.e., s. 230
(8) a.e., s. 231
(9) a.e., s. 170
(10) a.e., s. 230
(11) *Daedalus*, a.g.e., s. 274
(12) Eflâtun, a.g.e., s. 156
(13) a.e., s. 136
(14) a.e., s. 176
(15) a.e., s. 137

ALTINCI BÖLÜM

MORE'DAN SONRA YAZILAN UTOPİA'LAR

Bilindiği gibi «ütopya» sözcüğü, giderek bir tek kitabın adı olmaktan çıktı, belirli bir yazın türünün genel adı oldu. Biz bu bölümde, «ütopya» denilen türün yaratıcısı Sir Thomas More'un kitabından sonra yazılan, ütopya saydığımız yapıtları kısaca gözden geçireceğiz. Bu ütopyaları değerlendirirken, yazından çok siyasal bilimlerde yeri olan, Saint - Simon, Fourier, Proudhon gibi ütopist felsefecileri ele almayacağız. Bunlardan birkaçının öyküsü bir hayli ilginç olduğu halde, kendi ülkelerinin toplumsal bunalımlarından kaçarak, kişisel görüşlerine uygun, deneysel nitelikte küçük çapta ütopyaları hemen gerçekleştirmek amacıyla, şurada burada ve özellikle Amerika'da kurulan Brook Farm, New Harmony, Oneida, New Lanark gibi ütopist toplulukları ya da komünleri de hesaba katmayacağız. More'un uydurduğu «Utopia» deyiminin kapsamı zamanla çok genişlediği için, kimi eleştirmenler, Swift'in Gulliver'in Yolculukları gibi taşlama türünden kitapları, ya da On dokuzuncu yüzyılda başlayarak modası gittikçe artan kurgu-bilim romanlarını, ütopya türüyle karıştırmışlardır. Biz bunları ütopya türünden saymayacağız.

İngiliz yazınına, örneğin More'un verdiği ütopya türü kitaplar arasında ilk akla gelen, Francis Bacon'un (1561 - 1626) öldüğü yıl yayımladığı Yeni Atlantis'dir. Francis Bacon'un özellikle bilimin ilerlemesi açısından On yedinci yüzyıl İngiltere'sinin en önemli düşünürlerinden biri olduğu su götürmez bir gerçektir. Segouis, onu çağımız felsefesinin en önemli öncülerinden biri sayar haklı olarak.[1] Ne var ki, gerek kişisel ahlakı, gerek toplumsal sorunlara bakışı açısından, More ile Bacon'un uzaktan yakından ilgisi yoktur. Profesör Akşit Göktürk, her ikisi de Lord Chancellor'luk yapan bu iki düşünür arasındaki ayrımı çok iyi belirtir: «Thomas More Utopia'sını kendi toplumunun bozuk düzenine karşı bir eleştiri olarak kaleme alır. On yedinci yüzyıl başlarında Bacon Yeni Atlantis'i yazarken, More'un

eleştirdiği düzen daha da çığrından çıkmış durumdadır. More'u çileden çıkaran yeni zengin tüccar sınıfı Tudor yönetiminden büyük destek görmüş... Zenginlik ile, ülkeyi yönetme hakkının aynı şeyler olduğu düşüncelerine yol açmıştır. Francis Bacon bu ortamda yetişmiş, bu politik akış içinde olgunlaşmış bir düşünürdür. Bu düzenle uzlaşmazlığı yoktur. More gibi o da Lord Chancellor'luk görevine yükselir; ama More bu görevden Kralın baskısına başkaldırarak çekilmişken, Bacon, Parlamentonun ağır bir suçlamasıyla, rüşvet yemekten dolayı uzaklaştırılmıştır.»[2]

Platon, Timaeus ve Kritias gibi kimi yapıtlarında, Atlantik Okyanusu'nda eskiden var olduğu sanılan Atlantis adasına ve bu masal adasındaki mutlu yaşantıya değindiği için, Francis Bacon kendi ütopyasına Yeni Atlantis adını verir. Tamamlanamadığından ötürü ancak elli altmış sayfa tutan kitabın başında, Peru'dan Çin'e ve Japonya'ya giden gemiciler, bir rastlantı sonucu, Yeni Atlantis diye anılan Ben Salem adasına varırlar. More'un Utopia'sında olduğu gibi, adanın yönetiminin ve yasalarının, halkın törelerinin ve yaşantısının uzun uzun anlatılmasını bekleriz. Ne var ki, merakımız boşunadır. Ben Salem üstüne edindiğimiz bilgi bölük pörçük kalır: Utopia'da olduğu gibi, burada değişik dinler yoktur. Adalılar, bir mucize sonucu denizden yükselen bir ışık sütunu üstünde nurdan bir haç gördükten sonra, Hazreti İsa'nın dinini benimseyen erdemli Hıristiyanlardır. Ayrıca edepli oldukları için, Avrupa'lılardan farklı olarak, kişisel çıkarlarını gözetmeden, kötü cinsel isteklere de kapılmadan, bir tek kişiyle ve tanışmalarından ancak bir ay geçtikten sonra nişanlanabilir ya da evlenebilirler. Bu arada, Ben Salem'in ileri gelenlerinden biri, Thomas More'un açıkça adını vermeden, Utopia'da evlenmeye niyetlenen çiftlerin, nikâh kıyılmadan önce, birbirlerini çıplak görmelerine değinir; ve garip bir çelişkiye düşerek, bunu bir yandan eleştirirken, bir yandan da kendilerinin aşağı yukarı aynı yöntemi uyguladıklarını açıklar: «Adamlarınızdan birinin hayali bir devlet hakkında yazdığı bir kitabı okudum. Orada evli çiftlerin, nikâhlanmadan önce, birbirlerini çıplak görmelerine müsaade edilirmiş. Bunlar böyle şeyden hoşlanmazlar, çünkü buniara göre, birbirini bu kadar yakından bildikten sonra, reddetmek hakaret olur: Fakat kadın ve erkeklerin gizli vücut kusurlarını anlamak için daha medeni bir yol bulmuşlardır. Her şehrin yakınında Âdem'le Havva havuzları dedikleri bir çift havuz vardır. Orada erkeğin arkadaşlarından birine ve kadının arkadaşlarından diğer birine onları ayrı ayrı çıplak olarak yıkanırken görmelerine izin verilir.»[3]

Ben Salemliler üstüne öğrendiklerimiz çok sınırlı kalır. Çünkü Thomas More'dan farklı olarak Francis Bacon'un amacı, okurlarına kusursuz bir toplumsal ve siyasal düzeni örnek vermek değil, en ünlü kitabı The Advancement of Learning'den de anlaşıldığı gibi, bilimin

ilerlemesini sağlamaktır. Kendi çağının kurulu düzenini eleştiren More için uygarlık, halkın ülkenin yönetimine eşit haklarla katılması ve ulusal servetin tam bir eşitlik içinde paylaşılmasıydı. Oysa Francis Bacon, kurulu düzene hiç mi hiç ilişmez; çünkü onun gözünde uygarlık, bilimin insan yaşamına egemen olmasından başka bir şey değildir. Bacon, çoğu Rönesans düşünürleri gibi, bilimin yanlış yönde de gelişebileceğinin; yapıcı bir güç olmaktan çıkıp yıkıcı bir güce dönüşebileceğinin; teknik ilerlemeyle uygarlığın her zaman el ele gitmediğinin bilincinde değildi doğal olarak. İşte bu yüzden kısacık kitabının büyük bir kısmını «yeryüzünün en soylu kurumu» diye nitelediği ve Süleyman'ın Evi adını verdiği bilimsel bir araştırma kurumunun ropagandasına ayırır. Yeni Atlantis'in başında, «Bu hikâyeyi, bir ilim müessesesinin örneğini vermek maksadıyla»[4] kaleme aldığını da söyler. Bacon, bilime adanmış bir tapınak saydığı bu kurumun örgütlenişini, çalışmalarını uzun uzun anlatır. Görkemli bir saray olan Süleyman'ın Evinde çalışanlar, kimi kitapları inceleyerek, kimi yabancı ülkelerde yolculuk edip araştırmalar yaparak bilgi toplarlar. Böylece elde edilen bilgiler ayrılıp sınıflandırıldıktan sonra, kuramsal bilimden fazla deneysel bilime önem verildiği için, pratik uygulamalara geçilir. Bacon'un hayal gücünün birer ürünü olan, ama çoğu sonradan gerçekleşen bu bilimsel buluşlar, Yeni Atlantis'in en ilginç yanıdır. Örneğin yerin yüzlerce metre derinliğinde, yapay olarak yeni madenler üretilir. Gene toprağın altında özel soğutma yöntemleriyle canlı bedenleri korumanın yolu bulunur. Bazı hastalıkları iyileştirmek için, ısısı istenildiği gibi ayarlanabilen özel sağlık odaları yapılır. Hava değişikliklerivle ilgili gözlemler yapabilmek amacıyla, yüksek dağlara, yarım mil uzunluğunda kuleler dikilir. Aşılamalar ve budamalarla, yeni yeni meyveler ve sebzeler; değişik çiftleşme deneyleriyle de, insanlara daha yararlı olabilecek yeni hayvan cinsleri yetiştirilir. İnsan bedeninin nasıl çalıştığını, hastalıklardan nasıl kurtulacağını saptamak amacıyla canlı hayvanlar ameliyat edilir. Laboratuvar sözcüğü henüz kullanılmaz ama, fizik deneyleri için «özel döşenmiş odalar» vardır. Hatta Süleyman'ın Evinde çalışanlar, «kuşlar gibi» uçabilmekte, suyun altından giden gemiler yapabilmektedir.

Yeni Atlantis'de, Utopia'daki demokratik düzenin en küçük bir izine bile rastlanmaz. Ben Salem adasını, bu bilimsel araştırma kurumunun başta gelenleri, yani üstün zekâlı bir oligarşi yönetmektedir. Seçkin bilim adamlarından oluşan bu mutlu azınlık, kendi bilimsel araştırmalarının gelişmesinden başka hiçbir şey düşünmeyerek, akıllara sığmaz bir görkem içinde yaşarlar; kıymetli mücevherlerle süslü eldivenler, «şeftali renginde» kadife ayakkabılar giyerler. Tepeden tırnağa beyaz satenler içinde elli genç, onlara hizmet eder. Gerçi Süleyman'ın Evinde çalışanlar bilgili olmasına bilgilidirler ama, halkın eğitimi konusuna değinmezler bile. Çünkü Morton'un belirt-

tiği gibi, eğitime bakış açısından, More ile Bacon arasında bir uçurum vardır: More için eğitim, tüm yurttaşların kişiliğini zenginleştiren, mutluluğunu arttıran ve hep birlikte başarıyla yürütülen toplumsal bir uğraştır. Oysa Bacon için eğitim, belirli bilim dallarında belirli sayıda yetenekli uzman yetiştirip, halktan tamamıyla kopuk olan bilimsel bir ilerlemeyi sağlamaktan başka bir şey değildir.[5]

Yeni Atlantis'e kısa bir önsöz yazan Rawley, «efendisi» dediği Bacon'un «Bu hikâyede bir kanunlar sistemi veya en iyi bir devlet şekli yaratmayı» düşündüğünü; «fakat bunun uzun bir eser olacağını görerek» bu düşüncesinden vazgeçtiğini[6] söyler. Ne var ki, işin aslı başkadır: Francis Bacon, Süleyman'ın Evinin görülmedik başarılarını anlatırken, çok pratik bir amaç gütmekteydi. Aklı fikri, Kral Birinci James'in ilgisini uyandırarak, devletin cömertçe vereceği para yardımıyla, bu tür bir deneysel bilim merkezinin ya da yüksek okulun kurulmasını gerçekleştirmekteydi. Ama rüşvet yediği için Lord Chancellor'luk görevinden kovulunca, bu tasarının benimseneceği umudunu yitirdi ve ikinci kısmı yazmadan, kitabını yarıda bıraktı. Böylece Yeni Atlantis de gerçek bir ütopya olmaktan çıktı. Gelgelelim, Rawley'in sözünü ettiği devlet şeklinin geleneksel bir monarşiden başka bir şey olamayacağını pek iyi bildiğimiz için, kitabın yazılmayan kısmını ayrıca merak etmemizin de gereği yoktur.

Hem bir düşünür olarak önemli olduğu, hem de kitabında anlatılan ve geleceği müjdeleyen bilimsel buluşlar ilginç sayıldığı için, Francis Bacon'un ütopya türünde bir yeri vardır gene de. Ama çoktan unutulmuş iki yazar olan Hartlib ile Harrington'un ütopyalarını, ancak çağın uzmanları okur bugün. Samuel Hartlib'in, bilgili bir adamla bir yolcu arasında geçen bir konuşma biçiminde 1641'de yazdığı A Description of the Famous Kingdom of Macaria, o sıralarda yeni anayasal düzenlemelerle uğraşan Parlamento'ya gönderilen ve kusursuz devlet tasarıları çizmeyi amaçlayan sayısız önerilerden biriydi. Hartlib, «kutsanmış» anlamına gelen Macaria'yı anlatırken, Thomas More ile Francis Bacon'un yapıtlarını örnek aldığını açıklar. More'un Utopia'sında, Macaria'nın Utopia'ya yakın bir ada olduğu anlatıldığına göre, Hartlib'in Bacon'dan fazla More'dan esinlendiğini söyleyebiliriz. Ne var ki, Utopia'yı sosyalist akıma bağlarken Macaria'yı o çağda başlayan demokratik burjuva devrimine bağlayan Morton'un da belirttiği gibi, Macaria'da savunulan düzen Utopia'daki gibi, her çeşit serveti ortaklaşa paylaşan bir düzen değil, bir çeşit devlet kapitalizmidir.[7] Macaria'da tüm ülkeyi denetim altında tutan büyük bir meclis vardır; ve yöneticiler gibi yurttaşlar da çok erdemli oldukları halde, «ülkeyi zenginleştirecek her çeşit ticaret yasaldır.»

Hartlib'in Macaria'sından çok daha ilginç olan James Harrington'un The Commonwealth of Oceana (1656) adlı kitabı da ortak mülkiyetten yana değildir. Thomas Hobbes, 1651'de yayımladığı ünlü ya-

pıtı Leviathan'da tam anlamıyla mutlak bir yönetimi savunmuştu. Oysa Oceana'da gördüğümüz ideal rejim, sınırlı ama liberal bir demokrasidir. Harrington, haksızlıklar sürüp giderse, çatışmalar çıkacağını; çatışmaların da ülkenin çökmesiyle sonuçlanacağını bildiği için, yasaların her yurttaşa eşit olarak uygulanmasını ister. Toprak reformu gerekliliği üstünde özellikle duran Harrington, toprağın herkese eşitlikle dağıtılmasını değil ama, daha çok sayıda insan arasında paylaşılmasını doğru bulur. Oceana yurttaşlarına doğru dürüst bir eğitim sağlanmasını, vergi sistemindeki adaletsizliklerin giderilmesini öngörür. Kimi siyasal bilimcilere göre, Harrington'un ileri sürdüğü ilkeler, birçok devletin, özellikle Amerika Birleşik Devletleri Anayasasının temellerinden biri olmuştur. Oysa Harrington'un gözünde Oceana, kendi yurdudur aslında; kötü yanlarından arınmış bir İngiltere'den başka bir şey değildir.

Renksiz ve çansız tasarılar olan Macaria ile Oceana'yı birer yazın ürünü saymanın yolu yoktur. Her ikisinin de başlıca kusuru, insanların günlük yaşamlarına çok önem veren More'dan farklı olarak, oralarda nasıl yaşandığı konusunda bize hiç bilgi vermemeleridir. Nerdeyse insansız diyebileceğimiz ütopyalardır onlarınki. Morton, «Oralarda insan yok, yalnız kurumlar var»[8] demekte haklıdır. İşte bu yüzden de, Akşit Göktürk'ün Edebiyatta Ada'da belirttiği gibi, bu iki kitap «Birer anayasa taslağı olmaktan öteye geçemezler. Hele Oceana, Utopia'daki ve Yeni Atlantis'deki yaratıcılıktan, buluş zenginliğinden yoksun bir resmi belge, bir bütçe tasarısı kuruluğundadır.»[9]

«Ütopya» genel adını verdiğimiz yazın türünde, More'un kitabını en çok andıran yapıt, 1643'de yayımlanan Civitas Solis'dir. Kendi soyadının anlamına değinerek, «Ben doğacak yeni sabahların çan sesiyim»[10] diyen İtalyan Tommaso Campanella (1568-1639) yurdunu İspanyol boyunduruğundan kurtarmak amacıyla bir ayaklanmaya katıldığı için, kırk saat sürekli işkence gördükten sonra, yirmi yedi yıl hapis yatmıştı. Bu mutlu güneş-kenti anlatan kitabını da zindanda yazdı. Campanella, Vedat Günyol ile Haydar Kazgan'ın dilimize çevirdiği Güneş Beldesi'nin son kısmında, görüşlerini savunurken, biraz Platon'a, ama Platon'dan çok daha fazla Sir Thomas More'a borçlu olduğunu açıklar: «Bizden yana kanıtlar başında, yakınlarda şehit edilen Thomas More'un düşsel devleti Utopia gelir. Güneş ülkesinin kurumlarını tasarlarken onu örnek aldık. Ayrıca Platon da böyle bir devlet düşüncesi koymuştur ortaya.»[11]

Campanella, kendi ütopyasında ileri sürdüğü görüşlerin çoğunu More'dan alır. More'da olduğu gibi Campanella'da da, Güneş Beldesi'nin tüm yurttaşları, ülkenin varını yoğunu tam bir eşitlikle paylaşarak, birlik içinde yaşarlar. Yemekler ortak sofrada yenir. Güneş Kentlilerin evleri, odaları ve tüm eşyaları ortaktır. Moskova'da bir parka

dikilen sütunda, Ekim Devrimi'nden önce Marxism'e katkıda bulunan on düşünürün adı vardır. Bu anıtta, Thomas More ile birlikte Campanella'nın da adının bulunmasının nedeni budur herhalde.

More gibi, hatta More'dan çok daha fazla manastır yaşantısının etkisinde kalan Campanella, rahipler arasında özel mülkiyet olmadığını; insanların ne kadar az malı olursa, başkalarına karşı duydukları sevginin de o denli arttığını ileri sürer. Hıristiyanlığa More gibi candan bağlı olduğu halde, onun da başka dinlere saygılı bir tutumu vardır: «Her yemekten sonra, Tanrı'ya bir ilahi ile şükredilir. Sonra, din ve ulus ayrılığı gözetmeden, Hıristiyan, Pagan, Yahudi kahramanlarına mersiyeler okunur.»[12] Güneş Beldeliler, Utopia'lılardan bile daha az çalışırlar. Günde ancak dört saattir zorunlu çalışma. Boş zamanlarını, tıpkı Utopia'lılar gibi, ilginç bilgiler edinmeye, okumaya, tartışmaya, gezmeye, kısaca «beden ve kafanın gelişmesine yarayan faydalı ve hoş işlere» harcarlar.[13] Tarıma onlar da çok önem verdikleri için çift sürme, tohum ekme, hasat ya da bağ bozumu zamanı gelince, imeceye başvururlar: «Bütün yurttaşlar, ellerinde bayraklar, çalgılar, türküler söyleyerek tarlalara akın ederler. Birkaç saat içinde büyük bir titizlikle işlerini bitiriverirler.»[14] Eğitim ve uğraş açısından kadınla erkek arasında hiçbir ayrım gözetmeyen, her iki cinse de eşit haklar tanıyan Güneş Kentliler, bilime Utopia'lılar kadar önem verirler; ve öteki bilimlerin dinbilimin etkisinden kurtulmasını isterler. Campanella, biraz da Yeni Atlantis'in etkisinde kalarak, onların havalarda uçmasını başardıklarını; karada yelkenle giden tekerlekli arabalar ve çarklı mekanizmalar sayesinde denizleri yelkensiz ve küreksiz aşan gemiler yaptıklarını anlatır.

Güneş Beldesinin gereğinden fazla çapraşık olan yönetimi, ne Utopia'lılarınki kadar akla yakın, ne de Utopia'lılarınki kadar demokratiktir: En büyük yönetici ya da Baş Rahip olan kişiye, «Hoh» ya da «Metafizikçi» adı verilir. (Oysa More'da tamamıyla laik bir düzen vardır; rahipler devlet işlerine karışmazlar.) Bu baş yöneticinin üç yardımcısı vardır: «Güç» ordu ve savaşla ilgili işlere; «Akıl» meslekler, bilimler ve zanaatlara; «Sevgi» de eğitime, erkek kadın ilişkilerine ve sağlıklı bir soy yetiştirme amacıyla kusursuz çocukların üremesine bakar. Gerçi her ay büyük bir kurultay toplanır; yirmi bir yaşını dolduran her yurttaş devlet yönetiminde gözlediği aksaklıkları ve yöneticilerin işlerini doğru dürüst yapıp yapmadıklarını tartışabilir. Ama Güneş Beldesinde seçim yoktur; görevini ömrü boyunca sürdüren Hoh'un yetkisi mutlaktır; hiç kimsenin ona karşı çıkmaya hakkı yoktur. Öteki yöneticiler değiştirilebilir ama, baş yöneticiyle üç yardımcısı, ancak kendileri karar verirlerse, görevlerini daha üstün buldukları kişilere bırakabilirler.

Thomas More'un Utopia'sında hiç mi hiç yeri olmayan astroloji gibi boşinanlara ayrıca meraklı olan, hatta kadınlarla erkeklerin

birleşmesini ya da evcil hayvanların çiftleşmesini bile yıldızların durumuna göre ayarlamayı salık veren Campanella, iki konuda özellikle Platon'un etkisinde kalarak More'un görüşlerine tamamıyla aykırı bir tutumu benimser: Bunlardan biri Güneş Kentlilerin savaşmayı çok sevmeleri; ötekisi de, bir tek kadınla evlenme ilkesini kaldırarak kadınlarla çocukları ortaklaşa paylaşmalarıdır. Güneş Beldesinde cinsel yaşam, aslında sevgiyle pek ilgisi olmayan, ama Sevgi adını taşıyan yöneticinin mutlak denetimi altındadır. Kişilerin duyguları hiç hesaba katılmaksızın, beden yapıları gözönünde tutularak, "cins at yetiştirircesine kimin kiminle çiftleşeceği, bu yöneticinin buyruklarına göre kararlaştırılır; çünkü Güneş Beldesinde «çiftleşme işi tek tek insanların zevki için değil, toplumun yararı bakımından etraflıca düzenlenmiştir.»[15]

On yedinci yüzyıldan sonra, kusursuz bir devletin yönetimi altında, eşitlik, refah ve mutluluk içinde yaşama özlemi gittikçe yoğunlaştığı halde; gerçek anlamda ütopya türü, yani yazın alanına girebilecek nitelikte bir öyküyü anlatan, More'unkine benzeyen ütopyalar yok olmaya başlar. Bunun nedeni, yazarların artık öykü biçiminden vazgeçip, On sekizinci yüzyıl Fransız Ansiklopedistleri gibi, görüşlerini doğrudan doğruya, ya deneme türünde, ya da bir düşün kitabı olarak sunmayı yeğ tutmalarıdır.

On dokuzuncu yüzyılın sonlarına doğru, William Horris, Thomas More'un kurduğu geleneğe uygun son büyük ütopya saydığımız News from Nowhere'i yazıncaya kadar, her açıdan değersiz oldukları için bugün artık pek okumayan ancak birkaç kitap vardır bu alanda. Bunlardan birinin yazarı olan Thomas Spence (1750-1814) özellikle toprağın adaletli bir yöntemle dağıtılmasını ve vergilendirilmesini öneren bir İngilizdir. Spence, görüşlerini halk arasında yaymak istediği için birkaç kez tutuklandı. Toplumsal sorunlarla ilgili başka kitaplar da yazan Spence'in «periler diyarında, Utopia ile Oceana arasında» bulunduğunu söylediği ve kendi adını verdiği hayal ülkesi, ayrı tarihlerde kaleme alınan iki ayrı bölümden oluşur: Description of Spensonia (Spensonia'nın Betimi) (1795) ve The Constitution of Spensonia (Spensonia'nın Anayasası) (1801). Birinci bölümü ikinci bölümünden daha önemli olan bu kitapta, ölmek üzere bir adam, oğullarına ortaklaşa kullanarak yararlanabilecekleri bir gemi bırakır. Gemi batınca, oğullar sığındıkları adada aynı ilkeyi uygulayıp halk arasında her şeyi eşit olarak paylaşarak, Spensonia Cumhuriyetini kurarlar. Yaşadığı çağda Thomas Spence'in bir hayli etkili olduğunu, ölümünden iki yıl sonra. «Spence Yandaşları İnsansever Derneği» nin kurulmasından anlarız.

Kendi çağında çok ünlü olduğu halde, bugün Spence gibi unutulan başka bir ütopya yazarı da, 1840'da Un Voyage en Icarie'yi (Icarie'ye Bir Yolculuk) kaleme alan Fransız Etienne Cabet'dir

(1788-1856). Cabet, Icarie adını verdiği hayal ülkesinde, her şeyin eşitçe paylaşılmasını öylesine aşırı bir biçimde uygular ki, herkesin tıpatıp aynı yemekleri yemelerini bile öngörür. Bu ve buna benzer çocuksu kimi görüşlere karşın, Cabet'nin kitabı çok tutulmuş ve birçok yerde, bu arada Texas'da bile, onun ileri sürdüğü ilkelere uyarak yaşamayı amaçlayan Icarie toplulukları kurulmuştur.

Günümüzde önemsenmeyen ütopya yazarları arasında, bir de Amerikalı romancı Edward Bellamy (1850-1898) vardır. 1888 yılında yayımlanan Looking Backward or 2000-1887 (Geriye Bakmak ya da 2000-1887) adındaki kitabından sonra, kendi adını taşıyan birçok fikir kulübü, hatta bir de siyasal parti kurulmuştur. Bellamy'nin romanı, adındaki 2000 tarihinden de anlaşılacağı gibi, daha sonraları çok yaygınlaşan bir ütopya türünün, yani yeryüzünde artık bilinmeyen adalar pek kalmadığına göre, bir adada değil de, gelecek zaman içinde yer alan ütopyanın ilk örneklerinden biridir: Julian West adında genç bir Boston'lu, 1887 yılının toplumsal kargaşalıklar ve şiddet olaylarıyla dolu Amerika'sında, tıpkı başka bir Amerikalı yazarın, yani Washington Irving'in Rip Van Winkle'ı gibi, gizemli bir uykuya dalar. Rip Van Winkle'dan farklı olarak, yirmi yıl değil de, yüz on üç yıl süren uykusundan uyanınca, bir de bakar ki, her şey güllük güllüstanlık olmuş. Özel teşebbüsün sorumsuz sermayesi ve tekelleri, «Büyük Tröst» adı altında birleşerek devletin eline geçmiş. Ekonomik kargaşayla birlikte, yoksulluklar, savaşlar, cinayetler, hastalıklar ortadan kalkmış. Üstelik devlet kapitalizminden başka bir şey olmayan bu yeni düzen, «kızıl bayrağın peşinden koşanlar» diye horlanan emekçi kitlelerin hiçbir katkısı olmaksızın, hatta onların engelleme çabalarına karşın, patırtısız gürültüsüz, hiç kimsenin burnu bile kanamadan, bir evrim sonucu olarak gerçekleşmiş.

Bellamy, «toplumsal mutluluğu anlatan bir peri masalı» diye tanımlamıştı kendi kitabını. Looking Backward'ın akıl almaz başarısı karşısında, William Morris, bu peri masalını eleştirmek zorunluğunu duydu. İngiliz Sosyalist Birliği'nin dergisi The Commonweal'de (Toplumsal Refah), Bellamy'nin ütopyasının gerçek sosyalizmle ilgisi olmadığını belirtti. Çünkü Bellamy, emekçilerin kırk beş yaşına kadar birer makina gibi çalışmalarını, sonra da kendilerini ya eğlenceye ya da kafalarını geliştirmek çabasına vermelerini öneriyordu. Oysa Morris'e göre, insan bir makina değildi; işini severek çalışması gerekirdi. Kırk beş yaşına kadar bir makina gibi yaşayan kişi, birdenbire bir insana dönüşemezdi; böyle bir kişinin geliştirecek bir kafası kalması da beklenemezdi.

Militan bir sosyalist olan William Morris (1834-1896) çok yanlı bir sanatçıydı. Destanımsı uzun şiirler yazar, resim yapar, özel basımevinde hem içerik hem de görünüş açısından kıymetli kitaplar basardı. Evlerin iç dekorasyonuyla özellikle uğraşır; Victoria çağının

hantal ve çirkin mobilyalarının yerini alacak, yeni perdeler, kilimler, döşeme kumaşları, masalar, iskemleler yapardı. «Morris-chair» denilen koltuk türü hâlâ onun adını taşımaktadır. Onun sanatçılığıyla sosyalistliği iç içe olduğundan, Morris, yalnız ulusal servetin eşitlikle bölüşüldüğü bir toplum değil, her çeşit çirkinlikten ve bayağılıktan arınmış, güzellik ve mutluluk öğelerini ön planda tutan, insandan yana bir toplum isterdi. İşte bu yüzden Bellamy'nin yanlış sosyalizm kavramına karşı çıktı; gerçekleşmesini özlediği bambaşka bir sosyalizmi anlatmak amacıyla, 1890'da («ütopya» hiçbir yer anlamına geldiğine göre, «Ütopyadan Haberler» anlamına da gelen) News from Nowhere'i (Hiçbir Yerden Haberler) The Commonweal dergisinde yayımlamaya başladı.

Morris'e göre, gerçekten sosyalist bir düzende, çalışanın işi, yaratıcı bir emeğin, yani çalışanın yaratıcı yanının bir ürünü olması gerekir; çünkü can sıkıcı bir işte çalışmak, sömürülmekten başka bir şey değildir. Kimilerinin sandığı gibi Morris, makinaların yok edilmesini, her şeyin elle yapılmasını önermez. Ama tüm sosyalistler gibi, işçinin makinaların duyarsız bir kölesi haline gelmesine de karşıdır. İşte bu yüzden, makinalar daha da geliştirilerek, yorucu ve tatsız işlerin bunlara yaptırılmasını; el emeğine ayrıca önem verilmesini ister. Sanatla zanaatı özdeşleştiren Morris'in gözünde, bir angarya gibi yapılan her eşya çirkin ve yararsızdır. Özgürlük içinde, severek ve sevinerek yapılan her eşya da bir sanat ürünüdür. Ve bu sanat ürünleri bir azınlığın elinde kalmamalı, bunlardan tüm halk yararlanmalıdır. Özgürlükten, parasal olanaklardan ya da eğitimden yalnız bir azınlığın yararlanmasına katlanamayan Morris, sanattan da yalnız bir azınlığın yararlanmasına katlanamaz. Çünkü The Commonweal dergisinin 12 Ocak 1889 tarihli sayısında açıkladığı gibi, en geniş ve en gerçek anlamda sanat, yalnız yaşamı zenginleştiren ve süsleyen bir şey değil, insan mutluluğunun vazgeçilmez bir öğesidir. Ve insanların karşılıklı sevgisine, doğayla uyumlu bir yaşama, sanat yoluyla düşüncelerin ve duyguların gelişip yücelmesine dayanan bu mutluluk, More'un ütopyasının başlıca amacı olduğu gibi, Morris'in ütopyasının da başlıca amacıdır.

Hiç kuşkusuz, More'unki bir yana, İngiliz edebiyatının en değerli ütopyası Morris'in News from Nowhere'idir. Bunun nedeni, Morris'in, aklı başında bir Marxist'in toplumsal sorunlara bilimsel yaklaşımıyla, bir şairin engin hayal gücünü, insanlara ve doğaya karşı duyduğu sıcak sevgiyi benliğinde birleştirmesidir. Morris, öteki ütopyacılar gibi yalnız örgütlenme sorunları üstünde değil, insan sorunu üstünde ayrıca durmuş; herkesin birbiriyle ve doğayla uyumlu ilişkileri sayesinde, insanoğlunun nice kusurlarının yok olacağını anlamıştır. News from Nowhere'i ütopyaların en güzeli ve sosyalizmin büyük klasiklerinden biri sayan Morton'un belirttiği gibi,[16]

Morris'in ütopyası olumsuz anlamda ütopik, yani akıldışı değildir. Morris'i okurken böyle bir toplumun günün birinde var olabileceğine hem inanır, hem de bu toplumda yaşamak özlemini duyarız. Northrop Frye, Morris'in İngiliz yazarlarının en dinsizi bilindiği halde, News from Nowhere'de anlattığı cennete inanmamanın yolu olmadığını söyler.[17]

Ne var ki, News from Nowhere'in böylesine inandırıcı oluşu, tutucu eleştirmenleri bir hayli tedirgin etmiştir. Kimileri, örneğin Adam Ulam, «Saçma sapan bir komünist ütopyası»[18] diye kitabı birkaç sözle küçümserken; kimi de Bertrand de Jouvenel'in tutumunu benimsemiştir: «Burada görülen bir yeryüzü cennetidir gerçekten. Ama bu cennet nasıl meydana geldi? Morris'in bu konudaki açıklaması çok yetersiz kalıyor.»[19] Oysa Morris ancak bir tek açıdan, yani devrimin 1952'de olacağını sandığı için eleştirilebilir. Bunun dışında, Morton'un da belirttiği gibi,[20] kitabının her satırında, özellikle emekçi kitlelerin sürekli savaşımı sayesinde kapitalizmin yıkılışını ve sosyalizmin kuruluşunu ele alan «Değişiklik Nasıl Oldu» adlı bölümde, Marxism'in ilkelerinden hiç ayrılmadan inandırıcı olmanın yolunu bulmuştur.

William Morris'in ve Thomas More'un dile getirdikleri özlemin, yani her çeşit kötülükten arınmış, tertemiz, yepyeni, bambaşka bir dünyada özgürlük ve mutluluk içinde yaşama özleminin, insanoğlunun benliğinde öylesine derin kökleri var ki, ütopyaların hep yazılacağı umulurdu. Oysa Yirminci yüzyılda geleceği ele alan birçok kitaplar gene yazıldığı halde, bunlar yeryüzü cennetlerini değil, yeryüzü cehennemlerini anlatmaya başladılar. Karanlık bir kötümserliği yansıtan bu kitaplara artık ütopya denilemeyeceği için, eleştirmenler bu anti-ütopyalara yeni bir ad bulup «Dystopia» dediler. Eskiden ütopya yazarları ilerici kişilerdi. «Durum kötüdür; eğer bu ya da şu yöntemi uygularsak, durum iyileşir,» diye düşünürlerdi. Şimdiki Dystopia yazarları ise, tutucu, hatta gerici kişilerdir: «Durum kötüdür; durumu iyileştirebilecek hiçbir çare olmadığına göre, ileride bin kat daha beter olacaktır,» diye düşünmektedirler. 1932'de çağımızın anti-ütopyalarının belki en ünlüsünü yazan Aldous Huxley'in, Nicolas Berdiaff'den alıp Brave New World'ün[21] başına eklediği sözler, olumsuz ütopya yazarlarının tutumunu çok iyi açıklamaktadır: «Ütopyaların gerçekleşmesi, eskiden olduğundan çok daha olası artık ve bizi derinden kaygılandıran bir sorunla karşı karşıyayız şu sıralarda: Ütopyaların gerçekleşmelerini nasıl engelleyeceğiz?... Yeni bir çağ başlamaktadır ve kültürlü sınıftan gelen aydınlar, ütopyaların gerçekleşmesini engelleyerek, ütopik olmayan, kusursuz da sayılmayacak, ama daha çok özgürlük bağışlayan bir topluma geri dönmenin çarelerini düşüneceklerdir belki de.»

Aldous Huxley'in Yeni Dünya'sında, Londra'da A.F. 632 yılı, ya-

ni Ford'tan sonra (After Ford) 632 yılı anlatılır. Eskiden «İsa'dan sonra» denildiği gibi, Henry Ford bu yeni dünyayı yaratıp Tanrı'nın yerini aldığına göre, artık «Ford'tan sonra» denilebilir; istavroz yerine de T cetvelinin işareti çıkartılır. Hiç gereği yokken, herkesin elinden geldiği kadar tüketim yapmayı kutsal bir görev bildiği ve tam anlamıyla kapitalist olan bu yeni düzende, uluslar ve ulusal hükümetler yoktur. Tüm yeryüzü, Dünya Denetimcisi denilen on kişinin işbirliğiyle yönetilmektedir. Teknik ilerleme, aklın alamayacağı boyutlara varmıştır: Uzak yerlere roketlerle gidilir; otomobilin artık modası geçtiği için, Londra'da «taxicopter» ya da «sporticopter» gibi adlar taşıyan helikoterlerle damdan dama konulur. Sinema gelişip «movies»den «feelies»e dönüşmüştür; yani beyaz perdede olup bitenler, yalnız görülüp duyulmaz, beş duyguyla birden algılanır. Örneğin bir çift, bir ayı postunun üstünde öpüşürken, seyirciler, kadının süründüğü parfümün kokusunu alırlar, ayı postunun her kılını kendi bedenlerinde hissederler.

Bu yeni dünyada seks tamamıyla özgür olduğu, hatta küçücük çocukların cinsel oyunlar oynamaları bir zorunluk sayıldığı halde, birine sevdalanıp sürekli bir ilişki kurmak, çok tehlikeli ve ayıp bir davranış sayılır. Kadınların doğal yoldan döllenmeleri ve doğurmaları ise, söz konusu değildir artık; çünkü tüm bebekler tüp bebeğidir. İstenilen nitelikte insan üretme işi öylesine ilerlemiştir ki, bir tek yumurtadan 96 tane eş ikiz çıkartılır ve bu 96 eş ikiz, tıpkı birbirinin eşi olan 96 makinayı işletir.

Ford'tan sonra 632 yılında yaşayanlar, birbirinden kesinlikle ayrılan sınıflara, daha doğrusu kast'lara bölünürler. Üretilecek bebeklerin alın yazısı, yani, hangi sınıftan olup hangi işi görecekleri, ekonomik gereksinmelere göre, önceden saptanır. Kimi Alpha sınıfından üstün zekâlı aydınlar, kimi Beta sınıfından kafaları daha az gelişmiş okuyup yazanlar, kimi Delta sınıfından pek akıllı sayılmayacak işçiler, kimi de makina gibi kullanılan geri zekâlı Epsilon'lar olacaktır. Her biri ayrı renk giyen bu çeşitli sınıfların koşullandırılmaları, onlar daha tüp içinde bir dölütken başlar ve uzun zaman sürer. Örneğin Delta'lar bir iki yaşındayken, önlerine güzel güller ve renkli resimlerle dolu kitaplar konulur. Küçük Delta'lar, bu güzel güllere ve kitaplara sokulup onlara dokununca, korkunç bir patlama olur, canavar düdükleri öter ve Delta bebeklere elektrik akımı verilir. Fabrikalarda tam verimle çalışabilmeleri için, doğanın güzelliklerinden de, okuyup yazmaktan da hoşlanmamaları gereken Delta'lar, böyle bir koşullandırmadan sonra, güllere de, kitaplara da içgüdüsel bir kin duyarlar. Değişik sınıfların çocukları, uyurken bile «hypnopaedia» yani uykuda eğitim yöntemiyle koşullandırılır. Örneğin Beta'ların kendilerinden üstün Alpha'ları kıskanmamaları ve alın yazılarına boyun eğmeleri amacıyla, geceleri bilmem kaç kez, «Beta olduğuma

seviniyorum; çünkü Beta'lar, Alpha'lar kadar çok çalışmak zorunda değildirler,» sözünü dinleyip, bir «sınıf bilinci»ne varırlar. Bu yeni dünyanın yöneticilerine göre, toplumda her insanın değişmez bir yeri ve belirli bir işlevi vardır. İnsanları mutlu kılmanın tek çaresi de, nasıl olsa yapmak zorunda oldukları görevleri seve seve yerine getirmelerini sağlamaktır. Bunun gerçek mutlulukla uzaktan yakından hiçbir ilgisi olmadığı halde, herkesin on iki yaşına gelinceye dek her gece uykusunda yüz elli kez «hepimiz mutluyuz artık» sözünü duya duya koşullanıp, kendini mutlu sanmasına yöneticiler çok önem verir. Huxley, kapitalizm de olsa, sosyalizm de olsa, dünyanın eninde sonunda bu hale düşeceğini belirtmek istercesine, kitabındaki kişilere her iki cepheden ünlü adlar verir. Örneğin Lenina Crowne, Bernard Marx, Polly Trosky, Benito Hoover, Mustapha Mond. (Bu son adda, Mustapha'yı Mustafa Kemal'den, Mond'u da tanınmış İngiliz sanayicisi Alfred Mond'dan almıştır herhalde.) On Dünya Deneticisinden biri olan Mustapha Mond, mutluluk konusu üstünde özellikle durur: Artık herkes mutludur; istediğini elde ediyor, elde edemeyeceğini de istemiyordur. Herkesin parası vardır; herkes güven içindedir; hiç kimse hastalanmıyordur; hiç kimse yaşlanmıyor, daha önce koşullandırıldığı için, ölümden de korkmuyordur. Anaları babaları, eşleri çocukları yoktur ki, bunlar yüzünden sıkıntı çeksinler. Sevdalanmadıkları için, gönül yarasının ne olduğunu bilmezler. Bir aksilik olursa da, «soma» adlı mutluluk hapını yutuverir, dakikasında keyiflenirler.

Günün belirli saatlerinde yalnız çalışmayı, belirli saatlerinde de yalnız eğlenmeyi amaçlayan bu toplumda, bir kimsenin heyecanlanması ya da duygulanması söz konusu olmadığı gibi, düşünmesi de söz konusu değildir. Arasıra yalnız kalıp başını dinlendirme isteği bile, kötü bir sapıklık sayılır: Çünkü her insanın kendi sınıfının öteki insanlarına tıpatıp benzemesi, ötekiler nasıl davranıyorlarsa, onun da tıpkı öyle davranması gerekmektedir. İnsan biçiminde bu robotların bunca özenle koşullandırılmış sözümona dengesi ve sahte mutluluğu tehlikeye düşmesin diye, geçmiş tamamıyla silinmiş, müzeler kapatılmış, tarihsel anıtlar havaya uçurulmuş ve Ford sonrası dönemden yüz elli yıl önce yazılan tüm kitaplar ortadan kaldırılmıştır. Ancak Mustapha Mond, Dünya Denetimcilerinden biri olduğu için, çelik bir kasada sıkı sıkı sakladığı Shakespeare'i arasıra çıkarıp gizlice okumak hakkını tanır kendine. Bu «güzel yeni dünya»da yaşamak öyle bir felakettir ki, doğal koşullarda bir anadan doğan ve aslında bu toplumda tek insan olan kişi olduğu halde kendine «Vahşi» adı verilen adam, sonunda dayanamayıp, kendi canına kıyar.

Aldous Huxley, kötümserliğini daha da ileri götürerek, Ape and Essence'da (Maymun ve Öz) (1948), akıl almaz korkunçlukta silahların kullanıldığı üçüncü bir dünya savaşından sonra uygarlığın yıkı-

lışını anlatır. Ne var ki, yakında öleceğini sezinlercesine Huxley 1962'de, beklenmedik bir şey yaptı: Olumlu bir ütopya yazdı. Island (Ada) adından da anlaşılacağı gibi, bu ütopya, geleneklere uygun olarak, bir adada kuruludur. İskoçyalı bir bilim adamıyla Hintli bir Prensin ortak çabalarının ürünü olan Pala adasının düzeni, Doğu'yla Batı'nın en olumlu yanlarını birleştirmektedir. Batı'nın tekniği geniş ölçüde kullanılır. Örneğin kalıtım yoluyla geçen hastalıklardan kurtulmak için, bir kadın yapay döllenmeye başvurabilir canı isterse. Ama yaşayış biçimi, dinsel inançlar, ahlak kavramları daha çok Doğu'dan alınmıştır. Bu toplumun amacı, Yeni Dünya'da güdülen amacın tam karşıtıdır: İnsanların, ekonomik gereksinmelerin kölesi haline gelmeden, tüm yeteneklerini özgürce geliştirerek, kendileriyle ve çevreleriyle uyumlu, bilinçli bir mutluluk içinde yaşamaları istenmektedir. Bu amacı gerçekleştirmek için Pala'lıların yepyeni yöntemleri vardır. Örneğin öteki toplumlarda çocuklar, analarını babalarını seçemediklerine göre, onlara katlanmak zorundadırlar. Oysa Pala'da «kapalı aile» denilen kurum olmadığından, bir çocuk kendi öz anasından babasından hoşnut değilse, seçeceği başka bir çifti kendine ana baba edinebilir. Pala'lılar «mokscha» adlı uyuşturucu maddenin kullanılmasını bile hoşgörürler; çünkü bu uyuşturucu, Yeni Dünya'daki «soma» gibi, her şeyi unutturarak sahte bir mutluluk yaratmaz. Tam tersine, hem bilinci keskinleştirip, gerçeklerin sezilmesini sağlar; hem de hayal gücünün sınırlarını genişletir.

Ne yazıktır ki, bir yazın ürünü olarak Yeni Dünya kadar değerli olmayan Island'ın sonunda Huxley'in karamsarlığı gene ağır basar ve komşu bir ülkenin orduları adaya saldırıp bu güzel düzenin altını üstüne getirirler.

Kötü bitmekle beraber, Island'ın yirminci yüzyılın tek olumlu ütopyası olduğunu söyleyebiliriz. Daha önce de belirttiğimiz gibi, öteki ütopyaların tümünü Anti-Ütopya ya da Dystopia saymamız gerekir. Siyasal ve toplumsal düzeni eleştiren bu olumsuz ütopyacıların kimine göre faşizm olursa, kimine göre de komünizm olursa, dünyanın geleceği korkunç bir hal alacaktır. Kimi, düzenin sağa mı, yoksa sola mı kaydığını belirtmeden, totaliter yönetimlere karşı çıkar. Kimi de, örneğin H. G. Wells, ütopyadan çok kurgu-bilim denen ve modası gittikçe artan roman türüne yönelerek, teknik ilerleme sonucu doğabilecek tehlikeleri anlatır.

Çağımızda olumsuz ütopyalar öylesine boldur ki, bunlardan ancak yazın açısından değerli bulduğumuz bir ikisine değinmekle yetineceğiz. İlk akla gelen örneklerden biri, Jack London'un Demir Ökçe adıyla dilimize çevrilen Iron Heel'idir. 1908'de yazılan ve sosyalist romanın küçük bir klasiği sayılan bu kitapta, Amerika'nın geleceğine Marxist açıdan bakılır. Amerikalı büyük kapitalistlerin, güçlerini pekiştirmek amacıyla, nasıl «Demir Ökçe» adlı bir faşist örgüt kur-

duklarını, bu örgüt sayesinde tüm demokratik kuruluşların nasıl ezildiğini ve sosyalistlerin faşist baskılara karşı nasıl savaştıkları anlatılır.

Akla gelen bir başka örnek, George Orwell'in 1949'da yazdığı 1984'dür. Orwell'in dilimize de çevrilen bu ünlü romanında, birbirleriyle çatışma halinde üç totaliter devlete bölünmüştür tüm dünya. Baskı rejimlerinin en acımasızı, televizyon alıcılarına benzeyen özel makinalarla insanları her an göz hapsinde tutar, onların düşündüklerini bile denetimi altına almayı başarır. Akıl almaz bir beceriyle işleyen bu iğrenç düzende, «Sevgi Bakanlığı» denilen yerde gizli polis işkence yapar; «Doğruluk Bakanlığı» denilen yerde de, halkı boyunduruk altında tutmak için sürekli yalan uydurulur. Orwell, insanlığın üstüne bir karabasan gibi çöken bu karşı konulmaz baskı mekanizmasını, okuyucuyu derinden sarsan bir güçle canlandırır. Ne var ki, totaliter düzenler tüm dünyada yok olmaya yüz tutmuş ve Orwell'in karabasanı gerçekleşmemiştir; gerçekleşeceğe de benzemez. Böylece George Orwell'in yazar olarak yetenekli, ama falcı olarak pek yeteneksiz olduğu anlaşıldı artık.

(1) Segouis and Cazamian, a.g.e., s. 381
(2) Akşit Göktürk, a.g.e., s. 46
(3) Francis Bacon, *Yeni Atlantis*, Çeviren Hâmit Dereli. İkinci baskı, İstanbul, Milli Eğitim Basımevi, 1966, s. 43
(4) a.e., s. 3
(5) A. L. Morton, a.g.e., s. 84
(6) Francis Bacon, a.g.e., s. 3
(7) A. L. Morton, a.g.e., s. 96
(8) a.e., s. 92
(9) Akşit Göktürk, a.g.e., s. 51
(10) Tommaso Campanella, *Güneş Ülkesi*, Çevirenler Vedat Günyol ve Haydar Kazgan, ikinci baskı, İstanbul, Çan Yayınları, 1974, s. 6
(11) a.e., s. 105
(12) a.e., s. 79
(13) a.e., s. 48
(14) a.e., s. 64
(15) a.e., s. 45
(16) A. L. Morton, a.g.e.. ss. 215 ve 221
(17) *Daedalus*, a.g.e., s. 343
(18) a.e., s. 386
(19) a.e., 446
(20) A. L. Morton, a.g.e., s. 219
(21) Bu kitap, Orhan Burian'ın çevirisiyle, M.E.B.'nın İngiliz Klasikleri dizisinde *Yeni Dünya* adıyla yayımlanmıştır.

YEDİNCİ BÖLÜM

UTOPİA'NIN GÜNÜMÜZDE DEĞERLENDİRİLMESİ

Sir Thomas More, Sokrates'a benzetilmek onurunu kazanan ender kişilerden biridir. More'un yaşamını anlatan çağdaşlarından Nicholas Harpsfield, onu «bizim yeni ve soylu Hıristiyan Sokrates'ımız» diye anar. Ölümünden üç yıl sonra, Başpiskopos Reginald Pole, More'u Sokrates'a benzetir. Erasmus üstüne bir kitap yazan J. A. K. Thomson, kişiliği ve alınyazısı açısından, More'un Sokrates'ı andırdığını söyler. Çağımızın yazarları da bu iki adamın benzerliği üstünde dururlar. Ne var ki, Sokrates'ın ölümü, yaşamını bütünleyen, kişiliğine daha özlü bir anlam veren bir ölümdü. Thomas More'un ölümü için de aynı şeyi söyleyebilir miyiz acaba? Gerçi More da kendi vicdan özgürlüğü uğruna, yanlış bildiği bir şeyin doğru olduğunu söylemek zorunda kalmamak için can verdi. Sekizinci Henry'ye boyun eğip, inanmadığı bir şeye yemin etmeye katlansa, gözümüzden düşecekti kuşkusuz. Ne var ki, More ile Sokrates'ın davranışları birbirine benzediği halde inançları arasında bir benzerlik olduğu pek söylenemez. Sokrates ileriye yönelen bir tutum içinde, More ise geçmişe yönelen bir tutum içinde öldü. Belki Sekizinci Henry'nin Roma'dan kopmak istemesinin gerçek nedeni, canı istediği kadınla evlenmek; özellikle zengin manastırların malına mülküne ve verimli topraklarına el koymaktı. Ne var ki More, Reformasyonun olumlu bir yanı da olduğunu göremedi; Papalığın baskısından kurtulmuş, bağımsız ve ulusal bir İngiliz Kilisesinin kurulmasının, giderek laikliğe yol açan Sekülarizmin bir başlangıcı sayılması gerektiğini anlayamadı.

Birçokları, More'un benliğinde eskiyle yeni arasında, Rönesans'ın Hümanizmiyle ortaçağın dinsel bağnazlığı arasında, akıllara sığmaz bir çelişki; bilgisiyle dini, kafasıyla duyguları arasında bir çatışma; Utopia'da ileri sürülen görüşlerle öz kişiliği arasında bir aykırılık görürler. Thomas More, Elizabeth Wordsworth'ün deyimiyle bir «çelişki yığını»[1] acayip bir ilerici-gerici olur onların gözünde. More'a

karşı bu tutumu benimseyenlerin başında gelen Sidney Lee, More'un Utopia'da ileri sürdüğü kuramlarla günlük yaşantısının birbirini tutmadığını söyler: «Utopia'da düşünce özgürlüğünün ve hoşgörünün bir savunucusu olan More, din alanında boş inançların ve akılla hiç uyuşmayan bir otoritenin sürmesi uğruna kendini feda etmiştir.»[2] More yalnız kitabında ilericidir; siyasal yaşantısında hep tutucu kalmıştır. Monarşinin halkı zorbaca yönetmesine karşı, sınıf ayrılıklarından doğan haksızlıklara karşı çıkmamıştır; yoksullukları önlemek için bir çaba göstermemiştir.[3] Sidney Lee'nin More konusunda söylediği son söz şudur: «Utopia'da gördüğümüz yepyeni ve devrimci ülküyü sırf hayal gücüyle tasarlayan adamın, insanların kafasını zincirleyen, onları düşünce özgürlüğünden yoksun eden köhne inançların kurbanı olarak darağacında can vermesi, tarihin insanı şaşırtan şakalarından biridir. Sir Thomas More'un yaşamı, ortaya konması kolay, ama çözümlenmesi çok güç bir bilmecedir.»[4]

Kimi Protestan tarihçiler More'un, bir Katolik olarak kendine tanıdığı vicdan özgürlüğünü, Protestanlara da tanımaya hiçbir zaman yanaşmadığını; Katolik Kilisesinin öğretilerinden sapanlara eziyet ettiğini, böylelerini kırbaçlattığını, hatta yanarak ölmek cezasına çarptırdığını söylerler. Utopia'da yüzde yüz hoşgörüden yana olan More'un, kendi kişisel yaşantısında, Tanrı'ya inançları ne denli candan olursa olsun, Katolikliğe başkaldıranları kâfir saydığı, onlarla ömrü boyunca uğraştığı doğrudur. Mezarı için hazırladığı yazıtta, kendini «hırsızların, katillerin ve kâfirlerin düşmanı» olarak tanıtır. Dinle ilgili polemiklerinde, o çağda geçerli olan küfürlere başvurarak, dinsel reformu tutanları, «veba salgını gibi» yayılmakla, «domuzlar,» «cehennem köpekleri,» «şeytana hoş görünmek için oynayan maymunlar» olmakla suçladı. Ama düşmanlığında ne denli ileri giderse gitsin, böylelerini işkence ve ölümle cezalandırdığı yalandır. Ölümünden iki yıl önce, tutumunu savunmak amacıyla yazdığı Apology'de, Katolikliğe başkaldıranların kendilerinden değil, işledikleri günahtan nefret ettiğini; onların günahlarını yok edip, kişiliklerini kurtarmak istediğini açıklar. Bunlardan ancak bir tanesinin, o da kilisede kadınlara çok çirkin bir biçimde sarkıntılık ettiği için, dövülmesini emretmiştir. Bunun dışında, böylelerine eziyet etmemiştir hiçbir zaman. Kâfir sayılanları, özel kilise mahkemelerinde rahipler yargıladığı ve başyargıç olarak More'un bu din mahkemeleriyle ilişkisi bulunmadığı için, bunlardan hiçbirini ölüm cezasına çarptırmayacağı da ortadadır. Erasmus, More'u bu açıdan savunan bir mektubunda, arkadaşı görev başında kaldığı sürece Londra'da hiç kimsenin yakılarak ölmediğini söyler. More'un dinsel reform isteyenlere acımasız davrandığı söylentileri, öldürülmesine çok üzülen halkı yanıltmak amacıyla saray çevrelerince uydurulmuş olsa gerek. Eğer More, Reformasyondan yana olanlara gerçekten haksız-

lık etseydi, ölümünden elli yıl kadar sonra Protestan seyirciler önünde oynanan Sir Thomas More oyununda, bir halk kahramanı olarak böylesine yüceltilmesinin yolu yoktu elbette.

İngiltere'de Reformasyon dönemini inceleyen kimi Protestan tarihçiler, kolay bir varsayıma sığınarak, Utopia'da ileri sürülen görüşlerle More'un kişisel yaşantısı arasındaki çelişkileri, onun zamanla değişmesiyle açıklarlar. Örneğin Froude'a göre, More gençliğinde özgür düşünceli bir düşünürken yaşlanınca acımasız bir yobaz olmuştur; Lindsay'e göre, yaşlanınca, gençliğinin soylu coşkularına sırt çevirmiştir; Burnet'e göre, Utopia'da dinsel alanda hoşgörüyü savunmuş, ama daha sonraları tamamıyla değişip öfkeli papazların elinde oyuncak olmuştur.

More'u derinliğine inceleyen ve bu araştırmamızın da başlıca kaynaklarından olan, ikisi Marxist, biri de tutucu sayılabilecek üç eleştirmene, yani A. L. Morton, Karl Kautsky ve R. W. Chambers'e bakılacak olursa, Utopia ile More'un kişisel yaşantısı arasında bir çelişki yoktur. Karl Kautsky'ye göre, dinine tüm varlığıyla bağlı olan ve insanlığa duyduğu sevginin ancak din yoluyla açığa vurulabileceği bir çağda yaşayan More, Katoliklik uğruna ölmüştü ama, bu ortaçağ Katolikliği günümüzün Katolikliğinden farklıydı birçok açılardan. Şimdi Katoliklik deyince, bağnazlık, papazlara körü körüne boyun eğme, toplumsal işlerde gerici bir tutum, Cizvitlerin entrikaları akla gelir. Oysa halka bağlı olan ortaçağ Katolikliğinde, bunlardan hiçbirinin izi görülmezdi ve More, artık yok olan bu tür Katolikliğin son temsilcilerinden biriydi. «İkiyüzlülük ve entrikayla ilgisi bulunmayan bir insandı; sözcüğün en gerçek anlamında bir insandı.»[5] More'un yaşadığı sırada Papalık gücünü yitirmişti. İngiliz halkı üstünde egemenliği ve dolayısıyla sömürüsü azalmıştı. İngiliz din adamları, işlerine gelmeyince, kilise vergilerini Roma'ya ödemeye yanaşmıyorlar; manastırlar ve dinsel kurumlar, yoksullara yardım ediyordu. İngiltere'nin ekilir topraklarının üçte biri kilisenin malıydı ve bu topraklarda çalışanlar, öteki toprak sahiplerinin buyruğu altında çalışanlar kadar ezilmiyorlardı. Böylece More, «yaşadığı çağda İngiltere'nin ekonomik durumunu göz önünde tutarak, kırsal kesimde çalışanların büsbütün yoksullaşmalarını ve sömürülmelerini engellemek için, Reformasyona karşı çıktı.»[6] More'un yaşamının sonuna doğru yazdığı dinle ilgili kimi polemiklerinde, Utopia'daki görüşlerine karşıt bağnazca düşünceler ileri sürdüğünü de kabul etmek zorunda kalan Kautsky, bu açıklamasından sonra, More'un Reformasyona karşı tutumunun asıl nedeninin ülkede ikilik ve kargaşalık çıkacağı korkusu olduğu sonucuna varır.

Karl Kautsky'ye göre, On altıncı yüzyılda sosyalizmin iki büyük öncüsü Thomas More ile 1525'de tıpkı More gibi başı kesilerek öldürülen Thomas Münzer'di. Ne var ki, amaçları ve alınyazıları eş ol-

duğu ve ikisi de Hıristiyanlığa tutkulu bir inanç duydukları halde, bu iki adam bambaşka yollar seçtiler kendilerine. Thomas More, Papalığa bağlılığından ötürü öldürüldü. Oysa Almanya'da dinsel reformun öncülerinden biri ve bir eylem adamı olan Münzer, Papalığa karşı çıkmakla kalmadı; köylüleri ve yoksulları örgütleyip ayaklanmalarını da sağladı ve bu yüzden ölüm cezasına çarptırıldı. More'un Confutation of Tyndale's Answer (Tyndale'in Verdiği Cevabın Yanlış Olduğunun Kanıtlanması) (1532) adlı polemik yazısında, Utopia'da öngörülen sosyalizmin gerçekleşebilmesi amacıyla ayaklanan Münzer yandaşlarına kıyasıya çatması, her ne kadar garip bir tutarsızlık örneği görünse de, buna şaşmamalı aslında. Çünkü More, bir ülkede devlet otoritesinin sarsılmasını, halkın yöneticilere başkaldırmasını çok tehlikeli sayıyordu. Gerçi More, zorbalıktan nefret ediyor; bir kralın Tanrı'nın yeryüzünde temsilcisi ve kutsal bir varlık olduğuna inanmıyordu. Ama monarşi gene de vazgeçilmez bir kurumdu onun gözünde. Bir kral halka zarar verirse, uyrukları onu tahttan indirebilirlerdi, yeter ki yerine daha iyisini koyabilsinler. Epigrams' larında sorar: «İyi bir kral nedir? Kurtların yaklaşmasına izin vermeyen bir çoban köpeği. Peki, kötü bir kral nedir? Kurdun ta kendisi.» Aynı yapıtında gene sorar: «Yasal bir kralı iğrenç bir zorbadan ayıran nedir? Zorba, uyruklarını kölesi sayar; yasal kral ise, çocukları sayar onları.»[7] Yasal bir monarşiye inandığı gibi, Hıristiyan dünyasının birlik içinde olmasına her şeyden fazla önem veren More, Papalığı birleştirici bir güç sanıyor, Papalık yıkılırsa, Hıristiyan ülkelerinin birbirlerine düşman kesileceklerinden korkuyordu.

More'un öz kişiliğiyle Utopia'da savunduğu inançlar arasında hiçbir aykırılık görmeyen, onu William Langland ya da Edmund Burke tipinde «reform»dan yana bir tutucu[8] sayan Chambers da, More'un, ayaklanıp ülkenin düzenini altüst etmeye kalkmadıkları sürece Protestanlara vicdan özgürlüğü tanıdığını; Katolik Kilisesi'nin düşmanlarına karşı duyduğu kinin, bağnazlığından çok İngiltere'de kargaşalık ve iç savaş çıkacağı korkusundan ileri geldiğini söyler.[9] Utopia'lıların din konusunda kendi kişisel inançlarını savunmakta özgür olduklarını; ama bu inançları yaymaya çalışırken zor kullananların, kavga çıkaran, hatta ikilik yaratacak kırıcı sözler söyleyenlerin, sürgün edilerek ya da köle yapılarak cezalandırıldıklarını belirten Morton da aynı kanıdadır. Bu eleştirmen, More'un, halkın devlete başkaldırmasını, kurulu düzenin şiddet yoluyla devrilmesini ülkesi açısından çok tehlikeli bulduğunu ve Luther yandaşlarının, halkı kışkırtarak Almanya'da köylü ayaklanmalarına yol açtığına inandığı için, Reformasyona karşı çıktığını söyler.[10] Üstelik Chambers'ın da açıkladığı gibi, Türkler'in Viyana kapılarına dayandıkları ve kimi Luther yandaşlarının «Almanya Katolik kalacağına Türkler'in eline düşsün, Müslüman olsun» diye taşkınlık yaptıkları bir

sırada, Hıristiyan dünyasında ikilik çıkması ayrıca tehlikeli görünüyordu More'a. Ne var ki, More, bu tehlike karşısında bile hoşgörülü davranıyor, hatta polemik yazılarının birinde, «eğer Türkler Hıristiyan misyonerlerinin Türkiye'ye gitmesine izin vereceklerse, Türk misyonerlerinin de Hıristiyan ülkelerine gelmelerini engellemek doğru olmaz; yeter ki, Türk misyonerleri de, Hıristiyan misyonerleri de baskıya ve şiddete başvurmasınlar» diyebiliyordu.[11]

Görüldüğü gibi, hem çağının en ilerici kitabını yazan, hem de Katolik Kilisesi'ne bağlılığından ötürü ölümü göze alan More'un kişiliğindeki çelişki, çözümlenmesi gerçekten güç bir sorundur. Ama şunu da unutmamalı ki, bu çelişki More'un kişiliğine özgü değildi; yaşadığı çağın özünde de vardı. Çünkü On altıncı yüzyılın ilk yarısı, birbirine karşıt iki gücün etkisindeydi: Bir yanda geleceğe yönelen Rönesans ile Hümanizm; bir yanda da dinde reform isteyenlerin saldırılarına karşı direnmeye çalışan Katolik Kilisesi vardı. Ve belki de More'un dramı, birbirleriyle çarpışan bu güçlerin her ikisine de candan bir bağlılık duyması; hem geleceğe umutla bakan bir Rönesans adamı, hem de geçmişten kopamayan bir Hıristiyan olmasındaydı.

Gelgelelim bu dinibütün Hıristiyan, Utopia'da sosyalizmi savunuyordu; hem de su katılmamış bir sosyalizmi. Buna karşı bir şeyler yapmak gerekiyordu. Bu amaçla çağımızın kimi eleştirmenleri, Utopia'nın aklın alamayacağı kadar gülünç yorumlarını yaptılar. Çıkış noktaları şuydu: Nasıl olur da, Papalığın ermişliğe yücelttiği Saint Thomas More, rahiplerin evlenmeleri, birbirleriyle geçinemeyen çiftlerin boşanmaları, çok acı çeken umutsuz hastaların kendilerini öldürmeleri gibi şeyleri savunabilirdi? Nasıl olur da Katolik öğretilerden sapanlara karşı kıyasıya bir polemik açan bir adam, Utopia'da din konusunda tam bir hoşgörüden yana olabilirdi? Nasıl olurdu da Lord Chancellor'luğa kadar yükselmiş büyük bir devlet adamı, bir ülkenin servetinin tüm yurttaşlar arasında ortaklaşa paylaşılmasını toplumsal açıdan tek çıkar yol sayabilirdi? Böyle şeyler olamazdı. Demek ki, Utopia bir şakadan başka bir şey değildi. Çağdaşlarınca bilindiği gibi, More'un en olmayacak şeyleri son derece ağırbaşlı tavırlar takınarak söylemek gibi bir huyu vardı. En yakın arkadaşı Erasmus da onun şakaya düşkünlüğünü kaç kez belirtmişti. Demek oluyor ki, Utopia da bir şakaydı.

Gerçi Thomas More, kitabının başına gerçekten şakacı mektuplar eklemişti. Utopia, «hiçbir yerde olmayan,» Hythloday «saçma sapan konuşan,» Anyder Nehri «suyu olmayan nehir» anlamına geliyordu. Ne var ki, ölümünden dört yüzyıl sonra bile birçok kişi Utopia'da ileri sürülen düşünceler karşısında dehşete kapıldığına göre, More, kitabının başlangıcında bir şakalaşma havası yaratarak, kendini tehlikeden korumak zorundaydı. Bunu hesaba katmayan birçok eleştirmenler, şaka varsayımına dört elle sarıldılar. Örneğin T. S.

Dorsch, More'un savaşa karşı tutumunun da, eğitim konusunda söylediklerinin de, kimi durumlarda boşanmayı doğru bulmasının da hep şaka olduğunu canla başla savundu.[12] W. E. Campbell, More'un Utopia'ya hiç önem vermediğini; bu kitabı ıvır zıvır bir şey saydığını; cahiller burada yazılanların bir oyun olduğunu anlamaz da, bu şakaları ciddiye alır diye Utopia'yı akılsız halkın bilmediği bir dil olan Latinceyle yazdığını söyledi.[13] H. W. Donner, Utopia'da Tanrıya ya da ruhun ölümsüzlüğüne inanmayanlara hiç de hoşgörü gösterilmediğini ve Utopia'lıların Hıristiyan dinine büyük ilgi duyduklarını unutup, bir Hıristiyanın ancak şaka olsun diye böyle şeyler yazabileceğini ileri sürdü.[14] C. S. Lewis, Utopia'yı yazarken More'un amacının ağırbaşlı haller takınıp eğlenmek, şakalaşmak, taşlamak olduğunu, Utopia'yı bir siyasal düşünce kitabı sayıp ciddiye almakla More'un gerçek amacına yüz çevirdiğimizi, ona karşı «ağır bir haksızlık yaptığımızı» anlatıp durdu.[15] Bundan bir sayfa sonra da, Utopia'nın bir şaka olduğu görüşünü savunduğunu unutmuşçasına bir çelişkiye düştü: İhtilalci tutumun gerçekte ne olduğunu anlayınca, tıpkı Burke ve Wordsworth gibi, More'un da yavaş yavaş ve «onurlu bir biçimde» değiştiğini, eskiden zararsız sandığı kimi aşırı düşüncelerini tehlikeli bulduğunu ve bu yüzden Utopia'nın İngilizceye çevrilmesini istemediğini ileri sürdü.[16] C. S. Lewis'in, More'a karşı benimsediği acayip tutumun başka bir belirtisi de, English Literature in the Sixteenth Century (On Altıncı Yüzyılda İngiliz Yazını) adlı araştırmasında, Utopia'nın More'un tüm öteki kitaplarından «kat kat üstün»[17] olduğunu açıkladıktan sonra, Utopia'dan söz etmek işine gelmiyormuşcasına, More'un başyapıtını üç dört sayfayla geçiştirip, çağın uzmanları bir yana, artık hiç kimsenin okumadığı dinsel yazılarını ve polemiklerini uzun uzun incelemesidir.

Utopia'nın bir şakadan başka bir şey olmadığını savunanlardan hiçbiri, More'un birinci bölümde İngiliz toplumunu yererken şaka ettiğini ileri sürmüyordu. Bu eleştirmenler, bir yazarın, kitabının birinci yarısında ağırbaşlıyken, ikinci yarısında damdan düşercesine şakalaşmaya başlamasının akla ne denli aykırı olduğunu düşünmeden, More'un çağdaşlarının da Utopia'yı bir şaka saydıklarını ileri sürdüler. Oysa böyle bir şey yoktu. Erasmus, Ulrich von Hutten'e yazdığı More'u anlatan ünlü mektubunda, arkadaşının Utopia'yı yayımlamaktaki amacının «özellikle İngiltere'yi göz önünde tutarak devletlerin kötü yanlarını göstermek»[18] olduğunu söyler. More'un dostu ünlü Fransız Hümanisti Guillaume Budé, Lupsetus'a bir mektubunda şöyle der: «Utopia'dan ötürü, hepimizin Thomas More'a gönül borcu var. More bu kitabında, tüm dünyaya toplumsal mutluluğun bir örneğini sundu. Kendi çağımızda yaşayanlar da, gelecek kuşaklar da, Utopia'yı çok değerli ilkelerin ve çok yararlı kuralların bir kaynağı sayıp, bu kaynaktan esinlenerek yeni kurumlar meydana getirecek-

lerdir.»[19] On altıncı yüzyılın ortalarına doğru Utopia'yı İngilizceye çeviren Ralph Robinson, bu kitabı «bize bol bol verdiği yararlı ve sağlıklı dersler açısından» değerli bulur. Ve aynı yüzyılın sonlarına doğru Thomas Nashe, ünlü kitabı The Unfortunate Traveller'da (Mutsuz Yolcu) (1594) Utopia'yı ne denli ciddiye aldığını kesinlikle belirtir: «Akıllı Sir Thomas More, krallıkların şiddet ve cinayet yoluyla ele geçirilip, kan döke döke elde tutulduğunu; sözde devletin yararına işleyen düzenin, aslında zenginlerin yoksullara karşı açık bir suikastından başka bir şey olmadığını anlayınca, kusursuz bir devlet tasarladı ve bu devlete 'Utopia' adını verdi.»

Şaka varsayımını geçerli kılmayı başaramayanlar, More'un açık seçik söylediklerini yadsımak amacıyla başka bir çareye başvurup Utopia'nın ilk bölümünde ve ikinci bölümünün sonunda diyalog bulunuşundan yararlanmak istediler. Sanki Raphael Hythloday, More'un hayal gücünden doğan bir kişi, More'un bir sözcüsü değil de, gerçekten yaşamış bir gemiciymiş gibi, More da onun söylediklerine karşı çıkıyormuş gibi bir hava yarattılar. Örneğin William Nelson'a bakılacak olursa, Utopia'daki düzeni, kimi ciddiye alınabilecek bir siyasal program olarak yorumlarken; kimi de More'un aslında nefret ettiği kavramların alaycı bir biçimde sunuluşu olarak yorumlar. Aynı yazara göre, ağırbaşlı haller takınarak şaka etmek huyu More'un özelliklerinden biri olduğu için, Utopia'da neyin şaka, neyin ciddi olduğunu saptamak güçtür. More'un diyalog yöntemini kullanması, sorunu daha da çapraşık bir hale getirir; çünkü Raphael Hythloday'in More'un adına konuşup konuşmadığını; hatta More konuşurken, kendi gerçek düşüncelerini yansıtıp yansıtmadığını bilemeyiz.[20]

More, yoksullar sömürüldükçe ve bir ülkenin varı yoğu tüm halk arasında ortaklaşa paylaşılmadıkça, bir refah devletinin kurulmasının yolu olmadığını Utopia'nın ilk satırından son satırına kadar açıklar durur. More'un böyle düşündüğünü, böyle söylediğini yadsımak olanaksızdır. Oysa Hıristiyanlığa candan bağlı geçinen kimi eleştirmenler, İncil'de savunulan temel düşünceleri bile hesaba katmadan, More'un Hıristiyanlığından yararlanarak, «More böyle düşünemez, böyle söyleyemez» diye tutturdular. Örneğin J. H. Hexter'e bakılacak olursa, More, tüm Hıristiyanlar gibi, insan konusunda kötümserdir. İşte bu yüzden insanların kötülüğünün, toplumun ekonomik durumundan kaynaklandığına, ekonomik durum düzeltilince, kötülüklerin de yok olacağına inanamayacağı kesindir. More böyle bir şeye inanamaz; çünkü her Hıristiyan gibi, kötülüğün insan ruhunda çok derin kökleri olduğunu ve bu kötülüğün toplumsal adaleti kurmakla önlenemeyeceğini bilir.[21] Hexter'den daha çok saçmalayan H. W. Donner, bir yandan Utopia'yı «Hümanist gülmecenin bir ürünü, bir zekâ oyunu»[22] sayarken, bir yandan da More üstüne yazdığı ve

tutucu eleştirmenlerin pek beğendikleri bir kitapta, Utopia'nın ne gibi ağırbaşlı amaçlarla yazıldığını uzun uzun tartışarak, kendi kendisiyle çelişkiye düşer. Donner'e göre, Utopia'da savunulan komünizm simgeseldir ancak. More, siyasal, toplumsal, ya da ekonomik alanda komünizmden yana değildir; ancak ruhsal alanda komünizmden yanadır. Devlet düzeninin değişmesini değil, bireylerinin iyiliğe yönelip değişmelerini ister sadece. Mal mülk ortaklığını değil, Hıristiyanlar arasında ruh ortaklığını gerçekleştirmektir asıl amacı.[23]

More'un Hıristiyanlığından yararlanıp, onun sosyalizmini yadsımak sevdasına düşenler, Utopia'nın metni üzerinde oynamaktan da çekinmediler; birkaç sözcüğü esas tümceden çıkarıp, More'un insanların iyi olamayacaklarını açık seçik yazdığını ileri sürdüler. Oysa More, insanların iyi olamayacaklarını söylemez, iyi olmaları için zaman gerektiğini söyler sadece. Üstelik bunu, Utopia'nın ikinci bölümündeki kusursuz düzenin insanları için değil, birinci bölümde kralla ra hizmet etmek ya da etmemek konusunda Raphael Hythloday ile yaptığı tartışmada söyler. More, erdemli kişilerin kralların hizmetine girmesinin daha doğru olacağını savunurken, şöyle der: «Sizin ilkelerinizin tam karşıtlarıyla yetişmiş insanlar karşısındasınız... Çabalarınız iyilik getirmese bile, kötülüğün azalmasını sağlar hiç olmazsa. Her şeyin iyi olması için bütün insanların iyi olması gerekir. O da yarın öbür gün olacak işlerden değildir.»[24]

Utopia bir şakadan başka bir şey değildir ya da More'un bir Hıristiyan olarak böyle düşünmesinin yolu yoktur savlarını tutturamayıp, Utopia'nın sosyalizmini kabul etmek zorunda kalanlar, bu kez de Utopia'daki sosyalizmin, tüm sosyalizmler gibi totaliter bir baskı rejimi olduğunu, üstelik de emperyalist amaçlar güttüğünü savunmaya kalktılar. Utopia'lılar emperyalist amaçlar güdüyor ve sömürgeciliğe yelteniyorlarmış; çünkü boş topraklar bulunca, oraya yerleşmekte ve orasını Utopia'nın yasalarına göre yönetmekte bir sakınca görmüyorlarmış. Tanrı'nın insanlara bağışladığı toprağı boş tutmak, o topraktan yararlanmamak, bu sayede beslenecek olanların da orasını kullanmalarını engellemek, bir savaş nedeni bile sayılıyormuş onlarca. Utopia'da bir baskı rejimi varmış; çünkü orada bir kentten başka bir kente giderken izin almak ve gidilen kentte aylak gezmemek gerekiyormuş. Utopia'daki düzen totaliter bir düzenmiş; amacı «özgürlük değil, disiplinmiş;»[25] çünkü kurultay üyelerinin kurultay yeri dışında toplanıp, halktan gizlenerek, ülke işlerini konuşmaları ağır bir suç sayılıyormuş. Utopia düzeni, yurttaşların tüm özgürlüklerini engelliyormuş; çünkü cinsel yasalar katıymış; evlilikten önce başkalarıyla ilişki kuranlar ya da eşlerini aldatanlar cezalandırılıyormuş.

More'un 1516 yılında cinsel konularda hoşgörü göstermesini bekleyen bu tutucu eleştirmenler, baskı rejimi savına dört elle sarıldı-

lar: C. S. Lewis'e göre, gerçi Utopia'yı ciddiye alamazmışız ama, alırsak, orada düşünce ve söz özgürlüğü olmadığını; Utopia'daki düzenin hiçbir «liberal» yanı bulunmadığını kabul etmek zorunda kalırmışız.[26] Utopia'yı inceleyen makalesine «Nefret Edilecek Bir Devlet» adını veren T. S. Dorsch'a bakılacak olursa, Utopia'lıların ağır baskılar altında sürüp giden can sıkıcı ve renksiz ortaklaşa yaşantıları, çağımızın totaliter devletlerinde aynı yaşantıyı gören bizlere, ayrıca «tiksindirici» gelirmiş. Hythloday'in anlattığı bu çirkin düzeni taşlamaktan başka bir amaç gütmeyen More, «Utopia'lılar sevgi içinde birlikte yaşarlar,»[27] dediği halde, Utopia devletini çok iğrenç bulduğu kuşkusuzmuş.[28] Kimlerden yana olduğunu açık seçik belirten J. D. Mackie'ye göre de, yurttaşlar «yeteneklerini özel teşebbüs sayesinde uygulama alanında kullanmadıkları için» Utopia'da özgürlük yokmuş ve «Hitler'in Almanya'sına garip bir biçimde benzeyen bu devlet, dünya barışı açısından bir tehlike» imiş.[29]

Görüldüğü gibi, pek az kitap Utopia kadar değişik ve kimi zaman tümüyle yanlış, hatta gülünç denebilecek yorumlara uğramıştır. Gelgelelim bu yorumlar ne denli değişik ya da yanlış olursa olsun ütopya türünde ancak Thomas More'un kitabı dünya klasikleri arasına girmiştir ve hâlâ merakla okunmaktadır. Nerdeyse beş yüzyıl önce yazıldığı halde, Utopia güncelliğini korumuş, hatta sosyalist düşüncenin gelişmesi, sosyalist devletlerin kurulmasıyla bu güncellik yaşadığımız çağda daha da artmıştır. Bize kalırsa, More'un yüzyıllardır etkinliğini korumasının başlıca nedeni, kişiliğinde de kitabında da açık seçik beliren, en geniş anlamdaki Hümanizm, yani insanlık sevgisi, insanlık saygısıdır. İşte More'un bu insanca yanından ötürü, solun en aşırısından, sağın en bağnazına değin, birbirlerine en karşıt kişiler ona hayrandırlar. Chambers, işbirliği yapmaları hiç de olası görülmeyen iki insan grubunun, yani Marxist bilginlerle Katolik rahibelerin, More üstüne bilgi edinebilmek amacıyla ilişki kurmak çabalarına girmelerinin oldukça eğlendirici bir örneğini verir: Ermiş Saint Thomas More'un anısına bağlı bir manastır varmış. Sovyet Rusya'da Marx-Engels Enstitüsü'nde çalışanlar da, More ile ilgili bazı noktaları aydınlığa kavuşturabilmek için, bu manastırdaki rahibelere başvurmak istiyorlarmış. Ama söz konusu manastırın adresini bilmediklerinden, More uzmanı olarak tanıdıkları Chambers'e mektup yazıp, kendilerine bu adresi sağlamasını istemişler.[30]

More'da, kendisini rahibelere de Marxistlere de saydıracak insanca bir yan olmasıydı, bir Utopia yazmayı da aklından geçirmeyecekti kuşkusuz. More, yoksulları, ezilmişleri içtenlikle sevdiği için, onları korumak, dertlerine çare bulmak istediği için, hayal gücüyle kusursuz bir düzen kurdu; insanların öteden beri en soylu özlemlerinden biri olan ütopya özlemini dile getirdi. İnsanlar düşünmeye başlar başlamaz, daha iyi bir dünyayı düşlemişlerdi ve bugünün düşünü

yarının gerçeğine dönüştürmek umuduyla, özlemlerini insanlar arasında yaymaya çalışmışlardı. Yeryüzünde cennet özlemi, insanlığın tarihi kadar eskidir aslında. Bu yeryüzü cennetlerinin başlıca nimetlerinden biri de, varın yoğun herkes arasında ortaklaşa paylaşılmasıdır. «The Land of Cokayne» adlı On dördüncü yüzyılda yazılan ve şairi bilinmeyen bir İngiliz şiirinde, şöyle denilir: «Ne kavga var, ne de savaş; sonsuz bir yaşam aldı ölümün yerini. Kadınlar da erkekler de öfkeli değiller artık. Yiyecek de bol, giyecek de. İster genç, ister yaşlı; ister güçlü, ister güçsüz; ister gözü pek, ister boynu bükük olsun; her şey ortaklaşa paylaşılıyor herkes arasında.» Morton'un belirttiği gibi, Hıristiyanlık ilk yayılmaya başladığı sıralarda da ,dünya nimetlerini ortaklaşa paylaşma düşüncesi egemendi. Katolik Kilisesi'nin resmi sözcüleri, ancak On üçüncü yüzyıldan sonra, zenginlerle yoksullar arasında sınıf ayrımlarının Tanrı buyruğu olduğu ve özel mülkiyetin bir hak sayılması gerektiği görüşünü yaymaya başladılar.[31] Ne var ki, On dördüncü yüzyılda «Lollard» denilen yoksul rahipler, özellikle kırsal bölgelerde yoğun bir propagandaya girişerek, Kutsal Kitap'ın İngilizceye ilk çevirisini yapan John Wycliffe'in inançlarını yayıyorlardı. Bir yandan Katolik Kilisesi'nin yolsuzluklarını gözler önüne serip dinsel reformu savunurken, bir yandan da yoksulların sömürülmesine karşı çıkıyorlar, halkın başkaldırmasını istiyorlardı. Lollard'ların önderlerinden John Ball, ölüm cezasına çarptırılmadan önce, 1381'deki köylü ayaklanması sırasında verdiği devrimci vaızlardan birinde, zamanımıza değin unutulmadan gelen iki dizeyle,

> Âdem toprağı belleyip, Havva yün eğirirken,
> Bey kimdi? Efendi kim?

diye soruyordu.

Gelgelelim Thomas More, elbette Lollard'lardan, halk ayaklanmalarından yana değildi. Gençliğinde birkaç yıl geçirmişti bir manastırda ve sosyalizminin dinsel kökenleri, manastır yaşantısına dayanmaktaydı aslında. Tıpkı manastırlarda olduğu gibi, Utopia'da da, özel mülkiyet ve para yoktur, her şey ortaklaşa paylaşılır, herkes eş giyinir, birlikte yemek yer, bireysel bir yaşamdan fazla toplumsal bir yaşam sürer. Ne var ki, Akşit Göktürk'ün de belirttiği gibi, «More'un Utopia'sını kocaman bir manastır toplumu olarak görmek gene de yanlış olur.»[32] Hem de çok yanlış olur bize kalırsa; çünkü Utopia'daki yaşantıyla manastırlardaki yaşantı arasındaki benzerlik burada biter: Utopia, dünyadan soyutlanmış, tüm çabalarını Tanrı'ya tapmaya adamış, ancak ölümden sonra mutluluk bekleyen aylak bir toplum değildir. Tam tersine, evlenen, çocuk yetiştiren, dünya hazlarına büyük önem veren, cennete gökyüzünde değil yeryüzünde kavuşmak isteyen, tam anlamıyla üretici bir toplumdur.

Gerçi Hıristiyanlar, din uğruna ölüme katlandığı, ermişliğe yüceldiği için More'a hayranlık duymaktadırlar. Ne var ki, More, Dialogue of Comfort'u yazdığı, bir Katolik ermişi olduğu için değil; Utopia'yı yazdığı, sosyalizmin bir öncüsü olduğu için yaşamaktadır bugün. Ve çağımızın insanları, More'un, Utopia'daki sosyalist düzeni savunduğu için ölüm cezasına çarptırılmasına şaşmaktan kendilerini alamazlar. Çünkü Utopia'daki düzenin, bilimsel sosyalizmin bir örneği olmamakla beraber, su katılmamış bir sosyalist düzen olduğu, hatta ekonomik açıdan tam bir eşitlik önerdiği için, çağımızın bilimsel sosyalizminden daha da ileri gittiği yadsınmaz bir gerçektir. Yeter ki akılları başlarında olsun, en tutucu Hıristiyan eleştirmenler de, en kılı kırka yaran Marxist'ler de bu gerçeği kabul etmişlerdir. Birkaç örnek vermekle yetinelim: Chambers, «sosyalist bir devlet gerçekleşmeden 402 yıl önce, More'un böyle bir devletin tasarısını çizdiğini,» kapitalist toplumu «varlıkların yoksullara karşı bir suikastı» olarak tanımlayan Utopia'nın, On altıncı yüzyıldan bugüne kadar sosyalist propagandanın bellibaşlı elkitapları arasına girdiğini söyler.[33] Sir Ernest Barker, «Platon çağımızın sosyalizmine ne denli yabancıysa, More da o denli yakındır» der.[34] Surtz, More'un kurduğu sosyalist düzende, yalnız besin, giyecek, konut gibi maddeyle ilgili şeylerin değil; eğitim, bilim ve din gibi kafa ve ruhla ilgili her şeyin ortaklaşa paylaşılmasını önerdiğini ileri sürer.[35] Çoğu eleştirmenlerin ya sosyalizmin hiçbir zaman uygulanamayacağı ya da More'un bir sosyalist olamayacağı görüşünü savunmak için boşuna uğraştıklarını anlatan Russell Ames, aslında More'un Utopia'yı yazarken tek amacının toplumsal bozuklukların temelinde ekonomik bozukluklar bulunduğunu kanıtlamak ve emekçi kitlelerin sömürülmesine bir son vermek olduğunu belirtir.[36] Marxist Morton'a göre, More'un yaşadığı çağda İngiltere'de bir sınıf gittikçe zenginleşirken, bir sınıf da gittikçe yoksullaşmaktaydı. More, bu iki olgu arasında bir bağlantı kurabilen; toprak sahipleriyle tüccarların, emekçi kitleleri soymanın yolunu bulduklarını için zenginleştiklerini anlayabilen ve sınıfsız bir toplum tasarlayan ilk düşünürlerden biridir. İşte bu yüzden bilimsel sosyalizmin bir öncüsü sayılması gerekir.[37] Onun düşünceleri, liberallerin ve sosyal-demokratların görüşlerine tamamıyla ters, yüzyıllarca sonra Marx ve Engels'in ileri sürdükleri düşüncelere tamamıyla uygundur.[38] Karl Kautsky, tarihçilerin More'un din konusunda düşündüklerini uzun uzun tartışırken, onun sosyalizmini «boş hayaller» diye birkaç satırla geçiştirdiklerini; oysa More'un «dünyanın ilk sosyalisti» olduğunu söyler.[39] Çünkü More, din, eğitim ve düşünce özgürlüğü alanında yaşadığı çağın yüzyıllarca ilerisinde giden bir devrimci olmakla kalmamıştı; Avrupa'nın ekonomik durumuna bilimsel bir açıdan bakıp, günümüz sosyalizminin en önemli ilkelerinden birini; yani «insanların içinde yaşadıkları ekonomik koşulların bir ürünü olduk-

larını;» onları kurtarmak ve yüceltmek için, bu ekonomik koşulların değişmesi gerektiğini de kavramıştı. İşte bundan ötürüdür ki, yüzyıllar geçtiği ve bu arada büyük ekonomik ve teknik değişimler olduğu halde, Utopia'nın sosyalizmi gene de şaşılacak kadar yakındır çağımızın sosyalizmine.[40]

Ne var ki, 1516 yılında More'un hayal gücünden doğan sosyalizmin, bugünün bilimsel sosyalizminin tıpatıp eşi olmasının yolu yoktur elbette. Aydınlık kafasıyla hem yaşadığı çağın acı gerçeklerini görebilen, hem de geleceğe umutlu bir yol açan Thomas More bile başaramazdı bunu. Onun için, «yazıklar olsun, niçin More tıpkı Marx gibi düşünemedi» diye üzülmenin ne denli yersiz olduğunu açıklamaya gerek yok. More her ne kadar Marx değilse de, Morton'un dediği gibi, onun More olması gene de yeter bize.[41] On altıncı yüzyılın koşulları içinde, sanayi ve dolayısıyla kapitalizm henüz gelişmediği; sosyalizmi savunacak bilinçli bir işçi sınıfının bulunmadığı bir çağda, More'un ütopyacı bir sosyalist olmaktan başka çaresi yoktu. Üstelik ütopyacılığı olumsuz anlamda, yani gerçeklerden kopmak, bir hayal dünyası yaratmak anlamında kullanırsak, More'un tek ütopyacı yanı, tasarladığı sosyalizmin, uzun bir gelişimin ürünü ya da bilinçli emekçi kitlelerin başardıkları bir devrim sonucu olmayıp, bilge kral Utopus'un aklından doğmasıdır.

More, güçlü önsezileriyle geleceği görebilen bir düşünürdü. Düşündüklerinin birçoğu, birçok ülkede gerçekleşmiştir artık. Örneğin çalışma saatlerinin kısaltılması, kadın erkek eşitliği, ilk eğitimin parasız ve zorunlu oluşu, geçinemeyen çiftlerin boşanabilmeleri, sağlık işlerinin düzenlenmesi, ölüm cezasının ya çok seyrek ya da hiç uygulanmaması, vb; More'un geçmişte en akıldışı görünen kimi önerileri de, örneğin rahiplerin evlenmesi ya da ölmek isteyen ağır hastalara yaşamlarına son vermeleri için yardımcı olunması, günümüzde tartışılan konular arasına girmiştir.

Ne var ki, Sir Thomas More'un hâlâ gerçekleşemeyen başka düşünceleri de var: Savaşın iğrençliğinin herkesçe bilinmesini; din alanında tam bir hoşgörünün yerleşmesiyle, dinlerin ayırıcı değil birleştirici nitelikleri üstünde durulmasını ve her şeyden fazla ulusal gelirin tam bir eşitlik içinde paylaşılmasını istiyordu More. Ve onun nerdeyse beş yüzyıl önce istedikleri gerçekleşmezse, kendi yarattığı terimle bir «Utopia» kalırsa, uygarlığın ergeç yıkılacağı artık anlaşılmaya başlandı bugün.

(1) R. W. Chambers, a.g.e., s. 355
(2) Sidney Lee, a.g.e., s. 42
(3) a.e., s. 63

(4) a.e., s. 94
(5) Karl Kautsky, a.g.e., s. 79
(6) a.e., s. 185
(7) a.e., ss. 125-126
(8) R. W. Chambers, a.g.e., s. 364
(9) a.e., s. 282
(10) A. L. Morton. a.g.e., s. 75
(11) R. W. Chambers, a.g.e., ss. 265-266
(12) William Nelson (Ed.) *Twentieth Century Interpretations of Utopia.* A Spectrum book, New Jersey, Prentice-Hall, 1968, ss. 93-94
(13) W. E. Campbell, *More's Utopia and his Social Teaching*, Eyre and Spottiswood, London, 1930
(14) H. W. Donner, *Introduction to Utopia*, London, Sidgwick and Jackson, 1945
(15) C. S. Lewis, *English Literature in the Sixteenth Century*, Oxford Clarendon Press, 1954, ss. 167-169
(16) a.e., s. 170
(17) a.e., s. 171
(18) R. W. Chambers, a.g.e., s. 128
(19) A. L. Morton, a.g.e., s. 67
(20) William Nelson, a.g.e., s. 9
(21) a.e., s. 59
(22) a.e., s. 33
(23) H. W. Donner, *Introduction to Utopia*, London, 1945, ss. 79-83
(24) Thomas More, a.g.e., s. 47
(25) R. W. Chambers, a.g.e., s. 137
(26) C. S. Lewis, a.g.e., s. 168
(27) Thomas More, a.g.e., s. 160
(28) William Nelson, a.g.e., s. 97
(29) J. D. Mackie, *The Oxford History of England*, cilt 7, Oxford Clarendon Press, s. 262-265
(30) R. W. Chambers, a.g.e., s. 374
(31) A. L. Morton, a.g.e., s. 27
(32) Akşit Göktürk, a.g.e., s. 23
(33) R. W. Chambers, a.g.e., ss. 395 ve 125
(34) William Nelson, a.g.e., s. 101
(35) Surtz, *Utopia*, s. XV
(36) William Nelson, a.g.e., s. 55
(37) Moskova'da bir parkta, Ekim devriminden önce Marxism'e bir katkısı olan on düşünürün anısına dikilen bir anıtta More'un da adı bulunması bu açıdan ilginçtir.
(38) A. L. Morton, a.g.e., ss. 67-68
(39) Karl Kautsky. a.g.e., ss. 229 ve 94
(40) a.e., s. 172 ve 161
(41) A. L. Morton, a.g.e.. s. 76

KAYNAKÇA

Bacon, Francis, *Yeni Atlantis*, çeviren Hâmit Dereli, ikinci baskı, İstanbul, Milli Eğitim Basımevi, 1966

Campanella, Tommaso, *Güneş Ülkesi*, çevirenler Vedat Günyol ve Haydar Kazgan, ikinci baskı, İstanbul, Çan Yayınları, 1974

Chambers, R. W., *Thomas More*, London, Jonathan Cape, 1942

Deadalus, *Journal of the American Academy of Arts and Sciences*, Spring, 1965

Eflâtun, *Devlet*, çevirenler Sabahattin Eyuboğlu ve Mehmet Ali Cimcoz, İstanbul, Remzi Kitabevi, 1958

Göktürk, Akşit, *Edebiyatta Ada*, İstanbul, Sinan Yayınları, 1973

Huxley, Aldous, *Yeni Dünya*, çeviren Orhan Burian, Milli Eğitim Bakanlığı, İngiliz Klasikleri, 1945

Kautsky, Karl, *Thomas More and his Utopia*, New York, Russell and Russell, 1959

Lee, Sidney, *Great Englishmen of the Sixteenth Century*, London, Nelson, 1907

Lewis, C. S., *English Literature of the Sixteenth Century*, Oxford, Clarendon Press, 1954

Liljegren, S. B., *Studies on the Origin and Early Tradition of English Utopian Fiction* (Essays and Studies on English langage and Literature) Upsala ve Kopenhag, 1961

More, Thomas, *Utopia*, çevirenler Sabahattin Eyuboğlu, Mina Urgan ve Vedat Günyol, ikinci baskı, İstanbul, Çan Yayınevi, 1968

More, Thomas, *More's Utopia to which is prefixed the Life by William Roper*, Edited by J. Rawson Lamby, Cambridge, University Press, 1879

More, Thomas, *Utopia*, translated by Ralph Robinson, Edited by H. B. Coterill, London, Macmillan, 1937

More, Thomas, *Utopia*, edited by Edward Surtz, New Haven, Yale University Press, 1966

More, Thomas, *Utopia*, translated with an Introduction by Paul Turner, London, Penguin Classics, 1965

More, Thomas, *The Correspondence of Sir Thomas More*, edited by Elizabeth Frances Rogers, Princeton University Press, 1947

Morton, A. L., *The English Utopia*, London, Lawrence and Wishhart, 1969

Shakespeare Apocrypha, Edited by Tucker Brooke, Oxford, Clarendon Press, 1929

Twentieth Century Interpretations of Utopia, Edited by William Nelson, A Spectrum Book, New Jersey, Prentice-Hall, 1968

Dizgi : Civan Matbaa
Baskı : Dizerkonca Matbaası
Kapak baskı.: Mas Matbaacılık

Mina Urgan

Edebiyatta Ütopya Kavramı ve Thomas More

"Hem çağının en ilerici kitabını yazan, hem de Katolik Kilisesi'ne bağlılığından ötürü ölümü göze alan More'un kişiliğindeki çelişki, çözümlenmesi gerçekten güç bir sorundur. Ama şunu da unutmamalı ki, bu çelişki More'un kişiliğine özgü değildi, yaşadığı çağın özünde de vardı. Çünkü on altıncı yüzyılın ilk yarısı birbirine karşıt iki gücün etkisindeydi: Bir yanda geleceğe yönelen Rönesans ile Hümanizm; bir yanda da dinde reform isteyenlerin saldırılarına karşı direnmeye çalışan Katolik Kilisesi vardı. Ve belki de More'un dramı, birbirleriyle çarpışan bu güçlerin her ikisine de candan bir bağlılık duyması; hem geleceğe umutla bakan bir Rönesans adamı, hem de geçmişten kopamayan bir Hıristiyan olmasındaydı."

— Mina Urgan

Profesör Mina Urgan bu yapıtında Thomas More ile ünlü kitabı **Utopia**'yı ayrıntılarına inerek inceliyor ve daha sonra yazılan ütopyaları da ayrı bir bölümde ele alıyor. Yapıtın son bölümünde ise **Utopia**'nın çağdaş değerlendirmelerine yer verilmiş ve bu değerlendirmelerin eleştirisi yapılmıştır.

95000

ADAM